

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cūlaniddesapāli

Pārāyanavaggo

Vatthugāthā

1. Kosalānaṃ purā rammā, agamā dakkhiṇāpathaṃ;
Ākiñcaññaṃ patthayāno, brāhmaṇo mantapāragū.
2. So assakassa visaye, maḷakassa [aḷakassa (su. ni. 983) muḷakassa (syā.), mūḷhakassa (ka.)]
samāsane [samāsanne (ka.)];
Vasi godhāvarīkūle, uñchena ca phalena ca.
3. Tasseva [taṃyeva (ka.) aṭṭhakathā oloketabbā] upanissāya, gāmo ca vipulo ahu;
Tato jātena āyena, mahāyaññaṃmakappayī.
4. Mahāyaññaṃ yajitvāna, puna pāvīsi assamaṃ;
Tasmīṃ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo.
5. Ugghaṭṭapādo tasito [tassito (ka.)], paṅkadanto rajassiro;
So ca naṃ upasaṅkamma, satāni pañca yācati.
6. Tameṇaṃ bāvarī disvā, āsanena nimantayī;
Sukhañca kusalaṃ pucchi, idaṃ vacanamabravi [vacanamabravi (sī.)].
7. “Yaṃ kho mama deyyadhammaṃ, sabbam visajjitaṃ mayā;
Anujānāhi me brahme, natthi pañcasatāni me”.
8. “Sace me yācamānassa, bhavaṃ nānupadassati [padessati (ka.)];
Sattame divase tuyhaṃ, muddhā phalatu sattadhā”.
9. Abhisāṅkharitvā kuhako, bheravaṃ so akittayī;
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, bāvarī dukkhito ahu.
10. Ussussati anāhāro, sokasallasamappito;
Athopi evaṃ cittassa, jhāne na ramatī mano.
11. Utrastaṃ dukkhitaṃ disvā, devatā atthakāminī;
Bāvariṃ upasaṅkamma, idaṃ vacanamabravi.
12. “Na so muddhaṃ pajānāti, kuhako so dhanatthiko;
Muddhani muddhapāte [muddhanimmuddhapāte (ka.)] vā, ñāṇaṃ tassa na vijjati”.
13. “Bhotī [bhoti (ka.)] carahi jānāti, taṃ me akkhāhi pucchitā;
Muddhaṃ muddhāhipātañca [muddhātipātañca (ka.)], taṃ suṇoma vaco tava”.

14. “Ahampetaṃ na jānāmi, ñāṇaṃ mettha na vijjati;
Muddhani muddhādhipāte ca, jinānañhettha [janānañhettha (ka.)] dassanaṃ”.
15. “Atha ko carahi [yo carati (ka.)] jānāti, asmiṃ pathavimaṇḍale [pathavimaṇḍale (sī.)];
Muddhaṃ muddhādhipātañca, taṃ me akkhāhi devate”.
16. “Purā kapilavatthumhā, nikkhanto lokanāyako;
Apacco okkākarājassa, sakyaputto pabhaṅkaro.
17. “So hi brāhmaṇa sambuddho, sabbadhammāna pāragū;
Sabbābhiññābalappatto [phalappatto (ka.)], sabbadhammesu cakkhumā;
Sabbakammakkhayaṃ patto, vimutto upadhikkhaye.
18. “Buddho so bhagavā loke, dhammaṃ deseti cakkhumā;
Taṃ tvaṃ gantvāna pucchassu, so te taṃ byākarissati”.
19. Sambuddhoti vaco sutvā, udaggo bāvarī ahu;
Sokassa tanuko āsi, pītiñca vipulaṃ labhi.
20. So bāvarī attamano udaggo, taṃ devataṃ pucchati vedajāto;
“Katamamhi gāme nigamamhi vā pana, katamamhi vā janapade lokanātho;
Yattha gantvāna passemu, sambuddhaṃ dvīpaduttamaṃ”.
21. “Sāvattiyaṃ kosalamandire jino, pahūtapañño varabhūrimedhaso;
So sakyaputto vidhuro anāsavo, muddhādhipātassa vidū narāsabho”.
22. Tato āmantayī sisse, brāhmaṇe mantapāragū [pārage (syā.)];
“Etha māṇavā akkhissaṃ, suṇātha vacanaṃ mama.
23. “Yasseso dullabho loke, pātubhāvo abhiṇhaso;
Svājja lokamhi uppanno, sambuddho iti vissuto;
Khippaṃ gantvāna sāvattiṃ, passavho dvīpaduttamaṃ”.
24. “Kathaṃ carahi jānemu, disvā buddhoti brāhmaṇa;
Ajānataṃ no pabrūhi, yathā jānemu taṃ mayamaṃ”.
25. “Āgatāni hi mantesu, mahāpurisalakkhaṇā;
Dvattiṃsāni ca byākkhātā, samattā anupubbaso.
26. “Yassete honti gattesu, mahāpurisalakkhaṇā;
Dveyeva tassa gatiyo, tatiyā hi na vijjati.
27. “Sace agāraṃ āvasati, vijeyya pathaviṃ imaṃ;
Adaṇḍena asatthena, dhammena anusāsati.
28. “Sace ca so pabbajati, agārā anagāriyaṃ;
Vivattacchaddo [vivattacchaddo (sī.)] sambuddho, arahā bhavati anuttaro.
29. “Jātiṃ gottañca lakkhaṇaṃ, mante sisse punāpare;
Muddhaṃ muddhādhipātañca, manasāyeva pucchatha.
30. “Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;

Manasā pucchite pañhe, vācāya visajjissati’’ [vissajjissati (ka.)].

31. Bāvarissa vaco sutvā, sissā soḷasa brāhmaṇā;
Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū.
32. Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako;
Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito.
33. Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.
34. Paccekagaṇino sabbe, sabbalokassa vissutā;
Jhāyī jhānaratā dhīrā, pubbavāsanavāsītā.
35. Bāvariṃ abhivādetvā, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ;
Jaṭājinadharā sabbe, pakkāmuṃ uttarāmukhā.
36. Maḷakassa patiṭṭhānaṃ, puramāhissatiṃ [puramāhiyati (ka.)] tadā [sadā (ka.)];
Ujjeniñcāpi gonaddhaṃ, vedisaṃ vanasavhayaṃ.
37. Kosambiñcāpi sāketam, sāvattiñca puruttamaṃ;
Setabyaṃ kapilavatthum, kusiñārāñca mandiraṃ.
38. Pāvañca bhoganagaraṃ, vesāliṃ māgadhaṃ puram;
Pāsāṇakaṃ cetiyañca, ramañīyaṃ manoramaṃ.
39. Tasitovudakaṃ sītaṃ, mahālābhaṃva vāñijo;
Chāyaṃ ghammābhitattova turitā pabbatamāruhum.
40. Bhagavā tamhi samaye, bhikkhusaṅghapurakkhato;
Bhikkhūnaṃ dhammaṃ deseti, sīhova nadatī vane.
41. Ajito addasa buddhaṃ, pītaraṃsiṃva [jītaraṃsiṃ sītaraṃsiṃ (ka.), vītaraṃsiṃ (sī. syā.)]
bhāṇumaṃ;
Candaṃ yathā pannarase, paripūraṃ [pāripūriṃ (sī. syā.)] upāgataṃ.
42. Athassa gatte disvāna, paripūrañca byañjanaṃ;
Ekamantaṃ ṭhito haṭṭho, manopañhe apucchatha.
43. “Ādissa jammanaṃ brūhi, gottaṃ brūhi salakkhaṇaṃ;
Mantesu pāraṃsiṃ brūhi, kati vāceti brāhmaṇo”.
44. “Vīsaṃ vassasataṃ āyu, so ca gottena bāvarī;
Tīṇissa lakkhaṇā gatte, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
45. “Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe;
Pañcasatāni vāceti, sadhamme pāraṃsiṃ gato”.
46. “Lakkhaṇānaṃ pavicayaṃ, bāvarissa naruttama;
Taṇhacchida [kañhacchida (ka.)] pakāsehi, mā no kañkhāyitaṃ ahu”.
47. “Mukhaṃ jivhāya chādeti, uṇṇassa bhamukantare;
Kosohitaṃ vatthaguyhaṃ, evaṃ jānāhi māṇava”.
48. Pucchañhi kiñci asuṇanto, sutvā pañhe viyākate;

Vicinteti jano sabbo, vedajāto katañjalī.

49. “Ko nu devo vā brahmā vā, indo vāpi sujampati;
Manasā pucchite pañhe, kametaṃ paṭibhāsati.
50. “Muddhaṃ muddhādhipātañca, bāvarī paripucchati;
Taṃ byākarohi bhagavā, kaṅkhaṃ vinaya no ise”.
51. “Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhādhipātinī;
Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena saṃyutā”.
52. Tato vedena mahatā, santhambhetvāna māṇavo;
Ekamaṃ aṇaṃ katvā, pādesu sirasā pati.
53. “Bāvarī brāhmaṇo bhoto, saha sissehi mārisa;
Udaggacitto sumano, pāde vandati cakkhuma”.
54. “Sukhito bāvarī hotu, saha sissehi brāhmaṇo;
Tvañcāpi sukhito hohi, ciraṃ jīvāhi māṇava.
55. “Bāvarissa ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayamaṃ;
Katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchatha”.
56. Sambuddhena katokāso, nisīditvāna pañjalī;
Ajito paṭhamaṃ pañhaṃ, tattha pucchi tathāgataṃ.

Vatthugāthā niṭṭhitā.

1. Ajitamāṇavapucchā

57. “Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]
Kenassu nappakāsati;
Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhayaṃ”.
58. “Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
Vevicchā pamādā nappakāsati;
Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ”.
59. “Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]
Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaramaṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare”.
60. “Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]
Sati tesāṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaramaṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare”.
61. “Paññā ceva sati cāpi [satī ceva (sī.)], [iccāyasmā ajito]
Nāmarūpañca mārisa;

Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati”.
62. “Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;
Yattha nāmañca rūpañca, asesāṃ uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati”.

63. “Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā [sekkhā (ka.)] puthū idha;
Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa”.
64. “Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;
Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Ajītamāṇavapucchā paṭhamā.

2. Tissametteyyamāṇavapucchā

65. “Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]
Kassa no santi iñjitā;
Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati [na pimpatī (bahūsu)];
Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā”ti [sibbanimaccagā (sī. syā.)].
66. “Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]
Vītataṇho sadā sato;
Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.
67. “So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;
Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā”ti.

Tissametteyyamāṇavapucchā dutiyā.

3. Puṇṇakamāṇavapucchā

68. “Anejaṃ mūladassāvīṃ, [iccāyasmā puṇṇako]
Atthi pañhena āgamaṃ;
Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.
69. “Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]
Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattaṃ;
Jaraṃ sitā yaññamakappayīṃsu”.
70. “Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]
Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;
Atāruṃ jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.
71. “Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]
Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;
Nātarīṃsu jātijaranti brūmi”.
72. “Te ce nātarīṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]
Yaññehi jātiṅca jaraṅca mārisa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṅca jaraṅca mārisa;
Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ”.

73. “Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”’ti.

Puṇṇakamāṇavapucchā tatiyā.

4. Mettagūmāṇavapucchā

74. “Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi mettaṃ, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi taṃ vedagum bhāvitattaṃ;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”’.
75. “Dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;
Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.
76. “Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkassa jātipabhavānupassī”’.
77. “Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;
‘Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca’;
Taṃ me muni sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”’.
78. “Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”’.
79. “Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”’.
80. “Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññānaṃ bhava na tiṭṭhe.
81. “Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;
Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ”’.
82. “Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo.
83. “Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ muni aṭṭhitaṃ ovadeyya;
Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya”’.
84. “Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ;
Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.
85. “Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhava saṅgamimaṃ visajja;
So vītaṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”’ti.

Mettagūmāṇavapucchā catutthī.

5. Dhotakamāṇavapucchā

86. “Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metāṃ, [iccāyasmā dhotako]
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;
Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.
87. “Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]
Idheva nipako sato;
Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”.
88. “Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ;
Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamañca maṃ sakka kathaṃkathāhi”.
89. “Nāhaṃ sahissāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kañci loke;
Dhammañca seṭṭhaṃ abhijānamāno [ājānamāno (sī. syā. pī.)], evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ
taresi”.
90. “Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamahaṃ vijaññaṃ;
Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamaṃ, idheva santo asito careyyaṃ”.
91. “Kittayissāmi te santiṃ, [dhotakāti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”.
92. “Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”.
93. “Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha”nti.

Dhotakamāṇavapucchā pañcamī.

6. Upasīvamāṇavapucchā

94. “Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]
Anissito no visahāmi tārituṃ;
Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ”.
95. “Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]
Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;
Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa”.
96. “Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]
Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;
Saññāvimokkhe parame vimutto [dhimutto (ka.)], tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī” [anānuyāyī
(syā. ka.)].
97. “Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]
Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;
Saññāvimokkhe parame vimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”.

98. “Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassānaṃ samantacakkhu;
Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññānaṃ tathāvidhassa”.
99. “Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]
Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;
Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ”.
100. “Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;
Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.
101. “Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Upasīvamāṇavapucchā chaṭṭhī.

7. Nandamāṇavapucchā

102. “Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]
Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;
Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenuṇapannaṃ”.
103. “Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi”.
104. “Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ,
Anekarūpena vadanti suddhiṃ;
Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,
Atāru jātiṅca jaraṅca mārisa;
Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metāṃ”.
105. “Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;
Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātariṃsu jātijaranti brūmi”.
106. “Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;
Te ce muni brūsi anoghatiṅṅe, atha ko carahi devamanussaloke;
Atāri jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metāṃ”.
107. “Nāhaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
Jātijarāya nivutāti brūmi;
Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ;
Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṅhaṃ pariññāya anāsavāse;
Te ve narā oghatiṅṅāti brūmi”.
108. “Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutāṃ mutāṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbaṃ;

Anekarūpampi pahāya sabbaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī’ ti.

Nandamāṇavapucchā sattamā.

8. Hemakamāṇavapucchā

109. “Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]
Huraṃ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbaṃ taṃ itihītihaṃ;
Sabbhaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.
110. “Tvañca me dhammakkhāhi, taṇhānigghātanaṃ muni;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ”.
111. “Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;
Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccutaṃ.
112. “Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniibbutā;
Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika’ nti.

Hemakamāṇavapucchā aṭṭhamā.

9. Todeyyamāṇavapucchā

113. “Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”.
114. “Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo”.
115. “Nirāsaso so uda āsasāno [āsayāno (ka.)], paññāṇavā so uda paññakappī;
Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhu”.
116. “Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava asatta’ nti.

Todeyyamāṇavapucchā navamā.

10. Kappamāṇavapucchā

117. “Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārīsa;
Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā”.
118. “Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappa te.

119. “Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;
Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.
120. “Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniḅbutā;
Na te mārasasānugā, na te mārasa paṭṭhagū”ti [paddhagū (sī.)].

Kappamāṇavapucchā dasamā.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchā

121. “Sutvānaṃ vīramakāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]
Oghātiḅgaṃ puṭṭhumaḅamāgamaṃ;
Santipadaṃ brūhi sahaḅanetta, yathātaḅchaṃ bhagaḅvā brūhi metaṃ.
122. “Bhagaḅvā hi kāme abhībhuḅyḅya iriyati, ādiccova pathaviṃ teḅjī teḅjasā;
Parittapaññassa me bhūripañña, ācikkha dhammaṃ yamaḅhaṃ vijaññaṃ;
Jātiḅjarāya idha vipphaḅhānaṃ”.
123. “Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagaḅvā]
Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;
Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcanaṃ.
124. “Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.
125. “Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje”ti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchā ekādasamā.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchā

126. “Okañjahaṃ taṅhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjahaṃ oghatiṅṅaṃ vimuttaṃ;
Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti ito.
127. “Nānājanā janapadehi saṅgatā,
Tava vīra vākyāṃ abhikaṅkhamānā;
Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.
128. “Ādānataṅhaṃ vinayetha sabbāṃ, [bhadrāvudhāti bhagaḅvā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Yaṃ yañhi lokasmimupādiḅyanti, teneva māro anveti jantaṃ.
129. “Tasmā paḅjanaṃ na upādiḅyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;
Ādānasatte iti pekkhamāno, paḅjaṃ imaṃ maccudheḅyḅye visatta”nti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchā dvādasamā.

13. Udayamāṇavapucchā

130. “Jhāyim virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]
Katakiccaṃ anāsavaṃ;
Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;
Aññāvimokkhaṃ pabrūhi, avijjāya pabhedanaṃ”.
131. “Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]
Domanassāna cūbhayaṃ;
Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ.
132. “Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejayaṃ;
Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ”.
133. “Kimsu saṃyojano loko, kimsu tassa vicāraṇaṃ;
Kissassa vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati”.
134. “Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇaṃ;
Taṇhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccati”.
135. “Kathaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati;
Bhagavantaṃ puṭṭhumāgama, taṃ suṇoma vaco tava”.
136. “Ajjhatañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;
Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhati”’ti.

Udayamāṇavapucchā terasamā.

14. Posālamāṇavapucchā

137. “Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]
Anejo chinnaṃsaṃsayo;
Pāraguṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.
138. “Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
Ajjhatañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho”.
139. “Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]
Abhijānaṃ tathāgato;
Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti, vimuttaṃ tapparāyaṇaṃ.
140. “Ākiñcaññasambhavaṃ ñatvā, nandī saṃyojanaṃ iti;
Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;
Etaṃ [evaṃ (syā. ka.)] ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”’ti.

Posālamāṇavapucchā cuddasamā.

15. Mogharājamāṇavapucchā

141. “Dvāhaṃ sakkam apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]
Na me byākāsi cakkhumā;
Yāvataiyañca devīsi, byākarotīti me sutam.

142. “Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.
143. “Evaṃ abhikkantadassāvīṃ, atthi pañhena āgamaṃ;
Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”.
144. “Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;
Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”’ti.

Mogharājamāṇavapucchā pannarasamā.

16. Piṅgiyamāṇavapucchā

145. “Jiṅṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]
Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;
Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva, ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;
Jātijarāya idha vippahānaṃ”.
146. “Disvāna rūpesu vihaññaṃ, [piṅgiyāti bhagavā]
Ruppanti rūpesu janā pamattā;
Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāya”.
147. “Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;
Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ asutaṃ amutaṃ [asutaṃ amutaṃ vā (sī.), asutāmutaṃ vā (syā.),
asutaṃ’mutaṃ vā (pī.)], atho aviññātaṃ kiñcanamatthi [kañci matthi (syā.), kiñci natthi (pī.),
kiñcinamatthi (ka.)] loke;
Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahānaṃ”.
148. “Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
Santāpajāte jarasā parete;
Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāya”’ti.

Piṅgiyamāṇavapucchā soḷasamā.

17. Pārāyanatthutigāthā

Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasolaṣānaṃ
[paricārakasolaṣanaṃ (syā. ka.)] brāhmaṇānaṃ ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ [pañhe (sī. pī.)] byākāsi.
Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya,
gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ. “Pāraṅgamanīyā ime dhammā”’ti – tasmā imassa
dhammapariyāyassa pārāyananteva [pārāyaṇamtveva (sī. aṭṭha.)] adhivacanaṃ.

149. Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.
150. Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.
151. Ete buddhaṃ upāgacchum, sampannacaraṇaṃ isim;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhasett̃ham upāgamuṃ.

152. Tesam buddho pabyākāsi, pañhe puṭṭho yathātatham;
Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.
153. Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacarim̃su, varapaññassa santike.
154. Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitam;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.
155. Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamam;
Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.

18. Pārāyanānugīgāthā

156. “Pārāyanamanugāyissam, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano [nibbuto (syā.)] nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.
157. “Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
Handāham kittayissāmi, giram vaṇṇūpasañhitam.
158. “Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;
Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.
159. “Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalam kānanamāvaseyya;
Evampahaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto.
160. “Yeme pubbe viyākamsu, huram gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati;
Sabbam tam itihītiham, sabbam tam takkavaḍḍhanam.
161. “Eko tamanudāsino, jutimā so pabhaṅkaro;
Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso.
162. “Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”.
163. “Kiṃ nu tamhā vippavasasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.
164. “Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”.
165. “Nāham tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.
166. “Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.
167. Passāmi nam manasā cakkhunāva, rattindivam brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsaṃ.

168. “Saddhā ca pīti ca mano sati ca,
Nāpentime gotamasāsanamhā;
Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.
169. “Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;
Saṅkappayantāya [saṅkappayattāya (sī.)] vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.
170. “Paṅke sayāno pariphandaṃ, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;
Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
171. “Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa
pāraṃ” [maccudheyapāraṃ (sī.)].
172. “Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā.
173. “Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;
Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ.
174. “Asaṃhīraṃ asaṃkappaṃ, yassa natthi upamā kvaci;
Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta’nti
[ajitamāṇavapucchāya paṭṭhāya yāvapārāyanānugītīgātāpariyosānā syā. ... potthake natthi].

Pārāyanānugītīgāthā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggaṇiddeso

1. Ajitamāṇavapucchāṇiddeso

1. **Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]**
Kenassu nappakāsati;
Kissābhilepanaṃ brūsi [brūhi (syā.)], kiṃsu tassa mahabbhayaṃ.

Kenassu nivuto lokoti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko kena āvuto nivuto ovuto [ophuto (syā.)] pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – kenassu nivuto loko?

Iccāyasmā ajitoti. Iccāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatapeṭaṃ [padānupubbatametā (bahūsu)] iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ āyasmāti. **Ajitoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā ajito.

Kenassu nappakāsati tīti kena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyati – kenassu nappakāsati.

Kissābhilepanaṃ brūsīti kiṃ lokassa lepanaṃ laggaṇaṃ bandhanaṃ upakkilesa. Kena loko litto saṃlitto upalitto kilittḥo saṃkilitḥo makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddho, brūsi ācikkhasi desesi paññapesi [paññāpesi (ka.)] paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānīkarosi [uttāniṃ karosi (ka.)] pakāsesīti – kissābhilepanaṃ brūsi.

Kimsu tassa mahabbhayaṃ kiṃ lokassa bhayaṃ mahabbhayaṃ pīḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti – kimsu tassa mahabbhayaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]
Kenassu nappakāsati;
Kissābhilepanaṃ brūsi, kimsu tassa mahabbhaya’nti.

2. Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā] Vevicchā pamādā nappakāsati; Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhayaṃ.

Avijjāya nivuto lokoti. Avijjāti dukkhe aññāṇaṃ dukkhasamudaye aññāṇaṃ dukkhanirodhe aññāṇaṃ dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇaṃ, pubbante aññāṇaṃ aparante aññāṇaṃ pubbantāparante aññāṇaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇaṃ, yaṃ evarūpaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asaṃgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhanā [apaccavekkhanā (syā.)] apaccavekkhanakammaṃ dummejjhaṃ bālyāṃ asampajāññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ, ayaṃ vuccati – avijjā.

Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṃ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṃ vuccati loko. Ayaṃ loko imāya avijjāya āvuto nivuto ovuto pihito paṭicchanno paṭikujjitoti – avijjāya nivuto loko.

Ajitāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ. Api ca, bhaggarāgoti bhagavā; bhaggadosoti bhagavā; bhaggamohoti bhagavā; bhaggamānoti bhagavā; bhaggadiṭṭhīti bhagavā; bhaggakaṇṭhakoti bhagavā; bhaggakilesoti bhagavā; bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā; bhavānaṃ antakaroti bhagavā; bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto [bhāvitakāyoti bhagavā, bhāvitasīloti bhāvitacittoti (syā.)] bhāvitapaññoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññāvanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appaniggḥosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni [manussarāhaseyyakāni (syā.)] paṭisallānasārappānīti bhagavā; bhāgī vā bhagavā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhiṭṭassa adhiccittassa adhipaññāyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ jhānānaṃ catunnaṃ appamaññānaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ aṭṭhannaṃ abhibhāyatanānaṃ navannaṃ anupubbasaṃpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ saññābhāvanānaṃ kaṣiṇasaṃpattīnaṃ ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ catunnaṃ sammappadhānānaṃ catunnaṃ iddhipādānaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ pañcannaṃ balānaṃ sattannaṃ bojjhaṅgānaṃ ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannaṃ tathāgatabalānaṃ catunnaṃ vesārajjanaṃ catunnaṃ paṭisambhidānaṃ channaṃ abhiññānaṃ channaṃ buddhadhammānanti bhagavā; bhagavāti netāṃ nāmaṃ mātārā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātārā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñāṭisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññūtaññassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – ajitāti bhagavā.

Vevicchā pamādā nappakāsati. Vevicchaṃ vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyaṃ, kulamacchariyaṃ, lābhamacchariyaṃ, vaṇṇamacchariyaṃ, dhammacchariyaṃ. Yaṃ evarūpaṃ

maccheraṃ maccharāyaṇā maccharāyitattaṃ vevicchaṃ kadariyaṃ kaṭukañcukatā aggahitattaṃ cittassa – idaṃ vuccati macchariyaṃ. Api ca khandhamacchariyampi macchariyaṃ, dhātumacchariyampi macchariyaṃ, āyatanamacchariyampi macchariyaṃ, gāho vuccati macchariyaṃ. Pamādo vattabbo – kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmagaṇesu vā cittassa vosaggo [vossaggo (bahūsu)] vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asāttaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā [aniṭṭhitakiriyatā (ka.) vibha. 846] olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. **Vevicchā pamādā nappakāsātī** iminā ca macchariyena iminā ca pamādena loko nappakāsati na bhāsati na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – vevicchā pamādā nappakāsati.

Jappābhilepanaṃ brūmīti jappā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī [nandi (syā.)] nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko eja māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttaṃ visaṭā [sottaṃ visaṭā (syā.)] āyūhanī dutiyā dpaṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo [sandhavo (ka.) vibha. 909] sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā [āsīmsanā (syā.)] āsīsitattaṃ rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappānā jappitattaṃ loluppaṃ loluppāyaṇā loluppāyitattaṃ pucchañjikatā sādhuṃkamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhatāṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhatāṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkilesa anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārāpāso mārābalisaṃ mārāmisāṃ mārāvisayo mārānivāso mārāgocaro mārābandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalāmūlaṃ – ayaṃ vuccati jappā. Lokassa lepanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkilesa imāya jappāya loko litto saṃlitto upalitto kilīṭṭho saṃkilīṭṭho makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddhoti brūmī ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānikaromi pakāsemīti – jappābhilepanaṃ brūmī.

Dukkhamassa mahabbhayanti. Dukkanti jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ tiracchānāyonikaṃ dukkhaṃ pettivisayikaṃ dukkhaṃ mānusikaṃ dukkhaṃ gabbhokkantimūlakaṃ dukkhaṃ gabbhaṭṭhitimūlakaṃ [gabbheṭṭhitimūlakaṃ (syā. ka.)] dukkhaṃ gabbhavuṭṭhānamūlakaṃ dukkhaṃ jātasūpanibandhakaṃ dukkhaṃ jātassa parādheyyakaṃ dukkhaṃ attūpakkamadukkhaṃ parūpakkamadukkhaṃ saṅkhāradukkhaṃ vipariṇāmadukkhaṃ cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyārogo sīsārogo kaṇṇārogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso dāho [dāho (syā.)] jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā [rakhasā (ka.)] vitacchikā lohitaṃ pittam [lohitaṃ pittam (bahūsu)] madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pīttasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utpariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo dāmasamakāsavātātapasarīsapasamphassaṃ dukkhaṃ mātumaraṇaṃ dukkhaṃ pitumaraṇaṃ dukkhaṃ bhātumaraṇaṃ dukkhaṃ bhaginimaraṇaṃ dukkhaṃ puttumaraṇaṃ dukkhaṃ dhītumaraṇaṃ dukkhaṃ ñātibyasanaṃ dukkhaṃ rogabyasanaṃ dukkhaṃ bhogabyasanaṃ dukkhaṃ sīlabyasanaṃ dukkhaṃ diṭṭhiabyasanaṃ dukkhaṃ yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyati. Atthaṅgamato nirodho paññāyati. Kammasannissito vipāko. Vipākasannissitaṃ kammaṃ, nāmasannissitaṃ rūpaṃ rūpasannissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ jarāya anusaṭṭhaṃ byādhinā abhibhūtaṃ maraṇena abbhāhataṃ dukkhe patiṭṭhitaṃ atānaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – idaṃ vuccati dukkhaṃ. Idaṃ dukkhaṃ lokassa bhayaṃ mahābhayaṃ piḷanaṃ ghaṭṭanaṃ upaddavo upasaggoti – dukkhamassa mahabbhayaṃ. Tenāha bhagavā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
Vevicchā pamādā nappakāsati;

Jappābhilepanaṃ brūmi, dukkhamassa mahabbhaya’nti.

3. Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare [pithiyyare (syā.), pithiyyare (sī. atṭha.)].

Savanti sabbadhi sotāti. Sotāti taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccharitasoto avijjāsoto. **Sabbadhīti** sabbesu āyatanesu. **Savantīti** savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato sadde savanti...pe... ghānato gandhe savanti... jivhāto rase savanti... kāyato phoṭṭhabbe savanti... manato dhamme savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato saddataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Ghānato gandhataṇhā savanti... jivhāto rasataṇhā savanti... kāyato phoṭṭhabbataṇhā savanti... manato dhammataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattantīti – savanti sabbadhi sotā.

Iccāyasmā ajitoti. Iccāti padasandhi...pe... padānupubbatāpetam iccāti...pe... iccāyasmā ajito.

Sotānaṃ kiṃ nivāraṇanti sotānaṃ kiṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ – sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi.

Kena sotā pidhiyyareti kena sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – kena sotā pidhiyyare. Tenāha so brāhmaṇo –

“Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]
Sotānaṃ kiṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūhi, kena sotā pidhiyyare”.

4. Yāni sotāni lokasmim, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇaṃ;

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare.

Yāni sotāni lokasminti yāni etāni sotāni mayā kittitāni pakittitāni ācikkhitāni desitāni paññapitāni paṭṭhapitāni vivaritāni vibhajitāni [vibhattāni (ka.)] uttānīkatāni pakāsītāni, seyyathidaṃ [seyyathīdaṃ (syā.)] – taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccharitasoto avijjāsoto. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yāni sotāni lokasmim. **Ajitāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Sati tesam nivāraṇanti. Satīti yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammissanātā sati satindriyaṃ satibalaṃ sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayaṃ vuccati sati. **Nivāraṇanti** āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ – sati tesam nivāraṇaṃ.

Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmīti sotānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ saṃvaraṇaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ brūmi ācikkhāmi...pe... uttānīkaromi pakāsemīti – sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi.

Paññāyete pidhiyyareti. Paññāti yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Paññāyete pidhiyyareti – paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti jānato passato paññāyete sotā

pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā anattā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjāpaccayā saṅkhārā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti...pe... “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti... “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti... “saḷāyatanapaccayā phasso”ti... “phassapaccayā vedanā”ti... “vedanāpaccayā taṇhā”ti... “taṇhāpaccayā upādāna”nti... “upādānapaccayā bhavo”ti... “bhavapaccayā jāti”ti... “jātipaccayā jarāmaṇa”nti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti... “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti... “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho”ti... “nāmarūpanirodhā saḷāyatananirodho”ti... “saḷāyatananirodhā phassanirodho”ti... “phassanirodhā vedanānirodho”ti... “vedanānirodhā taṇhānirodho”ti... “taṇhānirodhā upādānanirodho”ti... “upādānanirodhā bhavanirodho”ti... “bhavanirodhā jātinirodho”ti... “jātinirodhā jarāmaṇanirodho”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Idaṃ dukkha”nti...pe... “ayaṃ dukkhasamudayo”ti... “ayaṃ dukkhanirodho”ti... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā āsavā”ti...pe... “ayaṃ āsavaśamudayo”ti... “ayaṃ āsavanirodho”ti... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā abhiññeyyā”ti...pe... “ime dhammā pariññeyyā”ti... “ime dhammā pahātabbā”ti... “ime dhammā bhāvetabbā”ti... “ime dhammā sacchikātabbā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Channaṃ phassāyatanānaṃ samudayaṇca atthaṅgamaṇca assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayaṇca atthaṅgamaṇca assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca jānato passato... catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayaṇca atthaṅgamaṇca assādaṇca ādīnavaṇca nissaraṇaṇca jānato passato... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – paññāyete pidhiyyare. Tenāha bhagavā –

“Yāni sotāni lokasmiṃ, [ajitāti bhagavā]
Sati tesam nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhiyyare”ti.

5. Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito] Nāmarūpaṇca mārisa; Etaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhati.

Paññā ceva sati cāpīti. Paññāti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṃ kosallaṃ nepuññaṃ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūri [bhūri (ka.)] medhā pariñāyikā vipassanā sampajaññaṃ patodo paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ paññāsattaṃ paññāpāsādo paññāaloko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanaṃ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Satīti** yā sati anussati...pe... sammāsati – paññā ceva satīcāpi, iccāyasmā ajito.

Nāmarūpaṇca mārisāti. Nāmantī cattāro arūpino khandhā. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnaṇca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Mārisāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – nāmarūpaṇca mārisa.

Etaṃ me puṭṭho pabrūhīti. Etaṃ meti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemi. **Puṭṭhoti** pucchito yācīto ajjhesīto pasādīto. **Pabrūhīti** brūhi ācikkhāhi desehi paññāpehi paṭṭhāpehi vivarāhi vibhajāhi [vivarehi vibhajehi (ka.)] uttānīkarohi pakāśehīti – etaṃ me puṭṭho pabrūhi.

Katthetaṃ uparujjhatīti katthetaṃ nirujjhati vūpasammāti atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti.

Katthetaṃ uparujjhati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pañña ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]
Nāmarūpañca mārisa;
Evaṃ me puṭṭho pabrūhi, katthetaṃ uparujjhatī”’ti.

**6. Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;
Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;
Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhati.**

Yametaṃ pañhaṃ apucchīti. Yametanti paññañca satīñca nāmarūpañca. **Apucchīti** apuchasi yācasi ajjhesati [ajjhesi (ka.)] pasādesīti – yametaṃ pañhaṃ apucchi.

Ajita taṃ vadāmi teti. Ajitāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Tanti** paññañca satīñca nāmarūpañca. **Vadāmīti** vadāmi ācikkhāmi desemi paññaṇepemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti. Ajita taṃ vadāmi te.

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhatīti nāmanti cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ. **Asesanti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam [pariyādāyavacanametam (syā. ka.)] asesanti. **Uparujjhatīti** nirujjhati vūpasammanti atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti. Yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati.

Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatīti sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhava ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Sakadāgāmimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena dve bhava ṭhapetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Anāgāmimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena ekam bhavaṃ ṭhapetvā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Arahattamaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimaviññāṇassa nirodhena pañña ca sati ca nāmañca rūpañca, etthete nirujjhanti vūpasammanti atthaṃ gacchanti paṭippassambhantīti – viññāṇassa nirodhena etthetaṃ uparujjhati. Tenāha bhagavā –

“Yametaṃ pañhaṃ apucchi, ajita taṃ vadāmi te;
Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;
Viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī”’ti.

**7. Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā [sekkhā (syā. ka.)] puthū idha;
Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa.**

Ye ca saṅkhātadhammāseti saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā. Kiṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā? Te saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”’ti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”’ti saṅkhātadhammā...pe... “sabbe dhammā anattā”’ti saṅkhātadhammā... “avijjāpaccayā saṅkhārā”’ti saṅkhātadhammā... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”’nti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. Atha vā tesam khandhā saṅkhātā dhātuyo saṅkhātā āyatanāni saṅkhātā gatiyo saṅkhātā upapattiyo saṅkhātā

paṭisandhi saṅkhātā bhavā saṅkhātā saṃsārā saṅkhātā vaṭṭā saṅkhātā. Atha vā te khandhāpariyante ṭhitā dhātupariyante ṭhitā āyatanapariyante ṭhitā gatipariyante ṭhitā upapattipariyante ṭhitā paṭisandhipariyante ṭhitā bhavapariyante ṭhitā saṃsārapariyante ṭhitā vaṭṭapariyante ṭhitā antime bhavē ṭhitā antime samussaye ṭhitā antimadehadharā arahanto.

Tesaṃ cāyaṃ [yāyaṃ (ka.)] pacchimako, carimoyaṃ samussayo;
Jātimaraṇasaṃsāro, natthi nesaṃ punabbhavoti.

Taṃkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavāti. **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhāti.** **Sekhāti** kiṃkāraṇā vuccanti sekhā? Sikkhantīti sekhā. Kiṅca sikkhanti? Adhisīlampi sikkhanti, adhicittampi sikkhanti, adhipañṇampi sikkhanti. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho mahanto sīlakkhandho sīlaṃ paṭiṭṭhā ādi caraṇaṃ saṃyamo saṃvaro mukhaṃ pamukhaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā – ayaṃ adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ... dutiyaṃ jhānaṃ... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati – ayaṃ adhicittasikkhā.

Katamā adhipañṇāsikkhā? Idha bhikkhu pañṇāvā hoti udayatthagāminiyā pañṇāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So “idaṃ dukkha”nti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti...pe... “ayaṃ dukkhanirodho”ti... “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ime āsavā”ti...pe... “ayaṃ āsavaśamudayo”ti... “ayaṃ āsavanirodho”ti... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. “Ayaṃ adhipañṇāsikkhā”... imā tisso sikkhāyo āvajjantā sikkhanti jānantā sikkhanti passantā sikkhanti cittaṃ adhiṭṭhantā sikkhanti saddhāya adhimuccantā sikkhanti vīriyaṃ [viriyam (syā.)] paggaṇhantā sikkhanti satimā upaṭṭhapentā sikkhanti cittaṃ samādahantā sikkhanti pañṇāya pajānantā sikkhanti abhiñṇeyyaṃ abhijānantā sikkhanti pariñṇeyyaṃ pari jānantā sikkhanti pahātabbaṃ pajahantā sikkhanti bhāvetabbaṃ bhāventā sikkhanti sacchikātabbaṃ sacchikarontā sikkhanti ācaranti samācaranti samādāya vattanti. Taṃkāraṇā vuccanti – sekhā. **Puthūti** bahukā. Ete sekhā sotāpannā ca paṭipannā ca sakadāgāmino ca paṭipannā ca anāgāmino ca paṭipannā ca arahanto ca paṭipannā ca. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvācane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ attabhāve imasmiṃ manussaloketi – ye ca sekhā puthū idha.

Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisāti tvampi nipako paṇḍito pañṇāvā buddhimā ṇāṇī medhāvī. Tesaṃ saṅkhātadhammānaṅca sekkhānaṅca iriyaṃ cariyaṃ vutti pavatti ācaraṃ gocaraṃ vihāraṃ paṭipadaṃ. **Puṭṭhoti** pucchito yācito ajjesito pasādito. **Pabrūhīti** brūhi ācikkhāhi desehi pañṇapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanaṃ mārisāti – tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;
Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti.

8. **Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā; Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje.**

Kāmesu nābhigijjheyyāti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharaṇā pāvuraṇā [pāpuraṇā (syā.)] dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu

hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo [rājathāniyo (ka.)] raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca – yaṃ kiñci rajanīyavatthu vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā ajjhata kāmā bahiddhā kāmā ajjhatabhiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā pañītā kāmā, āpāyikā kāmā mānusi kāmā dibbā kāmā, paccupaṭṭhitā kāmā, nimmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbepi kāmāvacaṛā dhammā, sabbepi rūpāvacaṛā dhammā, sabbepi arūpāvacaṛā dhammā, taṇhāvattukā taṇhārammaṇā, kāmañiyatṭhena rajanīyatṭhena madanīyatṭhena ramañiyatṭhena [natthi syā. pottake mahāni. 1] kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmaccando kāmārāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapiṇāsā kāmapiṇāho kāmagedho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmaccandanīvaraṇaṃ –

Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;
Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hehisi.

Ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā, yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu nābhigijjheyāti** kilesakāmena vatthukāmesu nābhigijjheyā na palibundheyā [palibujjheyā (syā.)] agiddho assa agadhito amucchito anajjhāpanno [anajjhapanno (syā.)] vītagedho vīgagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissatṭhagedho vītarāgo vīgatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissatṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā vihareyyāti – kāmesu nābhigijjheyā.

Manasānāvilo siyāti. Manoti yaṃ cittaṃ mano mānaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanāṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. Kāyaduccaritena cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. Vacīduccaritena...pe... manoduccaritena... rāgena... dosena... mohena... kodhena... upanāhena... makkhena... paḷasena... issāya... macchariyena... māyāya... sāṭheyena... thambhena... sārāmbhena... mānena... atimānena... madena... pamādena... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadāhehi... sabbapariḷāhehi... sabbasantāpehi... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ āvilaṃ hoti luḷitaṃ eritaṃ ghaṭṭitaṃ calitaṃ bhantaṃ avūpasantaṃ. **Manasānāvilo siyāti** cittaṃ anāvilo siyā – aluḷito anerito aghaṭṭito acalito abhanto vūpasanto āvilakare kilese jaheyā pajaheyā vinodeyya byantikareyya [byantiṃ kareyya (ka.)] anabhāvaṃ gameyya, āvilakarehi kilesehi ca ārato [ārato assa (ka.) mahāni. 18 passa] virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vipparamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – manasānāvilo siyā.

Kusalo sabbadhammānanti “sabbe saṅkhārā aniccā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “sabbe dhammā anattā”ti kusalo sabbadhammānaṃ, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti kusalo sabbadhammānaṃ...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbānaṃ taṃ nirodhadhamma”nti kusalo sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, aniccato kusalo sabbadhammānaṃ, dukkhato...pe... rogato... gaṇḍato... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ītito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅgato... addhuvato [adhuvato (ka.) mahāni. 13] ... atāṇato... aleṇato... asaraṇato... asaraṇībhūtato... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariṇāmadhammato... asāraṇato... aghamūlato... vadhakato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhammato... byādhidhammato... maraṇadhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato ... saṅkilesikadhammato... samudayato... atthaṅgamato... assādato... ādīnavato... nissaraṇato kusalo sabbadhammānaṃ. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, khandhakusalo dhātukusalo āyatanakusalo paṭiccasamuppādakusalo satipaṭṭhānakusalo sammappadhānakusalo iddhipādakusalo indriyakusalo balakusalo bojjhaṅgakusalo maggakusalo phalakusalo nibbānakusalo. Evampi kusalo sabbadhammānaṃ.

Atha vā, sabbadhammā vuccanti dvādasāyatanāni – cakkhu ceva [cakkhuñceva (ka.)] rūpā ca, sotañca saddā ca, ghānañca gandhā ca, jivhā ca rasā ca, kāyo ca phoṭṭhabbā ca, mano ca dhammā ca. Yato ca ajjhātikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvattukato anabhāvaṃkato [anabhāvaṅgato (syā.)] āyatim anuppādadhammo, ettāvātāpi kusalo sabbadhammānanti – kusalo sabbadhammānaṃ.

Sato bhikkhu paribbajeti. Satoti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatiipaṭṭhānaṃ bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivajjanāya sato, satikaraṇīyānaṃ dhammānaṃ katattā sato, satiparibandhānaṃ [satipaṭṭipakkhānaṃ (syā.) mahāni. 3] dhammānaṃ hatattā sato, satinimittānaṃ dhammānaṃ asammutṭhattā [appamuṭṭhattā (syā.)] sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññaena samannāgatattā sato, satiyā apaccorahaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhānussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā satī anussati...pe... sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayaṃ vuccati satī. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno [samppanno (ka.)] samannāgato, so vuccati sato. **Bhikkhūti** sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu – sakkāyaditṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnā honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhaviḥkā [ponobbhaviḥkā (syā. ka.)] sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā.

Pajjena katena [pajjotakatena (ka.) su. ni. 519] attanā, [sabhiyāti bhagavā]
Parinibbānagato vitīṇṇakāṅkho;
Vibhavañca bhavañca vippahāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti.

Sato bhikkhu paribbajeti sato bhikkhu paribbaje, sato gaccheyya, sato tiṭṭheyya, sato nisīdeyya, sato seyyaṃ kappeyya, sato abhikkameyya, sato paṭikkameyya, sato ālokeyya, sato vilokeyya, sato samiñjeyya, sato pasāreyya, sato saṅghāṭipattacīvaraṃ dhāreyya, sato careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – sato bhikkhu paribbaje. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu nābhigijjheyya, manasānāvilo siyā;
Kusalo sabbadhammānaṃ, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhim ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamaḷaṃ dhammacakkhuṃ udapādī – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā, bhaṇḍukāsāyavattavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinnō hoti – “sathā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Ajitaṃāṇavapucchāniddeṣo paṭhamo.

2. Tissametteyyamāṇavapucchāniddeṣo

9. **Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]
Kassa no santi iñjitā;
Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;
Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā.**

Kodha santusito loketi ko loke tuṭṭho santuṭṭho attamano paripuññasāṅkappoti – kodha santusito loke.

Iccāyasmā tissametteyyoti. Iccāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbataṭpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappattissādhivacanametam – āyasmāti. **Tissoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpo. **Metteyyoti** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti vohāro – iccāyasmā tissametteyyo.

Kassa no santi iñjitāti tañhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Kassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – kassa no santi iñjitā.

Ko ubhantamabhiññāyāti ko ubho ante abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – ko ubhantamabhiññāya.

Majjhe mantā na lippatīti majjhe mantāya na lippati, alitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – majjhe mantā na lippati.

Kaṃ brūsi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso seṭṭhapuriso viṣeṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso padhānapuriso pavarapurisoti. Kaṃ brūsi kaṃ kathesi kaṃ maññasi kaṃ bhaṇasi kaṃ passati kaṃ voharasīti – kaṃ brūsi mahāpurisoti.

Ko idha sibbinimaccagāti ko idha sibbinim taṇham ajjhagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti – ko idha sibbinimaccagā. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]
Kassa no santi iñjitā;
Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;
Kaṃ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā’’ti.

10. **Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]
Vītataṇho sadā sato;
Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.**

Kāmesu brahmacariyavāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Brahmacariyam vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇam anajjhāpatti velānatikkamo. Api ca, nippariyāyena brahmacariyam vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsāṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi. Yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavā. Yathā ca dhanena dhanavāti vuccati, bhogena

bhogavāti vuccati, yasena yasavāti vuccati, sippena sippavāti vuccati, sīlena sīlavāti vuccati, vīriyena vīriyavāti vuccati, paññāya paññavāti vuccati, vijjāya vijjavāti vuccati – evameva yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavāti – kāmesu brahmacariyavā.

Metteyyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Vītataṇho sadā satoti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. Yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissatṭhataṇho vītarāgo cattarāgo vantaṇho muttarāgo pahīnarāgo paṭinissatṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharati. **Sadāti** sadā sabbadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ [pokhānupokhaṃ (syā.)] udakūmikajātaṃ avīcisantatisahitaṃ [avīci samañhisahitaṃ (syā.)] phassitaṃ [phusitaṃ (syā.)] purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, citte cittānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – vītataṇho sadā sato.

Saṅkhāya nibbuto bhikkhūti saṅkhā vuccati nāṇaṃ. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhāyāti** saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā.

Atha vā, aniccato saṅkhāya jānitvā...pe... dukkhato... rogato... gaṇḍato... sallato...pe... nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Nibbutoti** rāgassa nibbāpitattā nibbuto, dosassa nibbāpitattā nibbuto, mohassa nibbāpitattā nibbuto, kodhassa... upanāhassa... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭṭheyyassa... thambhassa... sārāmbhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ ... sabbapariḷāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisāṅkhārānaṃ nibbāpitattā nibbuto. **Bhikkhūti** sattannaṃ dhammānaṃ bhinnattā bhikkhu...pe... vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti – saṅkhāya nibbuto bhikkhu.

Tassa no santi iñjitāti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. **Iñjitāti** taṇhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Tassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi iñjitā. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]
Vītataṇho sadā sato;
Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā”ti.

11. So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati; Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti. Antāti phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto, phassanirodho majjhe; atītaṃ eko anto, anāgataṃ dutiyo anto, paccuppannaṃ majjhe; sukhā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto, adukkhamasukhā vedanā majjhe; nāmaṃ eko anto, rūpaṃ

dutiyo anto, viññāṇaṃ majjhe; cha ajjhakkāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, viññāṇaṃ majjhe; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto, sakkāyanirodho majjhe. Mantā vuccati paññā, yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca. Katamo taṇhālepo? Yāvataṃ taṇhāsāṅkhātena sīmakataṃ odhikataṃ [mariyādikataṃ odhikataṃ (syā.)] pariyantakataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – “idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvataṃ mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca”. Kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati. Yāvataṃ aṭṭhasatataṇhāvicaritaṃ – ayaṃ taṇhālepo.

Katamo diṭṭhilepo? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsukāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanam vipariyesaggāho [vipariyesaggāho (bahūsu)] viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmim yāthāvakanti gāho, yāvataṃ dvāsattā diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhilepo.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti so ubho ca ante majjhañca mantāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā na lippati na palippati na upalippati, alitto asaṃlitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – so ubhantamabhiññāya majjhe mantā na lippati.

Taṃ brūmi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso setṭhapuriso viṣeṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso pavarapuriso, taṃ brūmi taṃ kathemi taṃ bhaṇāmi taṃ dīpemi taṃ voharāmi.

Āyasmā sārīputto [passa sam. ni. 5.377] bhagavantaṃ etadavoca – “mahāpuriso mahāpuriso”ti, bhante, vuccati. Kittāvataṃ nu kho, bhante, mahāpuriso hoti”ti? “Vimuttacittatā khvāhaṃ, sārīputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittatā no mahāpurisoti vadāmi.

“Kathañca, sārīputta, vimuttacitto hoti? Idha, sārīputta, bhikkhu ajjhattaṃ kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Tassa kāye kāyānupassino viharato cittaṃ virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Vedanāsu...pe... citte... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṃ. Tassa dhammesu dhammānupassino viharato cittaṃ virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Evaṃ kho, sārīputta, bhikkhu vimuttacitto hoti. Vimuttacittatā khvāhaṃ, sārīputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittatā no mahāpurisoti vadāmi”ti – taṃ brūmi mahāpurisoti.

So idha sibbinimaccagāti sibbinī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ, yassesā sibbinī taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhubbupattikā ṇāṇagginā daḍḍhā. So sibbinim taṇhaṃ accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītivattoti – so idha sibbinimaccagā. Tenāha bhagavā –

“So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;
Taṃ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhim ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahassānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkaṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭṭhāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā. Bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinnō hoti – “sattā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Tissametteyyamāṇavapucchāniddeso dutiyo.

3. Puṇṇakamāṇavapucchāniddeso

12. Anejaṃ mūladassāvīṃ, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamaṃ;

Kimnissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayimsu puthūdha loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Anejaṃ mūladassāvīnti eja vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ sā eja taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhatīti – anejaṃ. **Mūladassāvī**nti bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvī.

Tīṇi akusalamūlāni – lobho akusalamūlaṃ, doso akusalamūlaṃ, moho akusalamūlaṃ.

Vuttañhetāṃ bhagavatā – [passa a. ni. 3.112] “tīṇimāni, bhikkhave, nidānāni kammānaṃ samudayāya. Katamāni tīṇi? Lobho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, doso nidānaṃ kammānaṃ samudayāya, moho nidānaṃ kammānaṃ samudayāya. Na, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tīracchānāyoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo niraye tīracchānāyoniyā pettivisaye attabhāvābhiniḃbattiyā”. Imāni tīṇi akusalamūlāni bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlaṃ, adoso kusalamūlaṃ, amoho kusalamūlaṃ.

Vuttañhetāṃ bhagavatā – “tīṇimāni...pe... na, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena nirayo paññāyati, tīracchānāyoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo. Atha kho, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo deve ca manusse ca attabhāvābhiniḃbattiyā”. Imāni tīṇi kusalamūlāni bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetāṃ bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā akusalā akusalabhāgiyā akusalapakkhikā sabbe te avijjāmūlakā avijjāsamosaraṇā avijjāsamugghātā”. Sabbe te samugghātāṃ gacchantīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetāṃ bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā kusalā kusalabhāgiyā kusalapakkhikā, sabbe te appamādamūlakā appamādasamosaraṇā. Appamādo tesāṃ dhammānaṃ aggamakkhāyati”ti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Avijjā mūlaṃ saṅkhārānaṃ, saṅkhārā mūlaṃ viññāṇassa, viññāṇaṃ mūlaṃ nāmarūpassa, nāmarūpaṃ mūlaṃ saḷāyatanassa, saḷāyatanāṃ mūlaṃ phassassa, phasso mūlaṃ vedanāya, vedanā mūlaṃ taṇhāya, taṇhā mūlaṃ upādānassa, upādānaṃ mūlaṃ bhavassa, bhavo mūlaṃ jātiyā, jāti mūlaṃ jarāmaraṇassā”ti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Cakkhu mūlaṃ cakkhurogānaṃ, sotaṃ mūlaṃ sotarogānaṃ,

ghānaṃ mūlaṃ ghānarogānaṃ, jivhā mūlaṃ jivhārogānaṃ, kāyo mūlaṃ kāyarogānaṃ, mano mūlaṃ cetasikānaṃ dukkhānaṃ'nti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvīti – anejaṃ mūladassāvī.

Iccāyasmā puṇṇakoti iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, [pañhatthikāma āgatā (bahūsu) passa mahāni. 192] pañhaṃ pucchitukāmo āgatomhi, pañhaṃ sotukāmo āgatomhīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānaṃ pañhaṃ pucchitukāmānaṃ pañhaṃ sotukāmānaṃ āgamaṃ abhikkamaṃ upasaṅkamaṃ payirupāsanaṃ atthīti – evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyhaṃ atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto. Mayā pucchitaṃ kathetuṃ visajjetuṃ vahassettaṃ bhāraṃti [visajjetuṃ sandassetuṃ bhaṇituntī (syā.) vahassu + etaṃ] – evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kiṃ nissitā isayo manujāti kiṃ nissitā āsitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajjaṃ pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – kiṃ nissitā isayo manujā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyāti** ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatā, nigaṇṭhasāvakānaṃ nigaṇṭhā devatā, jaṭilasāvakānaṃ jaṭilā devatā, paribbājakasāvakānaṃ paribbājakā devatā, aviruddhakasāvakānaṃ aviruddhakā [avaruddhakasāvakānaṃ avaruddhakā (syā.)] devatā, hatthivatikānaṃ hatthī devatā, assavatikānaṃ assā devatā, govatikānaṃ gāvo devatā, kukkuravatikānaṃ kukkurā devatā, kākavatikānaṃ kākā devatā, vāsudevavatikānaṃ vāsudevo devatā, baladevatikānaṃ baladevo devatā, puṇṇabhaddavatikānaṃ puṇṇabhaddo devatā, maṇibhaddavatikānaṃ maṇibhaddo devatā, aggivatikānaṃ aggi devatā, nāgavatikānaṃ nāgā devatā, supaṇṇavatikānaṃ supaṇṇā devatā, yakkhavatikānaṃ yakkhā devatā, asuravatikānaṃ asurā devatā, gandhabbavatikānaṃ gandhabbā devatā, mahārājavatikānaṃ mahārājāno devatā, candavatikānaṃ cando devatā, sūriyavatikānaṃ sūriyo devatā, indavatikānaṃ indo devatā, brahmavatikānaṃ brahmā devatā, devavatikānaṃ devo devatā, disāvatikānaṃ disā devatā, ye yesaṃ dakkhiṇeyyā te tesāṃ devatāti – khattiyabrāhmaṇā devatānaṃ.

Yaññamakappayimsu puthūdhā loketi yaññaṃ vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ [mālāgandhaṃ vilepanaṃ (syā.) itivu. 75] seyyāvasathapadīpeyyaṃ. **Yaññamakappayimsūti** yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ abhisāṅkharonti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. Yepi yaññaṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ, tepi yaññaṃ kappenti. **Puthūti** yaññā vā ete puthū, yaññayājakā [yaññayājakā (syā.)] vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū. Kathaṃ yaññā vā ete puthū? Bahukānaṃ ete yaññā cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārā annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāṃ gandhaṃ vilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyaṃ – evaṃ yaññā vā ete puthū.

Kathaṃ yaññayājakā vā ete puthū? Bahukā ete yaññayājakā khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca – evaṃ yaññayājakā vā ete puthū.

Kathaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū? Bahukā ete dakkhiṇeyyā puthū samaṇabrāhmaṇā kapaṇaddhikavanibbakayācakā [... vaṇibbakasāvakā (syā.) itivu. 75] – evaṃ dakkhiṇeyyā vā ete puthū.

Idha loketi manussaloketi yaññamakappayimsu – puthūdhā loke.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. **Pucchāti** tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando [[saṃsayapakkhanno \(syā.\)](#)] hoti vimatipakkhando dvelhakaḷāto – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”’ti! So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Yaṃ bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ, so nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati; bhagavā visajjeti [[vissajjeti \(ka.\)](#)] – ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabhiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatanapucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemī taṃ “kathayassu me”’ti pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Anejaṃ mūladassāvīṃ, [iccāyasmā puṇṇako]
Atthi pañhena āgamaṃ;
Kiṃ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;
Yaññamakappayimsu puthūdhā loke, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”’nti.

13. **Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā] Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;**

Yaññamakappayimsu puthūdhā loke, āsīsamānā puñṇaka itthattam [itthattam (syā.), itthabhāvaṃ (ka.)] ;
Jaram sitā yaññamakappayimsu.

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajjam pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – ye kecime isayo manujā puñṇakāti bhagavā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. Khattiyāti ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakanam ājīvakā devatā...pe... disāvaticānam disā devatā. Ye yesam dakkhiṇeyyā, te tesam devatāti – khattiyā brāhmaṇā devatānam.

Yaññamakappayimsu puthūdhā loketi. Yaññaṃ vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam. **Yaññamakappayimsūti** yepi yaññaṃ esanti gavesanti pariyesanti...pe... seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññaṃ kappenti. **Puthūti** yañña vā ete puthū, yaññayajakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū...pe... evam dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loketi** manussaloketi yaññamakappayimsu – puthūdhā loke.

Āsīsamānā puñṇaka itthattanti. Āsīsamānāti rūpapaṭilābham āsīsamānā, saddapaṭilābham āsīsamānā, gandhapaṭilābham āsīsamānā, rasapaṭilābham āsīsamānā, phoṭṭhabbapaṭilābham āsīsamānā, puttapaṭilābham āsīsamānā, dārapaṭilābham āsīsamānā, dhanapaṭilābham āsīsamānā, yasapaṭilābham āsīsamānā, issariyapaṭilābham āsīsamānā, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, brāhmaṇamahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, cātumahārājikesu [cātummahārājikesu (syā.)] devesu attabhāvapaṭilābham āsīsamānā, tāvatimsesu devesu yāmesu devesu tusitesu devesu nimmānarātisu devesu paranimmitavasavattisu devesu brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābham āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā.

Puñṇaka itthattanti ettha attabhāvābhiniḍḍattim āsīsamānā ettha khattiyamahāsālakule attabhāvābhiniḍḍattim āsīsamānā...pe... ettha brahmakāyikesu devesu attabhāvābhiniḍḍattim āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā – puñṇaka itthattam.

Jaram sitā yaññamakappayimsūti jarānissitā byādhinissitā maraṇanissitā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te jātinissitā tadeva te jarānissitā. Yadeva te jarānissitā tadeva te byādhinissitā. Yadeva te byādhinissitā tadeva te maraṇanissitā. Yadeva te maraṇanissitā tadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā tadeva te gatinissitā. Yadeva te gatinissitā tadeva te upapattinissitā. Yadeva te upapattinissitā tadeva te paṭisandhinissitā. Yadeva te paṭisandhinissitā tadeva te bhavanissitā. Yadeva te bhavanissitā tadeva te saṃsāranissitā. Yadeva te saṃsāranissitā tadeva te vaṭṭanissitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – jaram sitā yaññamakappayimsu. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime isayo manujā, [puñṇakāti bhagavā]
 Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
 Yaññamakappayimsu puthūdhā loke, āsīsamānā puñṇaka itthattam;
 Jaram sitā yaññamakappayimsū”ti.

14. **Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puñṇako]**

Khattiyā brāhmaṇā devatānam;

Yaññamakappayimsu puthūdhā loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;

Atārum [atārum (syā. ka.)] jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti...pe....

Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattāti. Kaccisūti saṃsayapucchā vimatipucchā dvelhakupucchā anekamaṣapucchā – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”’ti – kaccisu. **Teti** yaññayājakā vuccanti. **Bhagavāti** gāravādhivacanāṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccisu te bhagavā. **Yaññapathe appamattāti** yaññoyeva vuccati yaññapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho devamaggo devapatho brahmamaggo brahmapatho, evameva yaññoyeva vuccati yaññapatho. **Appamattāti** yaññapathe appamattā sakkaccakārino sātaccakārino aṭṭhitakārino anolīnavuttino anikkhittacchandā anikkhittadhurā taccarītā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimmuttā tadadhipateyyāti – tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññāṃ esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññāṃ abhisāṅkharonti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññāṃ denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ...pe... seyyāvasathapadīpeyyaṃ sakkaccakārino ...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattāti – kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā.

Atāruṃ jātiñca jarañca mārisāti jarāmarāṇaṃ atariṃsu uttariṃsu patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisāti** piyavacanāṃ garuvacanāṃ sagāravasappatissādhivacanametāṃ mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjesāmi taṃ pasāдеми taṃ kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanāṃ...pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]

Khattiyā brāhmaṇā devatānaṃ;

Yaññamakappayīṃsu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;

Atāru jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”’nti.

- 15. Āsīsanti [āsiṃsanti (syā.)] thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā] Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā; Nātarīṃsu jātijaranti brūmi.**

Āsīsanti thomayanti abhijappanti juhantīti. Āsīsantīti rūpapaṭilābhaṃ āsīsanti, saddapaṭilābhaṃ āsīsanti, gandhapaṭilābhaṃ āsīsanti, rasapaṭilābhaṃ āsīsanti, phoṭṭhabbapaṭilābhaṃ āsīsanti, puttapaṭilābhaṃ āsīsanti, dārapaṭilābhaṃ āsīsanti, dhanapaṭilābhaṃ āsīsanti, yasapaṭilābhaṃ āsīsanti, issariyapaṭilābhaṃ āsīsanti, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, brāhmaṇamahāsālakule...pe... gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti, cātumahārājikesu devesu...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ āsīsanti icchanti sādiyanti patthayanti pihayantīti – āsīsanti.

Thomayantīti yaññāṃ vā thomenti phalaṃ vā thomenti dakkhiṇeyye vā thomenti. Kathaṃ yaññāṃ thomenti? Sucīṃ dinnāṃ [viyaṃ dinnāṃ (syā.)], manāpaṃ dinnāṃ, paṇītaṃ dinnāṃ, kālena dinnāṃ, kappiyaṃ dinnāṃ, viceyya dinnāṃ, anavajjaṃ dinnāṃ, abhiṇhaṃ dinnāṃ dadaṃ cittaṃ pasāditanti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasāmsanti. Evaṃ yaññāṃ thomenti.

Kathaṃ phalaṃ thomenti? Ito nidānaṃ rūpapaṭilābho bhavissati...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābho bhavissatīti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasāmsanti. Evaṃ phalaṃ thomenti.

Katham dakkhiṇeyye thomenti? Dakkhiṇeyyā jātisampannā gottasampannā ajjhāyakā mantadharā tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padakā veyyākaraṇā lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayāti, vītarāgā vā rāgavinayāya vā paṭipannā, vītadosā vā dosavinayāya vā paṭipannā, vītamohā vā mohavinayāya vā paṭipannā, saddhāsampannā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttiñānadassanasampannāti – thomenti kittenti vaṇṇenti pasamsanti. Evaṃ dakkhiṇeyye thomentīti – āsīanti thomayanti.

Abhijappantīti rūpaṭilābhaṃ abhijappanti, saddapaṭilābhaṃ abhijappanti, gandhapaṭilābhaṃ abhijappanti, rasapaṭilābhaṃ abhijappanti...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ abhijappantīti – āsīanti thomayanti abhijappanti. **Juhantīti** juhanti denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ yānaṃ mālāgandhavilepanaṃ seyyāvasathapadīpeyyanti – āsīanti thomayanti abhijappanti juhanti puṇṇakāti bhagavā.

Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti rūpaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti, saddapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhaṃ paṭicca kāme abhijappanti pajappantīti – kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ.

Te yājayogā bhavarāgarattā nātarīṃsu jātījaranti brūmīti teti yaññayājakā vuccanti, **yājayogāti** yājayogesū yuttā payuttā āyuttā samāyuttā taccarītā tabbahulā taggarukā tanninnā tapponā tappabbhārā tadadhimmuttā tadadhipateyyāti – te yājayogā, **bhavarāgarattāti** bhavarāgo vuccati yo bhavesu bhavacchando bhavarāgo bhavanandī bhavataṇhā bhavasineho bhavapariḷāho bhavamucchā bhavajjhosānaṃ. Bhavarāgena bhavesu rattā gidhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – te yājayogā bhavarāgarattā.

Nātarīṃsu jātījaranti brūmīti te yājayogā bhavarāgarattā jātījarāmaṇaṃ nātarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītivattīṃsu, jātījarāmaṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā antojātījarāmaṇe parivattanti antosamsārapathe parivattanti. Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti; brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – te yājayogā bhavarāgarattā nātarīṃsu jātījaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Āsīanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]
Kāmābhijappanti paṭicca lābhaṃ, te yājayogā bhavarāgarattā;
Nātarīṃsu jātījaranti brūmī”ti.

- 16. Te ce nātarīṃsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]
Yaññehi jātiṇca jaraṇca mārisa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṇca jaraṇca mārisa;
Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metāṃ.**

Te ce nātarīṃsu yājayogāti te yaññayājakā yājayogā bhavarāgarattā jātījarāmaṇaṃ nātarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītivattīṃsu, jātījarāmaṇā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā antojātījarāmaṇe parivattanti antosamsārapathe parivattanti. Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā maraṇena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti – te ce nātarīṃsu yājayogā.

Iccāyasmā puṇṇakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Yaññehi jātiṇca jaraṇca mārisāti. **Yaññehīti** yaññehi pahūtehi yaññehi vividhehi yaññehi puthūhi. **Mārisāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametāṃ mārisāti – yaññehi

jātiñca jarañca mārīsa.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārīsāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamañabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmaṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayi [vītivatti (ka.)]. **Mārīsāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappattissādhivacanametam mārīsāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārīsa.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajjhesāmi tam pasāдеми tam kathayassu metanti – pucchāmi tam. **Bhagavāti** gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi meta’nti. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te ce nātarimsu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]
Yaññehi jātiñca jarañca mārīsa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārīsa;
Pucchāmi tam bhagavā brūhi meta’nti.

**17. Sañkhāya lokasmi [lokasmiṃ (syā. ka.)] paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.**

Sañkhāya lokasmi paroparānīti sañkhā vuccati ñāṇam yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Paroparānīti** oraṃ vuccati sakattabhāvo, paraṃ vuccati parattabhāvo oraṃ vuccati sakarūpavedanāsaññāsāñkhāraviññāṇam, paraṃ vuccati pararūpavedanāsaññāsāñkhāraviññāṇam; oraṃ vuccati cha ajjhātikāni āyatanāni, paraṃ vuccati cha bāhirāni āyatanāni. Oraṃ vuccati manussaloko, paraṃ vuccati devaloko; oraṃ vuccati kāmādhātu, paraṃ vuccati rūpadhātu arūpadhātu; oraṃ vuccati kāmādhātu rūpadhātu, paraṃ vuccati arūpadhātu. **Sañkhāya lokasmi paroparānīti** paroparāni aniccato sañkhāya dukkhato rogato gaṇḍato...pe... nissaraṇato sañkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – sañkhāya lokasmi paroparāni. **Puṇṇakāti bhagavāti. Puṇṇakāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... yadidaṃ bhagavāti – puṇṇakāti bhagavā.

Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loketi. Yassāti arahato khīṇāsavassa. **Īñjanti** tañhiñjitaṃ diṭṭhiñjitaṃ māniñjitaṃ kilesiñjitaṃ kāmiñjitaṃ. Yassime iñjitā natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. **Kuhiñcīti** kuhiñci kismiñci katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhatabahiddhā vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke.

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. Santoti rāgassa santattā santo, dosassa...pe... mohassa... kodhassa... upanāhassa... makkhassa... sabbākusalābhisañkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā [nijjhātattā (ka.) mahāni. 18] nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti santo; **vidhūmoti** kāyaduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ [byantīkataṃ (ka.)], vacīduccaritaṃ...pe... manoduccaritaṃ vidhūmitaṃ vidhamitaṃ sositaṃ visositaṃ byantīkataṃ, rāgo... doso... moho vidhūmito vidhamito sosito visosito byantīkato, kodho... upanāho... makkho... paḷāso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārāmbho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷhā sabbe santāpā sabbākusalābhisañkhārā vidhūmitā vidhamitā sositā visositā byantīkatā. Atha vā, kodho vuccati dhūmo –

Māno hi te brāhmaṇa khāribhāro, kodho dhūmo bhasmani [gammani (syā.)] mosavajjam;

Jivhā sujā hadayaṃ [tapparassa (syā.)] jotiṭṭhānaṃ, attā sudanto purisassa joti.

Api ca, dasahākārehi kodho jāyati – anattaṃ me acarīti kodho jāyati, anattaṃ me caratīti kodho jāyati, anattaṃ me carissatīti kodho jāyati, piyassa me manāpassa anattaṃ acari, anattaṃ carati, anattaṃ carissatīti kodho jāyati, appiyassa me amanāpassa atthaṃ acari, atthaṃ carati, atthaṃ carissatīti kodho jāyati, atthāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ virodho paṭivirodho caṇḍikkamaṃ asuropo [assuropo (syā.)] anattamanatā cittassa – ayaṃ vuccati kodho.

Api ca, kodhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci [kiñci (ka.) mahāni. 85] kālaṃ kodho cittāvilakaraṇamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācaṃ nicchāraṇo [pharusavācanicchāraṇo (syā.)] hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho pharusavācaṃ nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilokano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho disāvidisānuvilokanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho daṇḍasatthaabhinipātanamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakaḍḍhano hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho aṅgamaṅgaapakaḍḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano [jīvitapanāsano (syā.) mahāni. 85] hoti. Atthi kañci kālaṃ kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya saṅghito hoti. Yato kodho paraṃ puggalaṃ ghātetvā attānaṃ ghātetī, ettāvataṃ kodho paramussadagato paramavepullapatto hoti. Yassa so hoti kodho pahīno samucchinnō vūpasanto paṭipassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho, so vuccati – vidhūmo.

Kodhassa pahīnattā vidhūmo, kodhavatthussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa upacchinnattā vidhūmo. **Anīgho**ti rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho.

Nirāsoti āsā vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Yassesā āsā taṅhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātīti** yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarāti** yā tesam tesam sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti** yo santo ca vidhūmo ca anīgho ca nirāso ca, so jātijarāmaṇaṃ atāri uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitaṃ natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Sahagāthāpariyosānā...pe... pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – “sattā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Puṇṇakamaṇānavapucchāniddeso tatiyo.

4. Mettagūmaṇānavapucchāniddeso

**18. Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattam;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā.**

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmīti tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandana pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandana pucchā? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ. Aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ diṭṭhasaṃsandana pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḷhakajāto – “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti? So vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati – ayaṃ vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayaṃ manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmā pucchanti, devā pucchanti – ayaṃ amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgaṃ ahīnindriyaṃ. So nimmito buddhaṃ bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati. Bhagavā visajjeti. Ayaṃ nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā...pe... aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā... aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabhiddhāpucchā... aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā... aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā āyatanapucchā... aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, iddhipādapucchā... aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā... aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā....

Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemī taṃ “kathayassu me”ti pucchāmi taṃ. Bhagavāti gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti – yadidaṃ bhagavāti. Brūhi metanti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam.

Iccāyasmā mettagūti iccāti padasandhi...pe... iccāyasmā mettagū.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti. Vedagūti taṃ maññāmi, bhāvitattoti taṃ maññāmi, evaṃ jānāmi, evaṃ ājānāmi evaṃ paṭijānāmi evaṃ paṭivijjhāmi. **Vedagū bhāvitattoti** kathaṅca bhagavā vedagū? **Vedā** vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ...pe... dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tehi vedehi jātijarāmaṇassa

antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū; vedehi vā antagatoti vedagū; sattanaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū; sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā viditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo doso moho māno vidito hoti, viditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhaviḱā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]
Samaṇānaṃ yānīdhatthi [yāni patthi (syā.), yāni atthi (ka.) su. ni. 534] brāhmaṇānaṃ;
Sabbavedanāsu vītarāgo;
Sabbam vedamaticca vedagū soti.

Evam bhagavā vedagū.

Katham bhagavā bhāvitatto? Bhagavā bhāvitakāyo bhāvitasīlo bhāvitacitto bhāvitapañño bhāvitasatipaṭṭhāno bhāvitasammappadhāno bhāvitaidhipādo bhāvitaindriyo bhāvitabalo bhāvitabojjhaṅgo bhāvitamaggo, pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkham tassa pariññātaṃ, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyam abhiññātaṃ, pariññeyyam pariññātaṃ, pahātappaṃ pahīnaṃ, bhāvetappaṃ bhāvitaṃ, sacchikātaṃ sacchikataṃ, aparitto mahanto gambhīro appameyyo duppariyogaḷho bahuratano sāgarūpamo [sāgarasamo (ka.)] chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti.

Cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddam sutvā, ghānena gandham ghāyitvā, jivhāya rasaṃ sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbam phusitvā, manasā dhammam viññāya neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpaṃ rūpaṃ nābhigijjhati nābhihamsati [nābhipihayati (syā.) mahāni. 90] na rāgaṃ janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Cakkhunā kho paneva rūpaṃ disvā amanāpaṃ na maṅku hoti appatiṭṭhitacitto [appatiṭṭhīnacitto (syā.)] alīnamanaso [ādinamanaso (syā.) mahāni. 90] abyāpannacetaso. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā... jivhāya rasaṃ sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā... manasā dhammam viññāya manāpaṃ nābhigijjhati nābhihamsati na rāgaṃ janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Manasāyeva kho pana dhammam viññāya amanāpaṃ na maṅku hoti. Appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā manāpāmanāpesu rūpesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ. Sotena saddam sutvā...pe... manasā dhammam viññāya manāpāmanāpesu dhammesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitaṃ cittaṃ ajjhataṃ susaṅghitaṃ suvimuttaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvā rajanīye na rajjati, dussanīye [dosanīye (syā. ka.) mahāni. 90] na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppatti, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddam sutvā...pe... manasā dhammam viññāya rajanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppatti, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati.

Diṭṭhe diṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Diṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Diṭṭhe anūpayo [anupayo (syā.), anusayo (ka.) mahāni. 90] anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute...pe... mute ... viññāte anūpayo [anupayo (syā.), anusayo (ka.) mahāni. 90] anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Samvijjati bhagavato cakkhu, passati bhagavā cakkhunā rūpaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato sotaṃ, suṇāti bhagavā sotena saddaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato ghānaṃ, ghāyati bhagavā ghānena gandhaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato jivhā, sāyati bhagavā jivhāya rasaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato kāyo, phusati bhagavā kāyena phoṭṭhabbaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato mano, vijānāti bhagavā manasā dhammaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā.

Cakkhu rūpārāmaṃ rūparataṃ rūpasammuditaṃ, taṃ bhagavato [bhagavatā (syā.) mahāni. 90] dantaṃ guttaṃ rakkhitaṃ saṃvutaṃ; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Sotaṃ saddārāmaṃ saddarataṃ...pe... ghānaṃ gandhārāmaṃ gandharataṃ... jivhā rasārāmā rasaratā rasasammuditā, sā bhagavato dantā guttā rakkhitā saṃvutā; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti. Kāyo phoṭṭhabbārāmo phoṭṭhabbarato phoṭṭhabbasammudito... mano dhammārāmo dhammarato dhammasammudito, so bhagavato danto gutto rakkhito saṃvuto; tassa ca saṃvarāya dhammaṃ deseti –

“Dantaṃ nayanti samitiṃ, dantaṃ rājābhirūhati;
Danto seṭṭho manussesu, yotivākyam titikkhati.

“Varamassatarā dantā, ājānīyā ca [ājāniyāva (syā.) dha. pa. 322] sindhavā;
Kuñjarā ca [kuñjarāva (syā.)] mahānāgā, attadanto tato varam.

“Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṃ disaṃ;
Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchati.

“Vidhāsu na vikampanti, vipamuttā punabbhavā;
Dantabhūmiṃ anuppattā, te loke vijitāvino.

“Yassindriyāni bhāvitāni, ajjhatañca bahiddhā ca sabbaloke;
Nibbijjha imaṃ parañca lokaṃ, kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa danto”ti [sudantoti (syā.) su. ni. 521; mahāni. 90].

Evam bhagavā bhāvitattoti.

Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ, kuto nu dukkhā samudāgatā imeti. Kuto nūti

samsayapucchā vimatipucchā dveḷhakupucchā anekamsapucchā – “evam nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – kuto nu. **Dukkhāti** jātidukkhāṃ, jarādukkhāṃ, byādhidukkhāṃ, maraṇadukkhāṃ, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhāṃ, byasanaṃ dukkhāṃ, nerayikaṃ dukkhāṃ, tiracchānayanikaṃ dukkhāṃ, pettivisayikaṃ dukkhāṃ, mānusikaṃ dukkhāṃ, gabbhokkantiṃlakāṃ dukkhāṃ, gabbhaṭṭhitimūlakāṃ dukkhāṃ, gabbhavuṭṭhānamūlakāṃ dukkhāṃ, jātasūpanibandhakaṃ dukkhāṃ, jātassa parādheyyakaṃ dukkhāṃ, attūpakkamaṃ dukkhāṃ, parūpakkamaṃ dukkhāṃ, dukkhadukkhāṃ, saṅkhāradukkhāṃ, vipariṇāmadukkhāṃ, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikaṃ kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṭṭhaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmaja ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamika ābādhā kammavipākajā ābādhā sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapassamaṃ dukkhāṃ, mātumaraṇaṃ dukkhāṃ, pitumaraṇaṃ dukkhāṃ, bhātumaraṇaṃ dukkhāṃ, bhaginimaraṇaṃ dukkhāṃ, puttumaraṇaṃ dukkhāṃ, dhītumaraṇaṃ dukkhāṃ, nātibyasaṇaṃ dukkhāṃ, rogabyasaṇaṃ dukkhāṃ, bhogabyasaṇaṃ dukkhāṃ, silabyasaṇaṃ dukkhāṃ, diṭṭhibyasaṇaṃ dukkhāṃ; yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ

paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammaṣaṇṇissito vipāko, vipākaṣaṇṇissitaṃ kammaṃ, nāmaṣaṇṇissitaṃ rūpaṃ, rūpaṣaṇṇissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anusaṭaṃ, byādhiṇā abhibhūtaṃ, maraṇena abbhāhataṃ, dukkhe patiṭṭhitaṃ, atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā kuto samudāgatā kuto jātā kuto sañjātā kuto nibbattā kuto abhinibbattā kuto pātubhūtā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti, imesaṃ dukkhānaṃ mūlaṃ pucchati hetuṃ pucchati nidānaṃ pucchati sambhavaṃ pucchati pabhavaṃ pucchati samuṭṭhānaṃ pucchati āhāraṃ pucchati ārammaṇaṃ pucchati paccayaṃ pucchati samudayaṃ pucchati papucchati yācati ajjhesati pasādetīti – kuto nu dukkhā samudāgatā ime.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānāppakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi taṃ vedagū bhāvitattaṃ;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”ti.

**19. Dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;
Upadhiniḍānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.**

Dukkassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi. **Dukkassāti** jātidukkassa jarādukkassa byādhidukkassa maraṇadukkassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkassa. **Pabhavaṃ apucchasi**ti dukkhassa mūlaṃ pucchasi hetuṃ pucchasi nidānaṃ pucchasi sambhavaṃ pucchasi pabhavaṃ pucchasi samuṭṭhānaṃ pucchasi āhāraṃ pucchasi ārammaṇaṃ pucchasi paccayaṃ pucchasi samudayaṃ pucchasi yācasi ajjhesasi pasādesīti – dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānanti. Tanti dukkhassa mūlaṃ pavakkhāmi hetuṃ pavakkhāmi nidānaṃ pavakkhāmi sambhavaṃ pavakkhāmi pabhavaṃ pavakkhāmi samuṭṭhānaṃ pavakkhāmi āhāraṃ pavakkhāmi ārammaṇaṃ pavakkhāmi paccayaṃ pavakkhāmi samudayaṃ pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññāpessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – taṃ te pavakkhāmi. **Yathā pajānanti** yathā pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. Na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya [na piṭakasampadānena (ka.) mahāni. 156] na takkahetu na nayahetu na ākārāparivittakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ taṃ kathayissāmīti – taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ.

Upadhiniḍānā pabhavanti dukkhāti. **Upadhīti** dasa upadhī – taṇhūpadhi, diṭṭhūpadhi, kilesūpadhi, kammūpadhi, duccharitūpadhi, āhārūpadhi, paṭighūpadhi, catasso upādinnadhātuyo upadhī, cha ajjhakkāni āyatanāni upadhī, cha viññāṇakāyā upadhī, sabbampi dukkhaṃ dukkhamanattṭhena [dukkhaṭṭhena (syā.)] upadhī. Ime vuccanti dasa upadhī. **Dukkhāti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ nerayikaṃ dukkhaṃ...pe... diṭṭhibyasaṇaṃ dukkhaṃ. Yesam dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammaṣaṇṇissito vipāko, vipākaṣaṇṇissitaṃ kammaṃ, nāmaṣaṇṇissitaṃ rūpaṃ, rūpaṣaṇṇissitaṃ nāmaṃ, jātiyā anugataṃ, jarāya anusaṭaṃ, byādhiṇā abhibhūtaṃ, maraṇena abbhāhataṃ, dukkhe patiṭṭhitaṃ, atāṇaṃ aleṇaṃ asaraṇaṃ asaraṇībhūtaṃ – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā upadhiniḍānā upadhihetukā upadhipaccayā upadhikāraṇā honti pabhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti pātubhavanti – upadhiniḍānā pabhavanti dukkhā.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānappakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha bhagavā –

“Dukkhassa ve maṃ pabhavaṃ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
Taṃ te pavakkhāmi yathā pajānaṃ;
Upadhiniḍānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā”ti.

**20. Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātipabhavānupassī.**

Yo ve avidvā upadhiṃ karotīti. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yaṃṭhānappatto yaṃdhammasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Avidvāti** avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Upadhiṃ karotīti** taṅhūpadhiṃ karoti, diṭṭhūpadhiṃ karoti, kilesūpadhiṃ karoti, kammūpadhiṃ karoti, duccharitūpadhiṃ karoti, āhārūpadhiṃ karoti, paṭighūpadhiṃ karoti, catasso upādinnaḍhātuyo upadhī karoti, cha ajjhātikāni āyatanāni upadhī karoti, cha viññāṇakāye upadhī karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – avidvā upadhiṃ karoti.

Punappunaṃ dukkhamupeti mandoti punappunaṃ jātidukkhāṃ jarādukkhāṃ byādhidukkhāṃ maraṇadukkhāṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhāṃ eti samupeti upagacchati gaṇhāti parāmasati abhinivisatīti – punappunaṃ dukkhamupeti. **Mandoti** mando momuho avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppaññoti – punappunaṃ dukkhamupeti mando.

Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirāti. Tasmāti taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno upadhīsūti tasmā. **Pajānanti** pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Upadhiṃ na kayirāti** taṅhūpadhiṃ na kareyya, diṭṭhūpadhiṃ na kareyya, kilesūpadhiṃ na kareyya, duccharitūpadhiṃ na kareyya, āhārūpadhiṃ na kareyya, paṭighūpadhiṃ na kareyya, catasso upādinnaḍhātuyo upadhī na kareyya, cha ajjhātikāni āyatanāni upadhī na kareyya, cha viññāṇakāye upadhī na kareyya, na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhiniibbatteyyāti – tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā.

Dukkhassāti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhassa maraṇadukkhassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhassa. **Pabhavānupassīti** dukkhassa mūlānupassī hetānupassī nidānānupassī sambhavānupassī pabhavānupassī samuṭṭhānānupassī āhārānupassī ārammaṇānupassī paccayānupassī samudayānupassī. Anupassanā vuccati ṇāṇam. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Imāya anupassanāya paññāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati anupassīti – dukkhassa jātipabhavānupassī. Tenāha bhagavā –

“Yo ve avidvā upadhiṃ karoti, punappunaṃ dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā, dukkhassa jātipabhavānupassī”ti.

**21. Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;
Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavaṅca;**

Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Yaṃ taṃ apucchimha akittayī noti yaṃ taṃ apucchimha ayācimha ajjhesimha pasādayimha. **Akittayī** noti kittitaṃ [akitti taṃ (syā.) evamīdisesu padesu atītavibhattivasena mahāni. 110] pakittitaṃ ācikkhitaṃ desitaṃ paññapitaṃ [paññāpitaṃ (ka.)] paṭṭhapitaṃ vivaritaṃ vibhattaṃ uttānīkataṃ pakāsitaṃ – yaṃ taṃ apucchimha akittayī no.

Aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhīti aññaṃ taṃ pucchāma, aññaṃ taṃ yācāma, aññaṃ taṃ ajjhesāma, aññaṃ taṃ pasādema, uttari taṃ pucchāma. **Tadiṅgha brūhīti** iṅgha brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi.

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti. Kathaṃ nūti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakapucchā anekāsapucchā – “evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – kathaṃ nu. **Dhīrāti** dhīrā paṇḍitā paññavanto buddhimanto ñāṇino vibhāvino medhāvino. **Oghanti** kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ. **Jātīti** yā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti nibbatti abhinibbatti khandhānaṃ pātubhāvo āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarāti** yā tesāṃ tesāṃ sattānaṃ tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccaṃ pāliccaṃ valittacatā āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripāko. **Sokoti** ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa soko socanā socittataṃ antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso parijjhāyanā domanassaṃ sokasallaṃ. **Paridevoti** ñātibyasanena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyasanena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyasanena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattaṃ paridevitattaṃ vācā palāpo [lāpo palāpo (syā.) dhammasaṅgaṇīye] vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattaṃ [lālappāyanā lālappāyitattaṃ (bahūsu) jarāsuttaniddesaṭṭhakathā oloketabbā].

Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañcāti dhīrā kathaṃ oghaṇca jātiṇca jaraṇca sokaṇca paridevaṇca taranti uttaranti pataranti samatikkamanti vītivattantīti – kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavaṇca.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemī. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā tena ñāṇena samannāgato muni monappatto. Tīṇi moneyyāni – kāyamoneyyaṃ vacīmoneyyaṃ manomoneyyaṃ.

Katamaṃ kāyamoneyyaṃ? Tividhānaṃ kāyaduccaritānaṃ pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Tividhaṃ kāyasucaritaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyārammaṇe ñāṇaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyapariññā kāyamoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ. Kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ. Kāyasankhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. Idaṃ kāyamoneyyaṃ.

Katamaṃ vacīmoneyyaṃ? Catubbidhānaṃ vacīduccaritānaṃ pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Catubbidhaṃ vacīsucaritaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācārammaṇe ñāṇaṃ vacīmoneyyaṃ. Vācāpariññā vacīmoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo vacīmoneyyaṃ. Vācāya chandarāgassa pahānaṃ vacīmoneyyaṃ. Vacīsankhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṃ. Idaṃ vacīmoneyyaṃ.

Katamaṃ manomoneyyaṃ? Tividhānaṃ manoduccaritānaṃ pahānaṃ manomoneyyaṃ. Tividhaṃ manosucaritaṃ manomoneyyaṃ. Cittārammaṇe ñāṇaṃ manomoneyyaṃ. Cittapariññā manomoneyyaṃ. Pariññāsahagato maggo manomoneyyaṃ. Cितte chandarāgassa pahānaṃ manomoneyyaṃ. Cittasankhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyaṃ. Idaṃ manomoneyyaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ [vācāmuniṃ (bahūsu) itivu. 67], manomunimanāsavaṃ;
Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu sabbappahāyinaṃ.

Kāyamuniṃ vacīmuniṃ, manomunimanāsavaṃ;
Muniṃ moneyyasampannaṃ, āhu ninhātapāpakanti.

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā. Cha munino [munayo (syā.) mahāni. 14] – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino [sekkhamunino (syā. ka.)], asekkhamunino, paccekamunino munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsānā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsānā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino. Arahanto asekkhamunino. Paccekasambuddhā paccekamunino. Tathāgatā arahanto sammāsambuddhā munimunino.

Na monena munī [muni (syā. ka.) dha. pa. 268] hoti, mūlharūpo aviddasu;
Yo ca tulaṃva paggayha, varamādāya paṇḍito.

Pāpāni parivajjeti, sa munī tena so muni;
Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

Asatañca satañca ñatvā dhammaṃ, ajjhattaṃ bahiddhā ca sabbaloke;
Devamanussehi pūjanīyo [pūjito (syā. ka.) mahāni. 14], saṅgajālamaticca [saṅga jālamaticca, su. ni. 532] so munīti.

Sādhu viyākarohīti taṃ sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi. **Tathā hi te vidīto esa dhammoti** tathā hi te vidīto tulīto tūrito vibhūto vibhāvīto esa dhammoti – tathā hi te vidīto esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo

“Yaṃ taṃ apucchimha akittayī no, aññaṃ taṃ pucchāma tadiṅgha brūhi;
Kathaṃ nu dhīrā vitaranti oghaṃ, jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca;
Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidīto esa dhammo”’ti.

22. Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā] Diṭṭhe dhamme anītihaṃ; Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.

Kittayissāmi te dhammanti. Dhammanti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānañca, nibbānaḡāminiñca paṭipadaṃ kittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te dhammaṃ. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati.

Diṭṭhe dhamme anītihaṃ. Diṭṭhe dhammeti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulīte dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvīte dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti...pe... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme ñāte dhamme tulīte dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvīte dhammeti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, diṭṭhe dhamme sandiṭṭhikaṃ akālikāṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmīti diṭṭhe dhamme. **Anītihaṃ** na itihītihaṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāravarivattakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā, sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītihaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenatṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃharatīti visattikā, visaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase paṣaṃsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhava rūpabhava arūpabhava saññābhava asaññābhava nevasaññānāsaññābhava ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthātīti visattikā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā [yā sā loke visattikā (syā.) kāmasuttaniddesaṭṭhakathā oloketabbā], loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te dhammaṃ, [mettagūti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

23. **Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ; Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.**

Tañcāhaṃ abhinandāmiti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ [byapathaṃ (syā. ka.)] desanaṃ anusāsaṃ anusitṭhaṃ [desanaṃ anusandhi (syā.)]. Nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi yācāmi patthayāmi pihayāmi abhijjappāmi – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesi dhammamuttamanti. **Mahesī**ti kiṃ mahesi bhagavā, mahantaṃ sīlakkhandhaṃ esī gavesī [esi gavesī (syā.) mahāni. 150] pariyesīti mahesī, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ...pe... mahantaṃ paññākkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttiñāḍassanakkhandhaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato tamokāyassa padālanam esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato vipallāsassa pabhedanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ [abbūhanaṃ (bahūsu), abbūhaṃ (sī. aṭṭha.)] esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato diṭṭhisāṅghātassa viniveṭhanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato mānadhajassa papātanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato abhisāṅkhārassa vūpasamaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato oghassa nittharaṇaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato bhārassa nikkhepanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato saṃsāraṇaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato santāpassa nibbāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato pariḷāhassa paṭippassaddhiṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahato dhammadhajassa ussāpanaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahante satipaṭṭhāne...pe... mahante sammappadhāne... mahante iddhipāde... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhaṅge... mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ... mahantaṃ paramatthaṃ amataṃ nibbānaṃ esī gavesī pariyesīti mahesī, mahesakkhehi sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo, kahaṃ narāsabho”ti mahesī. **Dhammamuttamanti** dhammamuttaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttamanti** aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammanti – mahesī dhammamuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā

dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte... dhammesu... dhammānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikā**ti kenatthena visattikā...pe... visaṭṭa vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vīvatteyyāti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi dhammamuttamaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

**24. Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe.**

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci pajānāsi ājānāsi vijānāsi paṭivijānāsi paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsi. **Mettagūti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametamaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṃ [**uddhaṃ vuccati anāgataṃ (syā. ka.)**]; **adhoti** atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. Uddhanti devaloko; **adhoti** nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dhammā. Uddhanti arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. Uddhanti sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. Uddhanti uddhaṃ pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭheti etesūti ācikkhitesu desitesu paññapitesu paṭṭhapitesu vivaritesu vibhajitesu uttānikatesu pakāsitesu. Nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Nivesananti** dve nivesanā – taṇhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca. Katamā taṇhā nivesanā? Yāvatā taṇhāsañkhātena ...pe... ayaṃ taṇhānivesanā. Katamā diṭṭhinivesanā? Vīsativatthukā sakkāyaditṭhi ...pe... ayaṃ diṭṭhinivesanā.

Panujja viññāṇanti puññābhisañkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, apuññābhisañkhārasahagataṃ viññāṇaṃ, āneñjābhisañkhārasahagataṃ viññāṇaṃ. Etesu nandiñca nivesanañca abhisañkhārasahagatañca viññāṇaṃ nujja panujja nuda panuda jaha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – etesu nandiñca nivesanañca panujja viññāṇaṃ.

Bhava na tiṭṭheti. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisañkhāro apuññābhisañkhāro āneñjābhisañkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpaṃ vedanā saññā sañkhārā viññāṇaṃ – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. **Bhava na tiṭṭheti** nandiñca nivesanañca abhisañkhārasahagataṃ viññāṇaṃ kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvaṃ gamento kammabhava na tiṭṭheyya paṭisandhike punabbhava na tiṭṭheyya na santiṭṭheyyāti – panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇaṃ bhava na tiṭṭhe’’ti.

- 25. Evaṃvihārī sato appamatto,
Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;
Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ.**

Evaṃvihārī sato appamattoti. Evaṃvihārīti nandiñca nivesanañca abhisankhārasahagataviññāṇañca kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ pajahanto vinodento byantikaronto anabhāvaṃ gamentoti – evaṃvihārī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento...pe... so vuccati sato. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī atṭhitaṅkārī anolīnavuttī [anolīnavuttiko (ka.) mahāni. 14] anikkhittacchando anikkhittadhuro appamatto kusalesu dhammesu – ‘‘kathāhaṃ [kadāhaṃ (syā.)] aparipūraṃ vā sīlakkhandhaṃ paripūreyyaṃ, paripūraṃ vā sīlakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī [appaṭivāni (ka.) mahāni. 14] ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparipūraṃ vā samādhiikkhandhaṃ...pe... paññākkhandhaṃ... vimuttikkhandhaṃ... vimuttiññānadassanakkhandhaṃ paripūreyyaṃ paripūraṃ vā vimuttiññānadassanakkhandhaṃ tattha tattha paññāya anuggaṇheyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. ‘‘Kathāhaṃ aparīññātaṃ vā dukkhaṃ pari jāneyyaṃ, appahīne vā kilese pajaheyyaṃ, abhāvitāṃ vā maggaṃ bhāveyyaṃ, asacchikataṃ vā nirodhaṃ sacchikareyya’’nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappaṃ padhānaṃ adhiṭṭhānaṃ anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesūti – evaṃvihārī sato appamatto.

Bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitānīti. Bhikkhūti puthujjanakalyāṇako [kalyāṇaputhujjano (syā.), evamīdisesu ṭhānesu] vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pāleno yapento yāpento. **Mamattāti** dve mamattā – taṇhāmamattañca diṭṭhimamattañca...pe... idaṃ taṇhāmamattaṃ...pe... idaṃ diṭṭhimamattaṃ... taṇhāmamattaṃ pahāya diṭṭhimamattaṃ paṭinissajjivā mamatte jahitvā cajitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvaṃ gametvāti – bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni.

Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti. Jātīti yā tesam tesam sattānaṃ...pe... **jaranti** yā tesam tesam sattānaṃ...pe... **sokoti** nātibyasanena vā phuṭṭhassa...pe... **paridevoti** nātibyasanena vā phuṭṭhassa...pe... **idhāti** imissā diṭṭhiyā...pe... imasmiṃ manussaloke. **Vidvāti** vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Dukkhanti** jātidukkhaṃ...pe... domanassupāyāsadukkhaṃ. **Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti** vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī idheva jātiñca jarañca sokapariddavañca dukkhañca pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvaṃ gameyyāti – jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Evaṃvihārī sato appamatto, bhikkhu caraṃ hitvā mamāyitāni;
Jātiṃ jaraṃ sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkha’’nti.

- 26. Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo.**

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. Etanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṇaṃ anusīṭṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesinoti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kahaṃ narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti. Sukittitanti sukittitaṃ suācikkhitaṃ sudesitaṃ supaññapitaṃ

supaṭṭhapitaṃ suvivaritaṃ suvibhajitaṃ suuttānīkataṃ supakāsitaṃ – sukittitaṃ.

Gotamanūpadhīkanti upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ upadhipaṭinissaggaṃ upadhipaṭipassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ.

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhanti. Addhāti ekamsavacanaṃ nissaṃsayavacanaṃ nikkāṅkhāvacanaṃ advejjhāvacanaṃ adveḷhakāvacanaṃ nirodhāvacanaṃ appaṇakāvacanaṃ avatthāpanavacanametāṃ – addhāti. **Bhagavāti** gāravādhivacanametāṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Pahāsi dukkhanti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pahāsi pajahi vinodesi byantīkarosi anabhāvaṃ gamesīti – addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tūrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhaṃ, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

**27. Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ, ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya;
Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitaṃ ovadeyya.**

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhanti. **Te cāpīti** khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pajaheyyu dukkhanti** jātidukkhaṃ jarādukkhaṃ byādhidukkhaṃ maraṇadukkhaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṃ pajaheyyuṃ vinodeyyuṃ byantīkareyyuṃ anabhāvaṃ gameyyunti – te cāpi nūnappajaheyyu dukkhaṃ.

Ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyyāti. **Yeti** khattiyē ca brāhmaṇe ca vesse ca sudde ca gahaṭṭhe ca pabbajite ca deve ca manusse ca. **Tvanti** bhagavantaṃ bhaṇāti. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Aṭṭhitaṃ ovadeyyāti** aṭṭhitaṃ ovadeyya sakkaccaṃ ovadeyya abhinṇhaṃ ovadeyya punappunaṃ ovadeyya anusāseyyāti – ye tvaṃ munī aṭṭhitaṃ ovadeyya.

Taṃ taṃ namassāmi samecca nāgāti. **Tanti** bhagavantaṃ bhaṇāti. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi, sakkaromi garuṃ karomi [garukaromi (syā.)] mānemi pūjemi. **Sameccāti** samecca abhisamecca samāgantvā abhisamāgantvā sammukhā taṃ namassāmi. **Nāgāti** nāgo ca bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, na āgacchatīti – nāgo. Kathaṃ bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhaviḷkā sadarā dukkhavipākā āyatitaṃ jātijarāmarañiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]
Sabbasaṃyoge [sabbayoge (ka.), su. ni. 527] visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjatī vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattāti.

Evamaṃ bhagavā āguṃ na karotīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na gacchatīti – nāgo. Bhagavā na chandāgatiṃ gacchati, na dosāgatiṃ gacchati, na mohāgatiṃ gacchati, na bhayāgatiṃ gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusāyavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati [niyyati (syā. ka.)] vuyhati saṃharīyati. Evamaṃ bhagavā na gacchatīti – nāgo.

Kathaṃ bhagavā na āgacchatīti – nāgo. Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evaṃ bhagavā na āgacchatīti nāgoti – taṃ taṃ namassāmi samecca nāga.

Appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyyāti appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya sakkaccam ovadeyya abhiṇṇam ovadeyya punappunam ovadeyya anusāseyyāti – appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te cāpi nūnappajaheyyu dukkham, ye tvam munī aṭṭhitam ovadeyya;
Taṃ taṃ namassāmi samecca nāga, appeva maṃ bhagavā aṭṭhitam ovadeyyā”ti.

**28. Yaṃ brāhmaṇam vedagumābhijaññā, akiñcanam kāmabhava asattam;
Addhā hi so oghamimam atāri, tiṇṇo ca pāram akhilo akañkho.**

Yaṃ brāhmaṇam vedagumābhijaññāti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo. Sakkāyaditṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]
Vimalo sādhusamāhito tṭhatto;
Saṃsāramaticca kevalī so, asito [anissito (syā.) su. ni. 524] tādi pavuccate sa brahmā.

Vedagūti vedo vuccati catūsu maggesu ñāṇam...pe... sabbam vedamaticca vedagū soti.
Abhijaññāti abhijāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjheyyāti – yaṃ brāhmaṇam vedagumābhijaññā.

Akiñcanam kāmabhava asattanti. Akiñcananti rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccharitakiñcanam, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhappattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo ...pe... ayam paṭisandhiko punabbhavo. **Akiñcanam kāmabhava asattanti** akiñcanam puggalam kāmabhava ca asattam alaggaṃ alaggitam apalibuddham nikkhamtam nissaṭam vipamuttam visaññuttam vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanam kāmabhava asattam.

Addhā hi so oghamimam atārīti. Addhāti ekaṃsavacanam...pe... avatthāpanavacanametam – addhāti. **Oghanti** kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham. **Atārīti** uttari patari samatikkami vītivattayīti – addhā hi so oghamimam atāri.

Tiṇṇo ca pāram akhilo akañkhoti. Tiṇṇoti kāmogham tiṇṇo, bhavogham tiṇṇo, diṭṭhogham tiṇṇo, avijjogham tiṇṇo, saṃsārapatham tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo [nittiṇṇo (syā.)] atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso [vutthavāso (syā.) mahāni. 6] ciṇṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālītabrahmacariyo uttamadiṭṭhippatto bhāvitamaggo, pahīnakilesa paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkham tassa pariññātam, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyam abhiññātam, pariññeyyam pariññātam, pahātabbam pahīnam, bhāvetabbam bhāvitaṃ, sacchikātabbam sacchikataṃ. So ukkhittapaligho saṃkiṇṇaparikkho abbulhesiko niraggaḷo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco [paṇuṇṇapaccekasacco (ka.)] samavayasatṭhesano anāvīlasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño kevalī vusitavā uttamapuriso paramapuriso

paramapattipatto. So neva ācināti na apacināti, apacinitvā ʒhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ʒhito. Neva visineti na ussineti, visinetvā ʒhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ʒhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ʒhito. Asekkhena samādhikkhandhena...pe... paññākkhandhena... vimuttikkhandhena... vimuttiñānadassanakkhandhena samannāgatattā ʒhito. Saccaṃ sampatipādayitvā [paṭipādayitvā (syā.)] ʒhito. Ejaṃ samatikkamitvā ʒhito. Kilesaggiṃ pariyādiyitvā ʒhito. Aparigamanatāya ʒhito. Kathaṃ [kaṭaṃ (syā.) kāmasuttaniddesaṭṭhakathā oloketabbā] samādāya ʒhito? Vimuttiṭṭhesevanatāya ʒhito. Mettāya pārisuddhiyā ʒhito. Karuṇāya ...pe... muditāya... upekkhāya pārisuddhiyā ʒhito. Accantapārisuddhiyā ʒhito. Atammayatāya [akammaññatāya (syā.)] pārisuddhiyā ʒhito. Vimuttattā ʒhito. Santussitattā ʒhito. Khandhapiyante ʒhito. Dhātupariyante ʒhito. Āyatanapariyante ʒhito. Gatipariyante ʒhito. Upapattipariyante ʒhito. Paṭisandhipariyante ʒhito. Bhavapariyante ʒhito. Saṃsārapariyante ʒhito. Vaṭṭapariyante ʒhito. Antimabhavē ʒhito. Antime samussaye ʒhito. Antimadehadharo arahā.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;
Jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti.

Tiṇṇo ca pāraṇti pāraṇ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭhissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. So pāragato pārapatto antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – tiṇṇo ca pāraṇ.

Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho khilo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Yassete khilā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akhilo. **Akaṅkhoti** dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppennesu dhammesu kaṅkhā, yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattaṃ vimati vicikicchā dveḷhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekasaṃsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattaṃ cittassa manovilekko. Yassete kaṅkhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akaṅkhoti – tiṇṇo ca pāraṇ akhilo akaṅkho. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ brāhmaṇaṃ vedagumābhijaññā, akiñcanaṃ kāmabhavē asattaṃ;
Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṇ akhilo akaṅkho”’ti.

29. **Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhavē saṅgamimaṃ visajja; So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.**

Vidvā ca yo vedagū naro idhāti. Vidvāti vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. Yoti yo yādiso...pe... manusso vā. **Vedagūti** vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi [ñāṇaṃ...pe... sabbavedamaticca vedagū soti. (syā.) passa mahāni. 81]. Tehi vedehi jātijarāmarāṇassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānaṃ vā antagatoti vedagū, vedehi vā antagatoti vedagū, sattannaṃ vā dhammānaṃ viditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi viditā hoti, vicikicchā...pe... sīlabbataparāmāso... rāgo... doso... moho... māno vidito hoti. Veditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatimaṃ jātijarāmarāṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhīyāti bhagavā]

Samaṇānaṃ yānīdhatthi brāhmaṇānaṃ;
Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbamaṃ vedamaticca vedagū so.

Naroti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu [jātu (syā.)] jantu indagu [indagū (syā.)] manujo.
Idhāti imissā diṭṭhiyā...pe... imasmiṃ manussaloketi – vidvā ca yo vedagū naro idha.

Bhavābhavave saṅgamimaṃ visajjāti. Bhavābhaveti bhavābhavave kammabhavave punabbhavave kāmabhavave, kammabhavave kāmabhavave punabbhavave rūpabhavave, kammabhavave rūpabhavave punabbhavave arūpabhavave, kammabhavave arūpabhavave punabbhavave punappunabhavave, punappunagatiyā punappunapapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunapattabhāvābhiniḥḥattiyā. **Saṅgāti** satta saṅgā – rāgasāṅgo, dosasāṅgo, mohasāṅgo, mānasāṅgo, diṭṭhisāṅgo, kilesasāṅgo, duccharitasāṅgo. **Visajjāti** saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā [mocayitvā (syā.)] vā visajja. Yathā yānaṃ vā vayhaṃ vā rathaṃ vā sakaṭaṃ vā sandamānikaṃ vā sajjaṃ visajjaṃ karonti vikopenti – evameva te saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane phoṭayitvā vā visajjāti – bhavābhavave saṅgamimaṃ visajja.

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā... yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho vigatataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissaṭṭhataṇho vītarāgo cattarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – so vītataṇho. **Anīghoti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho. **Nirāsoti** āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalāmūlam. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātīti** yā tesam tesam sattānaṃ...pe... āyatanānaṃ paṭilābho. **Jarāti** yā tesam tesam sattānaṃ ...pe... indriyānaṃ paripāko. Ayam vuccati jarā. **So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti** yo so vītataṇho anīgho ca nirāso ca, so kho jātijarāmaṇaṃ atari uttari patari samatikkami vītivattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – so vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhavave saṅgamimaṃ visajja;
So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Mettaḡumāṇavapucchānidheso catuttho.

5. Dhotakamaṇavapucchānidheso

**30. Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ, [iccāyasmā dhotako]
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhaṃ;
Tava sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano.**

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Pucchāmīti tisso pucchā – adiṭṭhājotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandānā pucchā, vimaticchedanā pucchā...pe... imā tisso pucchā...pe... nibbānapucchā. **Pucchāmi tantī** pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasādemi taṃ, kathayassu meti – pucchāmi taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metaṃ** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.

Iccāyasmā dhotakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Dhotakoti** tassa brāhmaṇassa nāmam saṅkhā samañña paññatti vohāro nāmam nāmakammaṃ nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpoti – iccāyasmā dhotako.

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham kaṅkhāmi abhikaṅkhāmi icchāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesīti** kim mahesi bhagavā? Mahantaṃ silakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kham narāsabhoti mahesīti – vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham.

Tava sutvāna nigghosanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – tava sutvāna nigghosam.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhiccittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhiccittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittaṃ padahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyam paggaṇhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittaṃ samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyam abhijānanto sikkheyya, pariññeyyam parijānanto sikkheyya, pahātabbam pajahanto sikkheyya, bhāvetabbam bhāvento sikkheyya, sacchikātabbam sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā dhotako]
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham;
Tava sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano”ti.

31. **Tenahātappam karohi, [dhotakāti bhagavā] Idheva nipako sato; Ito sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano.**

Tenahātappam karohīti ātappam karohi, ussāham karohi, ussolhim karohi, thāmam karohi, dhitiṃ karohi, vīriyam karohi, chandaṃ janehi sañjanehi upaṭṭhapehi samuṭṭhapehi nibbattehi abhinibbattehīti – tenahātappam karohi.

Dhotakāti bhagavā taṃ brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Idheva nipako satoti. Idhāti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṃ ādāye imasmiṃ dhamme imasmiṃ vinaye imasmiṃ dhammavinaye imasmiṃ pāvacane imasmiṃ brahmacariye imasmiṃ satthusāsane imasmiṃ atabhāve imasmiṃ manussaloke. **Nipakoti** nipako paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – idheva nipako sato.

Ito sutvāna nigghosanti ito mayham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham sutvā suṇitvā uggāṇhitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ito sutvāna nigghosam.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhiccittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya,

dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya... pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlāmpi sikkheyya, adhicitampī sikkheyya, adhipaññāmpi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya...pe... sacchikātabbaṃ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha bhagavā –

“Tenahātappaṃ karohi, [dhotakāti bhagavā]
Idheva nipako sato;
Ito sutvāna nigghosaṃ, sikkhe nibbānamattano”’ti.

32. Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ; Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamañca maṃ sakka kathaṃkathāhi.

Passāmahaṃ devamanussaloketi. Devāti tayo devā – sammutidevā, upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno ca rājakumārā ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatimsā devā yāmā devā tusitā devā nimmānaratī devā paranimmitavasavattī devā brahmakāyikā devā ye ca devā taduttari [tatrūpari (syā.)]. Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatasāvaka arahanto khīṇāsavā ye ca paccekabuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā. Bhagavā sammutidevānañca upapattidevānañca visuddhidevānañca devo ca atidevo ca devātidevo ca sīhasīho nāganāgo gaṇigaṇī munimunī rājarājā. **Passāmahaṃ devamanussaloketi** manussaloke devaṃ passāmi atidevaṃ passāmi devātidevaṃ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmahaṃ devamanussaloke.

Ākiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānanti. Akiñcananti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ, te kiñcanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā, tasmā buddho akiñcano. **Brāhmaṇoti** bhagavā sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti, bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipakā āyatim jātijarāmarañiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]
Vimalo sādhusamāhito ṭhitatto;
Saṃsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmāti.

Iriyamānanti carantaṃ viharantaṃ iriyantaṃ vattentaṃ pāleantaṃ yapentaṃ yāpentaṃ – akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhūti. Tanti bhagavantaṃ bhaṇāti. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi sakkaromi garuṃ karomi mānemi pūjemi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi [adiṭṭhamidhatthi (syā. ka.) mahāni. 156] kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;
Sabbhaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū”’ti.

Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu.

Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhīti. Sakkāti sakko bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho [addho (syā. ka.)] mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanam indriyadhanam baladhanam bojjhaṅgadhanam maggadhanam phaladhanam nibbānadhanam. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. Kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā. Yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattam vimati vicikicchā dvelhakaṃ dvedhāpatho saṃsayo anekamsaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattam cittassa manovilekho. **Pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhīti** muñca maṃ pamuñca maṃ mocehi maṃ pamocehi maṃ uddhara maṃ samuddhara maṃ vuṭṭhāpehi maṃ kathaṃkathāsallatoti – pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Passāmahaṃ devamanussaloke, akiñcanaṃ brāhmaṇamiriyamānaṃ;
Taṃ taṃ namassāmi samantacakkhu, pamuñca maṃ sakka kathaṃkathāhī”ti.

33. Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kañci loke; Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi.

Nāhaṃ sahiṣṣāmi [samīhāmi (ka.)] **pamocanāyāti** nāhaṃ taṃ sakkomi muñcituṃ pamuñcituṃ mocetuṃ pamocetuṃ uddharituṃ samuddharituṃ uṭṭhāpetuṃ samuṭṭhāpetuṃ kathaṃkathāsallatoti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya. Atha vā, na īhāmi na samīhāmi na ussahāmi na vāyamāmi na ussāhaṃ karomi na ussoḷhiṃ karomi na thāmaṃ karomi na dhitim karomi na vīriyaṃ karomi na chandaṃ janemi na sañjanemi na nibbattemi na abhinibbattemi assaddhe puggale acchandike kusīte hīnavīriye appaṭipajjamāne dhammadesanāyāti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya. Atha vā, natthañño koci mocetā. Te yadi moceyyuṃ sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjamānā moceyyunti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “so vata, cunda, attanā palipapalipanno paraṃ palipapalipannaṃ uddharissatīti netam ṭhānaṃ vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto paraṃ damessati vinessati parinibbāpessatīti netam ṭhānaṃ vijjatīti. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Attanā hi [attanāva (bahūsu) dha. pa. 165] kataṃ pāpaṃ, attanā saṃkilissati;
Attanā akataṃ pāpaṃ, attanāva visujjhati;
Suddhi asuddhi paccattaṃ, nāñño aññaṃ visodhaye”ti.

Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānaṃ tiṭṭhati nibbānagāmimaggo tiṭṭhāmaṃ samādapetā, atha ca pana mama sāvaka mayā evaṃ ovadiyamānā evaṃ anusāsiyamānā appekacce accantaniṭṭhaṃ nibbānaṃ ārādhenti ekacce nārādhentīti. Ettha kyāhaṃ, brāhmaṇa karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggaṃ buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā mucceyyunti [muñceyyunti (syā.)]. Evampi nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya”.

Kathaṃkathim dhotaka kañci loketi kathaṃkathim puggalaṃ sakaṅkhaṃ sakhilaṃ sadvelhakaṃ savicikicchāṃ. **Kañcīti** kañci khattiyaṃ vā brāhmaṇaṃ vā vessaṃ vā suddaṃ vā gahaṭṭhaṃ vā pabbajitaṃ vā devaṃ vā manussaṃ vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatana-loketi – kathaṃkathim dhotaka kañci loke.

Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamānoti dhammaṃ seṭṭhaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhaya virāgo nirodho nibbānaṃ. **Seṭṭhanti** aggamaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmoḁkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ dhammaṃ ājānamāno vijānamāno paṭivijānamāno paṭivijjhamānoti – dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno.

Evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresīti evaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyāsīti uttareyyāsīti patareyyāsīti samatikkameyyāsīti vīvatteyyāsīti – evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresi. Tenāha bhagavā –

“Nāhaṃ sahiṣṣāmi pamocanāya, kathaṃkathim dhotaka kañci loke;
Dhammañca seṭṭhaṃ ājānamāno, evaṃ tuvaṃ oghamimaṃ taresī”’ti.

34. **Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;** **Yathāhaṃ ākāsova [ākāso ca (syā.)] abyāpajjamāno [abyāpajjhamāno (syā.)], idheva santo asito careyyaṃ.**

Anusāsa brahme karuṇāyamānoti anusāsa brahme anuggaṇha brahme anukampa brahmeti – anusāsa brahme. **Karuṇāyamānoti** karuṇāyamāno anudayaṃ anudayaṃ [anuddayaṃ (bahūsu)] anurakkhamāno anuggaṇhamāno anukampamānoti – anusāsa brahme karuṇāyamāno.

Vivekadhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ vivekadhammaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhaya virāgo nirodho nibbānaṃ. **Yamaṃ vijaññaṃ** yamaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – vivekadhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ.

Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamānoti yathā ākāso na pajjati na gaṇhati [natthi... syā. ... potthake] na bajjhati na palibajjhati, evaṃ apajjamāno agaṇhamāno abajjhamāno apalibajjhamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na rajjati lākhāya vā haliddiyā [haliddena (syā.)] vā nīliyā [nīlena (syā.)] vā mañjeṭṭhāya vā evaṃ arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti [akiliyamāno (syā.)] – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na kuppati na byāpajjati na patilīyati [patiṭṭhiyati (ka.)] na paṭihaññati, evaṃ akuppamāno abyāpajjamāno appatilīyamāno appaṭihaññamāno appaṭihatamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno.

Idheva santo asito careyyanti. Idheva santoti idheva santo idheva samāno idheva nisinno samāno imasmiṃyeva āsane nisinno samāno imissāyeva parisāya nisinno samānoti, evampi – idheva santo. Atha vā, idheva santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddhoti, evampi – idheva santo. **Asitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo... taṇhānissayaṃ pahāya diṭṭhinissayaṃ paṭinissajjitvā cakkhū anissito, sotaṃ anissito, ghānaṃ anissito, jivhaṃ anissito, kāyaṃ anissito, manaṃ anissito, rūpe... sadde... gandhe ... rase... phoṭṭhabbe... dhamme... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... pasamsaṃ... sukhaṃ... cīvaram... piṇḍapātaṃ... senāsaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmadhātuṃ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... atītaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe [diṭṭhaṃ, sutam, mutam, viññātam, sabbe. mahāni. 46 passitabbaṃ] dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhosito anadhimutto nikkhanto nissaṭṭho [nissaṭṭho (syā.)] vippamutto visammutto vimariyādikatena cetasā. **Careyyanti**

careyyaṃ vihareyyaṃ iriyeyyaṃ vatteyyaṃ yaṭṭeyyaṃ yāpeyyanti – idheva santo asito careyyaṃ.
Tenāha so brāhmaṇo –

“Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;
Yathāhaṃ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyya”nti.

**35. Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītihaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ.**

Kittayissāmi te santinti rāgassa santim, dosassa santim, mohassa santim, kodhassa santim, upanāhassa...pe... makkhassa... paḷāsassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭṭheyyassa... thambhassa... sārāmbhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānaṃ... sabbaduccaritānaṃ... sabbadarathānaṃ... sabbaparilāhānaṃ... sabbasantāpānaṃ... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santim upasantim vūpasantim nibbutim paṭṭippassaddhim kittayissāmi pakittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññāpessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te santim.

Dhotakāti bhagavāti. Dhotakāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gārāvādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Diṭṭhe dhamme anītiṃ. Diṭṭhe dhammeti diṭṭhe dhamme nāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti...pe... yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme nāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhāvite dhamme vibhūte dhammeti, evampi – diṭṭhe dhamme...pe... Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkhaṃ kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayaṃ kathayissāmi, magge diṭṭhe maggaṃ kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodhaṃ kathayissāmīti, evampi – diṭṭhe dhamme...pe... Atha vā, sandiṭṭhikaṃ akālikaṃ ehipassikaṃ opaneyyikaṃ [opanayikaṃ (syā. ka.)] paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti, evampi – diṭṭhe dhamme. **Anītiṃ** na itihītiṃ na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkaṭetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṃ sayamabhiññātaṃ attapaccakkhadhammaṃ, taṃ kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītiṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṃ paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loka visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭṭa vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loka visattikanti** loka vesā visattikā, loka vetaṃ visattikaṃ sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vīvatteyyāti – tare loka visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītiṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loka visattika”nti.

**36. Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loka visattikaṃ.**

Tañcāhaṃ abhinandāmīti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusitṭhaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāhaṃ abhinandāmi.

Mahesiantimuttamanti. Mahesīti kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣī gavesī pariyesīti mahesi, mahantaṃ samādhikkhandhaṃ...pe... kahaṃ narāsabhōti mahesi. **Santimuttamanti** santi vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Uttamanti** aggaṃ seṭṭhaṃ viseṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaranti – mahesi santimuttamaṃ.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditaṃ katvā...pe... “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti viditaṃ katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto...pe... yāpentoti – yaṃ viditvā sato caraṃ.

Tare loke visattikanti. Visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭṭā vitthātāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetāṃ visattikaṃ sato tareyyaṃ uttareyyaṃ...pe... vītivatteyyanti – tare loke visattikaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāhaṃ abhinandāmi, mahesi santimuttamaṃ;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattika”nti.

**37. Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇhaṃ.**

Yaṃ kiñci sampajānāsīti yaṃ kiñci sampajānāsi ājanāsi paṭivijānāsi paṭivijjhasīti – yaṃ kiñci sampajānāsi. **Dhotakāti bhagavāti.** **Dhotakāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametāṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṃ; **adhoti** atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. **Uddhanti** devaloko; **adhoti** apāyaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. **Uddhanti** sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddhaṃ pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe.

Etaṃ viditvā saṅgoti loketi saṅgo eso lagganaṃ etaṃ bandhanaṃ etaṃ palibodho esoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etaṃ viditvā saṅgoti loke.

Bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. **Tañhāti** rūpataṇhā saddataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Bhavābhavāyāti** bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhiniḥḥattiyā taṇhaṃ mākāsi mā janesi mā sañjanesi mā nibbatesi mābhiniḥḥattesi, pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – bhavābhavāya mākāsi taṇhanti. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjhe;
Etaṃ viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi taṇha”’nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Dhotakamāṇavapucchāniddeśo pañcama.

6. Upasīvamāṇavapucchāniddeśo

**38. Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]
Anissito no visahāmi tārituṃ;
Ārammaṇaṃ [āramaṇaṃ (ka.)] brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ
tareyyaṃ.**

Eko ahaṃ sakka mahantamoghanti. Ekoti puggalo vā me dutiyo natthi, dhammo vā me dutiyo natthi, yaṃ vā puggalaṃ nissāya dhammaṃ vā nissāya mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti. **Sakkāti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam...pe... nibbānadhanam. Imehi anekehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakkoti – eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ.

Iccāyasmā upasīvoti. Iccāti padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanaṃ...pe.... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Anissito no visahāmi tāritunti. Anissitoti puggalaṃ vā anissito dhammaṃ vā anissito no visahāmi na ussahāmi na sakkomi na paṭibalo mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tarituṃ uttarituṃ patarituṃ samatikkamituṃ vītivattitunti – anissito no visahāmi tārituṃ.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhūti ārammaṇaṃ ālambaṇaṃ nissayaṃ upanissayaṃ brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññaṃ. Bhagavā tena sabbaññutaññaṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

Na tassa adīṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātama jānitabbaṃ;
Sabbam abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhūti.

Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu.

Yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyanti. Yaṃ nissitoti yaṃ puggalaṃ vā nissito dhammaṃ vā nissito mahantaṃ kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tareyyaṃ uttareyyaṃ patareyyaṃ samatikkameyyaṃ vītivatteyyanti – yaṃ nissito oghamimaṃ tareyyaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Eko ahaṃ sakka mahantamoghaṃ, [iccāyasmā upasīvo]
Anissito no visahāmi tārituṃ;
Ārammaṇaṃ brūhi samantacakkhu, yaṃ nissito oghamimaṃ tareyya”’nti.

39. Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa [rattamahābhipassa (syā.) passa abhidhānaganthe abyayavagge] .

Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimāti so brāhmaṇo pakatiyā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ lābhīyeva nissayaṃ na jānāti – “ayaṃ me nissayo”’ti. Tassa bhagavā nissayañca ācikkhati uttariñca niyyānāpathaṃ. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetāsike dhamme aniccato pekkhamāno, dukkhato...pe... rogato... gaṇḍato... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ĩtito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅguto... addhuvato... atāṇato... aleṇato... asaraṇato... asaraṇībhūtato... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariṇāmadhammato... asārakato... aghamūlato... bhavato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhammato... byādhidhammato... maraṇadhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato ... samudayadhammato... atthaṅgamato... assādato... ādīnavato... nissaraṇato pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamāno.

Satimāti yā sati anussati paṭissati...pe... sammāsati – ayaṃ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti... pe... samannāgato, so vuccati satimāti – ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā.

Upasīvāti bhagavāti. Upasīvāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gārāvādhivacanametāṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Natthīti nissāya tarassu oghanti natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kimkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti? Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, natthi kiñcīti passati. Taṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissāya upanissāya ālambaṇaṃ karitvā kāmoghaṃ bhavoghaṃ diṭṭhoghaṃ avijjoghaṃ tarassu uttarassu patarassu samatikkamassu vītivattassūti – natthīti nissāya tarassu oghaṃ.

Kāme pahāya virato kathāhīti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā ...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme pahāyāti** vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – kāme pahāya. **Virato kathāhīti** kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattaṃ cittassa manovilekha kathaṃkathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evampi virato kathāhi...pe... atha vā, dvattiṃsāya tiracchānakathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti evampi virato kathāhīti – kāme pahāya virato kathāhi.

Taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassāti. Taṇhāti rūpaṇhā...pe... dhammaṇhā. **Nattaṃ** vuccati ratti. **Ahoti** divaso. Rattiñca divā ca taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ passa abhipassa dakkha olokaya nijjhāya upaparikkhāti – taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassa. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññaṃ pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu oghaṃ;

Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayaṃ nattamahābhipassā”’ti.

40. Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;

Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. **Sabbesūti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti.** **Sabbesu kāmesu yo vītarāgo vīgatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti** – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Iccāyasmā upasīvoti. **Iccāti** padasandhi...pe... **Āyasmāti** piyavacanam...pe... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissito allīno upagato samupagato ajjhositō adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnaṃ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho [vimokkhā (ka.) evamaññesu padesu bahuvacanena] aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti. **Tiṭṭhe nūti** saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakupucchā anekamaṃsapucchā, “evaṃ nu kho, nanu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”’ti – tiṭṭhe nu. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno [avedhamāno (syā.)] avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno...pe... Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī. Tenāha so brāhmaṇo –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]
Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;
Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī”’ti.

41. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]**
Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;
Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. **Sabbesūti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti** sabbesu kāmesu yo vītarāgo...pe... paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Upasīvāti bhagavāti. **Upasīvāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattiṃ nissito allīno upagato samupagato ajjhositō adhimuttoti – ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnaṃ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca seṭṭho ca viseṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge seṭṭhe viseṭṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto tadadhimutto...pe... tadadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭheyya so tattha anānuyāyīti. Tiṭṭheyyāti tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī. Tenāha bhagavā –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]
 Ākiñcaññaṃ nissito hitvā maññaṃ;
 Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”’ti.

42. Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni [vassānaṃ (syā. ka.)] samantacakkhu; Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa.

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyīti sace so tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī.

Pūgampi vassāni samantacakkhūti. Pūgampi vassānīti pūgampi vassāni bahūni vassāni [bahunnaṃ vassānaṃ (syā.)] bahūni vassasatāni bahūni vassasahassāni bahūni vassasatasahassāni bahūni kappāni bahūni kappasatāni bahūni kappasahassāni bahūni kappasatasahassāni. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññūtaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – pūgampi vassāni samantacakkhu.

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti tattheva so sītibhāvamanuppatto nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tattheva tiṭṭheyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya ucchijjeyya nasseyya vinasseyya na bhaveyyāti punabbhavapaṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpannassa sassatañca ucchedañca pucchati. Udāhu tattheva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyeyya. Atha vā, tassa viññāṇaṃ caveyya puna paṭisandhiviññāṇaṃ nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti, ākiñcaññāyatanaṃ upapannassa parinibbānañca paṭisandhiñca pucchati. **Tathāvidhassāti** tathāvidhassa tādisassa tassaṅghitassa tappakārassa tappaṭibhāgassa ākiñcaññāyatanaṃ upapannassāti – tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu;
 Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassā”’ti.

43. Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā] Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ; Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Acci yathā vātavegena khittāti acci vuccati jālasikhā. **Vātāti** puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā saraṇā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā [kālavātā (ka.)] verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. **Vātavegena khittāti** vātavegena khittā [khittāṃ (syā.) evamaññesu padesu niggahītantavasena] ukkhittā nunnā paṇunnā khambhitā vikkhambhitāti – acci yathā vātavegena khittā. **Upasīvāti bhagavāti. Upasīvāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. Atthaṃ paletīti atthaṃ paleti, atthaṃ gameti, atthaṃ gacchati nirujjhati vūpasamati paṭippassambhati. **Na upeti saṅkhanti** saṅkhaṃ [amukaṃ nāma disaṃ gatoti saṅkhaṃ (syā.)] na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattim na upeti, “puratthimaṃ vā disaṃ gatā, pacchimaṃ vā disaṃ gatā, uttaraṃ vā disaṃ gatā, dakkhiṇaṃ vā disaṃ gatā uddhaṃ vā gatā,

adho vā gatā, tiriyaṃ vā gatā, vidisaṃ vā gatā’’ti, so hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇaṃ natthi, yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ.

Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti. Evanti opammasampañjānaṃ. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Nāmakāyā vimuttoti** so muni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto. Tadaṅgaṃ samatikkamā [tadaṅgaṃ samatikkamma (ka.)] vikkhambhanappahānena pahīno. Tassa munino bhavantaṃ āgamma cattāro ariyamaggā paṭiladdhā honti. Catunnaṃ ariyamaggānaṃ paṭiladdhattā nāmakāyo ca rūpakāyo ca pariññātā honti. Nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca pariññātattā nāmakāyā ca rūpakāyā ca mutto vimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhenāti – evaṃ munī nāmakāyā vimutto.

Atthaṃ paleti na upeti saṅkhanti. **Atthaṃ paletī**ti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati. **Na upeti saṅkhanti** anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto saṅkhaṃ na upeti, uddesaṃ na upeti, gaṇanaṃ na upeti, paṇṇattiṃ na upeti – khattiyoti vā brāhmaṇoti vā vessoti vā suddoti vā gahaṭṭhoti vā pabbajitoti vā devoti vā manussoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena saṅkhaṃ gaccheyyāti – atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ. Tenāha bhagavā –

“Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]
Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;
Evaṃ munī nāmakāyā vimutto, atthaṃ paleti na upeti saṅkha’’nti.

**44. Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;
Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.**

Atthaṅgato so uda vā so natthīti so atthaṅgato udāhu natthi so niruddho ucchinno vinaṭṭhoti – atthaṅgato so uda vā so natthi.

Udāhu ve sassatiyā arogoti udāhu nicco dhuvo sassato avipariṇāmadhammo sassatisamaṃ tatheva tiṭṭheyyāti – udāhu ve sassatiyā arogo.

Taṃ me munī sādhu viyākarohīti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjhesāmi yaṃ pasādemī. **Munī**ti monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sādhu viyākarohī**ti sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – taṃ me munī sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;
Taṃ me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo’’ti.

**45. Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe.**

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthīti atthaṅgatassa anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa rūpapamāṇaṃ natthi, vedanāpamāṇaṃ natthi, saññāpamāṇaṃ natthi, saṅkhārapamāṇaṃ natthi, viññāpamāṇaṃ natthi, na atthi na samvijjati nupalabbhati pahīnaṃ samucchinnaṃ vūpasantaṃ paṭippassaddhaṃ abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍhanti – atthaṅgatassa na pamāṇamatthi. **Upasīvāti bhagavā**ti upasīvāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametam...

pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthīti yena taṃ rāgena [yena rāgena (syā. ka.) mahāni. 94] vadeyyuṃ, yena dosenā vadeyyuṃ, yena mohena vadeyyuṃ, yena mānena vadeyyuṃ, yāya diṭṭhiyā vadeyyuṃ, yena uddhaccena vadeyyuṃ, yāya vicikicchāya vadeyyuṃ, yehi anusayehi vadeyyuṃ – rattoti vā duṭṭhoti vā mūḷhoti vā vinibaddhoti vā parāmatṭhoti vā vikkhepagatoti vā anitṭhaṅgatoti [anitṭhāgatoti (ka.)] vā thāmagatoti vā, te abhisankhārā pahīnā. Abhisankhārānaṃ pahīnattā gatiyā yena taṃ vadeyyuṃ – nerayikoti vā tiracchānayanikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇaṃ natthi yena vadeyyuṃ katheyyuṃ bhaṇeyyuṃ dīpeyyuṃ vohareyyunti – yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi.

Sabbesu dhammesu samūhatesūti sabbesu dhammesu sabbesu khandhesu sabbesu āyatanesu sabbāsu dhātūsu sabbāsu gatīsu sabbāsu upapattīsu sabbāsu paṭisandhīsu sabbesu bhavesu sabbesu saṃsāresu sabbesu vaṭṭesu ūhatesu samūhatesu uddhatesu samuddhatesu uppāṭitesu samuppāṭitesu pahīnesu samucchinnesu vūpasantesu paṭippassaddhesu abhabbuppattikesu ñāṇagginā daḍḍhesūti – sabbesu dhammesu samūhatesu.

Samūhatā vādapathāpi sabbeti vādapathā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Tassa vādā ca vādapathā ca adhvācanāni ca adhvācanapathā ca nirutti ca niruttipathā ca paññatti ca paññattipathā ca ūhatā samūhatā uddhatā samuddhatā uppāṭitā samuppāṭitā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – samūhatā vādapathāpi sabbe. Tenāha bhagavā –

“Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena naṃ vajjuṃ taṃ tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ...pe... pañjaliko namassamāno nisinno hoti – satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Upasīvamāṇavapucchāniddeṣo chaṭṭho.

7. Nandamāṇavapucchāniddeṣo

46. Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenu papannaṃ [jīvikenūpapannaṃ (syā.)].

Santi loke munayoti. Santīti santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Munayoti** munināmakā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. (Devā loke munayoti sañjānanti, na ca te munayo) [() etthantare pāṭho natthi syā. potthake] ti. Santi loke munayo. **Iccāyasmā nandoti.** **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanaṃ...pe.... **Nandoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsūti. Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Vadantīti** kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Tayidaṃ kathaṃsūti** saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhakupucchā anekamaṃsapucchā “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti – janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu.

Ñāṇūpapannaṃ muni no vadantīti. Aṭṭha samāpattiñāṇena vā pañcābhīññāṇena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ munim vadanti kathenti

bhaṇanti dīpayanti voharantīti – ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti.

Udāhu ve jīvitenupapannanti udāhu anekavividhaatiparamadukkarakārikalūkhajīvitānuyogena upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ munim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu ve jīvitenupapannaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]
Janā vadanti tayidaṃ kathaṃsu;
Ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, udāhu ve jīvitenupapanna’nti.

**47. Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena,
Munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā [visenimkatvā (ka.) mahāni. 68] anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi.**

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. Na diṭṭhiyāti na diṭṭhasuddhiyā. **Na sutiyāti** na sutasuddhiyā. **Na ñāṇenāti** napi aṭṭhasamāpattiñāṇena napi pañcābhiññāñāṇena napi micchāñāṇenāti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Munīdha nanda kusalā vadantīti. Kusalāti ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhānakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā diṭṭhasuddhiyā vā sutasuddhiyā vā aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā diṭṭhena vā sutena vā upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ munim na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – munīdha nanda kusalā vadanti.

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti senā vuccati mārasenā, kāyaduccaritaṃ mārasenā, vacīduccaritaṃ mārasenā, manoduccaritaṃ mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho...pe... upanāho... makkho... paḷaso... issā... macchariyaṃ... māyā... sāṭṭheyyaṃ... thambho... sārāmbho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisankhārā mārasenā. Vuttañhetam bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;
Tatiyā khuppiṇā te, catutthī taṇhā pavuccati.

“Pañcamam thinamiddham te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo;
Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.

“Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānāti;
Esā namuci te senā [esā te namuci senā (syā. ka.) su. ni. 441], kaṇhassābhīpāhārīnī;
Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukha’nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā [visenimkatvā (ka.) mahāni. 68] kilesā jītā ca parājītā ca bhaggā vippluggā [vippluggatā (syā.) passa mahāni. 28] parammukhā, tena vuccanti visenikatvā. **Anīghāti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho... pe... sabbākusalābhisankhārā nīghā. Yesam ete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā te vuccanti anīghā. **Nirāsāti** āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... aviḷḷā lobho akusalamūlaṃ. Yesam esā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, te vuccanti nirāsā arahanto khīṇāsavā. **Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti** ye te visenikatvāva anīghā ca nirāsā ca caranti viharanti iriyanti vattenti

pārenti yapenti yāpenti, te loke munayoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi”’ti.

**48. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.**

**Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā, atāru jātiṅca jaraṅca mārisa;
Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ.**

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādīkāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nandoti. Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Nandoti**. Tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; diṭṭhassutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena [[anekavidhavatta kutūhalamaṅgalena \(syā.\)](#)] suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantāti. Kaccissūti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḷhākapucchā anekasapucchā, “evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”’ti – kaccissu. **Teti** diṭṭhigatikā. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kaccissu te bhagavā. **Tattha yatā carantāti. Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā [[yatā paṭiyatā \(syā.\)](#)] guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantāti** carantā viharantā iriyantā vattentā pālentā yapentā yāpentāti – kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā.

Atāru jātiṅca jaraṅca mārisāti jātijarāmarāṇam atariṃsu uttariṃsu patariṃsu samatikkamiṃsu vītivattiṃsu. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – mārisāti – atāru jātiṅca jaraṅca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ, kathayassu meti pucchāmi taṃ. **Bhagavāti**...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
 Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

“Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,
 Atāru jātiṇca jaraṇca mārisa;
 Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta”nti.

**49. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
 Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;
 Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarīṃsu jātijaranti brūmi.**

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Nandāti bhagavāti. Nandāti** bhagavā taṃ brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam... pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – nandāti bhagavā.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhiṃ...pe... diṭṭhassutenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhiṃ...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Kiñcāpi te tattha yatā carantīti. Kiñcāpīti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – kiñcāpīti. **Teti** diṭṭhigatikā. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā saṃvutā. **Carantīti** caranti viharanti iriyanti vattenti pāleni yapenti yāpentīti – kiñcāpi te tattha yatā caranti.

Nātarīṃsu jātijaranti brūmīti jātijarāmarañam na tarīṃsu na uttarīṃsu na patarīṃsu na samatikkamīṃsu na vītivattīṃsu, jātijarāmarañā anikkhantā anissaṭṭā anatikkantā asamatikkantā avītivattā, antojātijarāmarañe parivattenti, antosaṃsārapathe parivattenti, jātiyā anugatā, jarāya anusaṭṭā, byādhinā abhibhūtā, marañena abbhāhatā atāṇā aleṇā asaraṇā asaraṇībhūtāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nātarīṃsu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ;
 Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarīṃsu jātijaranti brūmī”ti.

50. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;
Atāri jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyaḍiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nandoti. Iccāti** padasandhi...pe... iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenāpi suddhiṃ...pe... diṭṭhassutenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenāpi suddhiṃ...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇeti. Te ceti diṭṭhigatike. **Munīti** monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Brūsi anoghatiṇṇeti** kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham atinṇe anatikkante asamatikkante avītivatte antojātijarāmaṇe parivattente antosamsārapathe parivattente jātiyā anugate jarāya anusate byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇibhūte. **Brūsīti** brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānīkarosi pakāsesīti – te ce munī brūsi anoghatiṇṇe.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṅca jaraṅca mārisāti atha ko eso sadevake loka samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmaṇam atari uttari patari samatikkami vītivattayi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiṅca jaraṅca mārisa.

Pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi taṃ yācāmi taṃ ajjhesāmi taṃ pasāдеми taṃ. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi taṃ bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhiṃ;
 Sīlabbatenāpi vadanti suddhiṃ, anekarūpena vadanti suddhiṃ.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;
 Atāri jātiṅca jaraṅca mārisa, pucchāmi taṃ bhagavā brūhi meta’’nti.

51. Nāham sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutamaṃ mutamaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbamaṃ.

**Anekarūpampi pahāya sabbamaṃ, taṇhamaṃ pariññāya anāsavāse [anāsavā ye (syā. ka.)] ;
Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi.**

Nāhamaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmīti nāhamaṃ, nanda, sabbe samaṇabrāhmaṇā jātijarāya āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti vadāmi. Atthi te samaṇabrāhmaṇā yesamaṃ jāti ca jarāmaraṇaṇca pahīnā ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhamaṃ brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nāhamaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmi.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutamaṃ mutamaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo pahāya...pe... ye sabbā mutasuddhiyo pahāya, ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo pahāya ye sabbā sīlasuddhiyo pahāya, ye sabbā vatasuddhiyo pahāya, ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhamaṃ va sutamaṃ mutamaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbamaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbamaṃ.

Taṇhamaṃ pariññāya anāsavā se, te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti. Taṇhāti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhamaṃ pariññāyāti** taṇhamaṃ tīhi pariññāhi pariṇānītvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhamaṃ jānāti [pajānāti (syā.) pariṇānāti (ka.) mahāni. 13] “ayamaṃ rūpataṇhā, ayamaṃ saddataṇhā, ayamaṃ gandhataṇhā, ayamaṃ rasataṇhā, ayamaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayamaṃ dhammataṇhā” ti jānāti passati – ayamaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaraṃ ñātam katvā taṇhamaṃ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato...pe... nissaraṇato tīreti – ayamaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaraṃ tīrayitvā taṇhamaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vuttañhetamaṃ bhagavatā – “yo, bhikkhave, taṇhāya chandarāgo tamaṃ pajahatha. Evaraṃ sā taṇhā pahīnā bhavissati ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhamaṃ”. Ayamaṃ pahānapariññā. **Taṇhamaṃ pariññāyāti** taṇhamaṃ imāhi tīhi pariññāhi pariṇānītvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesamaṃ ime āsavā pahīnā ucchinnamūlā tālāvattthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhamaṃ, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā – taṇhamaṃ pariññāya anāsavā.

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti ye taṇhamaṃ pariññāya anāsavā, te kāmogham tiṇṇā bhavogham tiṇṇā diṭṭhogham tiṇṇā avijjogham tiṇṇā sabbasaṃsārapathamaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – taṇhamaṃ pariññāya anāsavāse te ve narā oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Nāhamaṃ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]

Jātijarāya nivutāti brūmi;

Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutamaṃ mutamaṃ vā, sīlabbataṃ vāpi pahāya sabbamaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbamaṃ, taṇhamaṃ pariññāya anāsavāse;

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmī’ ti.

**52. Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbaṃ vāpi pahāya sabbhaṃ.**

**Anekarūpampi pahāya sabbhaṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiṇṇāti brūmi.**

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. Etanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṇaṃ anusitthaṃ nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesinoti** kiṃ mahesi bhagavā? Mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eṣi gavesi pariyesīti mahesi...pe... kahaṃ narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti. Sukittitanti sukittitaṃ suācikkhitaṃ [svācikkhitaṃ (ka.)] sudesitaṃ supaññapitaṃ supaṭṭhapitaṃ suvivaṭṭhaṃ suvibhattaṃ suuttānīkataṃ supakāsitaṃ. **Gotamanūpadhīkanti** upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Upadhippahānaṃ upadhivūpasamaṃ upadhinissaggaṃ upadhipaṭṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ.

Ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbaṃ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo...pe... ye sabbā mutasuddhiyo... ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo... ye sabbā sīlasuddhiyo... ye sabbā vatasuddhiyo... ye sabbā sīlabbasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – ye sīdha diṭṭhaṃ va suttaṃ mutaṃ vā, sīlabbaṃ vāpi pahāya sabbhaṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhiṃ visuddhiṃ parisuddhiṃ muttiṃ vimuttiṃ parimuttiṃ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbhaṃ.

Taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti brūmi. Taṇhāti rūpaṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Taṇhaṃ pariññāyāti** taṇhaṃ tīhi pariññāhi parijānitvā – ñātapariññāya, tīraṇapariññāya [tīraṇapariññāya (syā.)], pahānapariññāya. Katamā ñātapariññā? Taṇhaṃ jānāti – ayaṃ rūpaṇhā, ayaṃ saddataṇhā, ayaṃ gandhataṇhā, ayaṃ rasataṇhā, ayaṃ phoṭṭhabbataṇhā, ayaṃ dhammataṇhāti jānāti passati – ayaṃ ñātapariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṇhaṃ tīreti [tīreti (syā.)] aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upaddavato bhayato upasaggaṭo calato pabhaṅgato addhuvato atāṇato aleanato asaraṇato asaraṇībhūto rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariṇāmadhammato asāraṇato aghamūlato vadhakato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato saṃkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato tīreti – ayaṃ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evaṃ tīrayitvā taṇhaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti – ayaṃ pahānapariññā.

Taṇhaṃ pariññāyāti taṇhaṃ imāhi tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesaṃ ime āsavā pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā. **Taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti.** Brūmi ye taṇhaṃ pariññāya anāsavā, ahampi te kāmoghaṃ tiṇṇā bhavoghaṃ tiṇṇā diṭṭhoghaṃ tiṇṇā avijjoghaṃ tiṇṇā sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti brūmi vadāmiti – taṇhaṃ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiṇṇāti

brūmi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitaṃ gotamanūpadhīkaṃ;
Ye sīdha diṭṭhaṃ va sutāṃ mutaṃ vā, sīlabbaṃ vāpi pahāya sabbāṃ.

Anekarūpampi pahāya sabbāṃ, taṇhaṃ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī”’ti.

Nandamāṇavapucchāniddeśo sattamo.

8. Hemakamāṇavapucchāniddeśo

- 53. Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]
Huraṃ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbāṃ taṃ itihītihaṃ;
Sabbāṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ.**

Ye me pubbe viyākaṃsūti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayimsu paññapiṃsu paṭṭhapimsu vivarimsu vibhajimsu uttānīkaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu. **Iccāyasmā hemakoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetāṃ – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ...pe.... **Hemakoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā hemako.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā paraṃ gotamasāsanā pure gotamasāsanā paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā [[tathāgatasāsanā devasāsanā](#) (ka.)] arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbāṃ taṃ itihītihaṃ sabbāṃ taṃ itihītihaṃ itikirāya paraṃparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhadhammaṃ kathayimsūti – sabbāṃ taṃ itihītihaṃ.

Sabbāṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbāṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ vitakkavaḍḍhanaṃ saṅkappavaḍḍhanaṃ kāmavitakkavaḍḍhanaṃ byāpādavittakkavaḍḍhanaṃ vihiṃsāvittakkavaḍḍhanaṃ ñātivittakkavaḍḍhanaṃ janapadavitakkavaḍḍhanaṃ amarāvittakkavaḍḍhanaṃ parānudayatāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ lābhasakkārasilokapaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ anavaññattipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbāṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ.

Nāhaṃ tattha abhiraminti nāhaṃ tattha abhiramiṃ na vindiṃ nādhigacchiṃ na paṭilabhinti – nāhaṃ tattha abhiramiṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye me pubbe viyākaṃsu, [iccāyasmā hemako]
Huraṃ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbāṃ taṃ itihītihaṃ;
Sabbāṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ, nāhaṃ tattha abhiramiṃ”’nti.

- 54. Tvañca me dhammakkhāhi, taṇhānigghātaṃ muni;
Yaṃ viditvā sato caraṃ, tare loke visattikaṃ.**

Tvañca me dhammamakkhāhīti. Tvanti bhagavantam bhaṇāti. Dhammamakkhāhīti.
Dhammanti ādikalyāṇam majjhakalyāṇam pariyosānakalyāṇam sāttham sabyañjanam
kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro
iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam nibbānañca
nibbānagāminiñca paṭipadam akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi
uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dhammamakkhāhi.

Tañhānigghātanam munīti. Tañhāti – rūpaṇhā...pe... dhammaṇhā. Tañhānigghātanam
tañhāpahānam tañhāvūpasamam tañhāpaṭinissaggaṃ tañhāpaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānam. **Munīti**
monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so munīti – tañhānigghātanam muni.

Yaṃ viditvā sato caranti yaṃ viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā.
“Sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe
saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammam sabbaṃ
taṃ nirodhadhamma”nti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti** catūhi
kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto
viharanto iriyanto vattento pārento yāpentoti – yaṃ viditvā sato caram.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho
akusalamūlam. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭṭā vitthātāti visattikā. **Loketi** apāyaloke
manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā
loke vetam visattikam sato tareyyam uttareyyam patareyyam samatikkameyyam vīvatteyyanti – tare
loke visattikam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tvañca me dhammamakkhāhi, tañhānigghātanam muni;
Yaṃ viditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

55. **Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka; Chandarāgavinodanam, nibbānapadamaccutaṃ.**

Idha diṭṭhasutamutaviññātesūti. Diṭṭhanti cakkhunā diṭṭham; **sutanti** sotena sutam; **mutanti**
ghānena ghāyitam jivhāya sāyitam kāyena phuṭṭham; **viññātanti** manasā viññātanti – idha
diṭṭhasutamutaviññātesu.

Piyarūpesu hemakāti kiñca loke piyarūpaṃ satarūpaṃ? Cakkhu [cakkhum (syā. ka.)] loke
piyarūpaṃ satarūpaṃ, sotaṃ loke...pe... ghānam loke... jivhā loke... kāyo loke... mano loke
piyarūpaṃ satarūpaṃ; rūpā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, saddā loke... gandhā loke... rasā loke...
phoṭṭhabbā loke... dhammā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ; cakkhaviññāṇam loke piyarūpaṃ satarūpaṃ,
sotaviññāṇam loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, ghānaviññāṇam loke... jivhāviññāṇam loke... kāyaviññāṇam
loke... manoviññāṇam loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, cakkhusamphasso loke... sotasamphasso loke...
ghānasamphasso loke... jivhāsamphasso loke... kāyasamphasso loke... manosamphasso loke piyarūpaṃ
satarūpaṃ; cakkhusamphassajā vedanā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ... sotasamphassajā vedanā...
ghānasamphassajā vedanā... jivhāsamphassajā vedanā... kāyasamphassajā vedanā... manosamphassajā
vedanā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ; rūpasāññā loke... saddasāññā loke... gandhasāññā loke... rasasāññā
loke... phoṭṭhabbasāññā loke... dhammasāññā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, rūpasāññā loke...
saddasāññā loke... gandhasāññā loke... rasasāññā loke... phoṭṭhabbasāññā loke...
dhammasāññā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ; rūpaṇhā loke... saddaṇhā loke... gandhaṇhā loke...
rasaṇhā loke... phoṭṭhabbaṇhā loke... dhammaṇhā loke piyarūpaṃ satarūpaṃ; rūpavitakko loke...
saddavitakko loke... gandhavitakko loke... rasavitakko loke... phoṭṭhabbavitakko loke...
dhammavitakko loke piyarūpaṃ satarūpaṃ; rūpavicāro loke piyarūpaṃ satarūpaṃ, saddavicāro loke...
gandhavicāro loke... rasavicāro loke... phoṭṭhabbavicāro loke... dhammavicāro loke piyarūpaṃ

sātarūpanti – piyarūpesu hemaka.

Chandarāgavinodananti. Chandarāgoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmāsineho kāmapariḷāho kāmamucchā kāmajjhosānaṃ kāmogho kāmayogo kāmupādānaṃ kāmacchandaniṃvaraṇaṃ. Chandarāgavinodananti chandarāgappahānaṃ chandarāgavūpasamaṃ chandarāgapaṭinissaggaṃ chandarāgapaṭippassaddhaṃ amataṃ nibbānanti – chandarāgavinodanaṃ.

Nibbānapadamaccutanti nibbānapadaṃ tāṇapadaṃ leṇapadaṃ saraṇapadaṃ abhayapadaṃ. **Accutanti** niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – nibbānapadamaccutaṃ. Tenāha bhagavā

“Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;
Chandarāgavinodanaṃ, nibbānapadamaccuta”nti.

**56. Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;
Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattikaṃ.**

Etadaññāya ye satāti. Etanti amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyāti** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Yeti** arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatiṇānaṃ bhāvitattā satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. Diṭṭhadhammāti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtatadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti diṭṭhadhammā...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtatadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa nibbāpitattā nibbutā, mohassa nibbāpitattā nibbutā, kodhassa...pe... upanāhassa... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippasaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Upasantā ca te sadāti. Upasantāti rāgassa upasamitattā nibbāpitattā upasantā...pe... dosassa... mohassa... kodhassa... upanāhassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippasaddhāti upasantā. **Teti** arahanto khīṇāsavā. **Sadāti** sadā sabbakālaṃ niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ abbokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ avicisantisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchimayāmaṃ kāle juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandheti – upasantā ca te sadā.

Tiṇṇā loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Visattikāti** kenatṭhena visattikā...pe... visaṭṭā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloke. **Tiṇṇā loke visattikanti** loke vesā visattikā loke vetam visattikaṃ tiṇṇā uttiṇṇā nitthiṇṇā atikkantā samatikkantā vītivattāti – tiṇṇā loke visattikaṃ. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;
Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Hemakamāṇavapucchāniddeso aṭṭhamo.

9. Todeyyamāṇavapucchāniddeso

57. **Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]**
Tañhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti. **Iccāyasmā todeyyoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Todeyyoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā todeyyo.

Tañhā yassa na vijjatīti tañhā yassa natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati ñāṇagginā daḍḍhāti – tañhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa kīdisoti vimokkho tassa kīdiso kiṃsaṅghito kiṃpakāro kiṃpaṭibhāgo icchitabboti vimokkham pucchatīti – vimokkho tassa kīdiso. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]
 Tañhā yassa na vijjati;
 Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”ti.

58. **Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]**
Tañhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo.

Yasmiṃ kāmā na vasantīti. **Yasminti** yasmiṃ puggale arahante khīṇāsave. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Yasmiṃ kāmā na vasantīti** yasmiṃ kāmā na vasanti na saṃvasanti na āvasanti na parivasantīti – yasmiṃ kāmā na vasanti.

Todeyyāti bhagavāti. **Todeyyāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – todeyyāti bhagavā.

Tañhā yassa na vijjatīti. **Tañhāti** rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā. **Yassāti** arahato khīṇāsavassa. **Tañhā yassa na vijjatīti** tañhā yassa natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – tañhā yassa na vijjati.

Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti kathaṃkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattam cittassa manovilekko. **Yoti** yo so araham khīṇāsavo. **Kathaṃkathā ca yo tiṇṇoti** kathaṃkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathaṃkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa nāparoti natthi tassa aparo vimokkho. Yena vimokkhena vimucceyya vimutto so. Kataṃ tassa vimokkhena karaṇīyanti – vimokkho tassa nāparo. Tenāha bhagavā –

“Yasmiṃ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṃkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo”ti.

**59. Nirāsaso so uda āsasāno, paññānavā so uda paññakappī;
Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhu.**

Nirāsaso so uda āsasānoti nittaṇho so, udāhu sataṇho rūpe āsīsati [āsimsati (syā.)], sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe... kulaṃ... gaṇaṃ... āvāsaṃ... lābhaṃ... yasaṃ... paśaṃsaṃ... sukhaṃ... cīvamaṃ... piṇḍapātaṃ... senāsanaṃ... gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ... kāmādhātuṃ ... rūpadhātuṃ... arūpadhātuṃ... kāmabhavaṃ... rūpabhavaṃ... arūpabhavaṃ... saññābhavaṃ... asaññābhavaṃ... nevasaññānāsaññābhavaṃ... ekavokārabhavaṃ... catuvokārabhavaṃ... pañcavokārabhavaṃ... aṭṭaṃ... anāgataṃ... paccuppannaṃ... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme āsīsati sādīyati pattheti piheti abhijjappatīti – nirāsaso so uda āsasāno.

Paññānavā so uda paññakappī. Paññānavā soti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Uda paññakappī**ti udāhu aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhīññāñāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappeti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – paññānavā so uda paññakappī.

Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññanti. Sakkāti sakko bhagavā. Sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanaṃ indriyadhanaṃ baladhanaṃ bojjaṅgadhanaṃ maggadhanaṃ phaladhanaṃ nibbānadhananti. Tehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vīgatalomahaṃsotipi sakko. **Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññanti** sakka yathāhaṃ muniṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyanti – muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ.

Taṃ me viyācikkha samantacakkhūti. Tanti yaṃ pucchāmi yaṃ yācāmi yaṃ ajjesāmi yaṃ pasādemī. **Viyācikkhāti** ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññūtaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – taṃ me viyācikkha samantacakkhu. Tenāha so brāhmaṇo –

“Nirāsaso so uda āsasāno, paññānavā so uda paññakappī;
Muniṃ ahaṃ sakka yathā vijaññaṃ, taṃ me viyācikkha samantacakkhū”ti.

**60. Nirāsaso so na ca āsasāno, paññānavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya muniṃ vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ.**

Nirāsaso so na ca āsasānoti nittaṇho so. Na so sataṇho rūpe nāsīsati. Sadde...pe... gandhe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme nāsīsati na icchati na sādīyati na pattheti na piheti nābhijjappatīti – nirāsaso so na ca āsasāno.

Paññānavā so na ca paññakappī. Paññānavāti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Na ca paññakappī**ti aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhīññāñāṇena vā micchāñāṇena vā taṇhākappaṃ vā na kappeti diṭṭhikappaṃ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – paññānavā so na ca paññakappī.

Evampi todeyya muniṃ vijānāti. Muniṃti monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Evampi todeyya muniṃ vijānāti** todeyya, evaṃ muniṃ jāna paṭijāna paṭivijāna paṭivijjhāti –

evampi todeyya munim vijāna.

Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti. **Akiñcananti** rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ. Yassetāni [yassete (syā.)] kiñcanāni [kiñcanā (syā.)] pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo...pe... ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo.

Akiñcanaṃ kāmabhava asattanti akiñcanaṃ puggalaṃ kāme ca bhava ca asattaṃ alaggaṃ alaggaṃ apalibuddhaṃ nikkhantaṃ nissaṭṭaṃ vippamuttaṃ visaññuttaṃ vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanaṃ kāmabhava asattaṃ. Tenāha bhagavā –

“Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappi;
Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanaṃ kāmabhava asattanti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... sathā me bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Todeyyamāṇavapucchānidde so navamo.

10. Kappamāṇavapucchānidde so

- 61. Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārīsa;
Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā.**

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ saro vuccati saṃsāro āgamaṇaṃ gamaṇaṃ gamaṇāgamaṇaṃ kālaṃ gati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇaṇca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati; majjheva saṃsāre sattā tṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiṣatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiṣahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi, hevaṃ natthi. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotiṣatasahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni vassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatasahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakotiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakotiṣatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakotiṣahasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭṭi hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na

paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni kappāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭiyo vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisahasassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭaṃ vatti, tato paraṃ na vattaṭīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “anamataggoyamaṃ, bhikkhave, saṃsāro, pubbā koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsarataṃ. Evaṃ dīgharattaṃ kho, bhikkhave, dukkhaṃ paccaṇubhūtaṃ tībbaṃ paccaṇubhūtaṃ byasanaṃ paccaṇubhūtaṃ, kaṭasī vaḍḍhitā [kaṭasīvavaḍḍhitā (syā.) passa saṃ. ni. 2.124]. Yāvañcidaṃ, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbinditūṃ alaṃ virajjitūṃ alaṃ vimuccituṃ”nti. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni, ettakāni jātisahasassāni, ettakāni jātisatasahasassāni, ettakā jātikoṭiyo, ettakāni jātikoṭisatāni, ettakāni jātikoṭisahasassāni, ettakāni jātikoṭisatasahasassāni, ettakāni vassāni, ettakāni vassasatāni, ettakāni vassasahasassāni, ettakāni vassasatasahasassāni, ettakā vassakoṭiyo, ettakāni vassakoṭisatāni, ettakāni vassakoṭisahasassāni, ettakāni vassakoṭisatasahasassāni, ettakāni kappāni, ettakāni kappasatāni, ettakāni kappasahasassāni, ettakāni kappasatasahasassāni, ettakāni kappakoṭiyo, ettakāni kappakoṭisatāni, ettakāni kappakoṭisahasassāni, ettakāni kappakoṭisatasahasassāni vaṭṭaṃ vattissati, tato paraṃ na vattissatīti hevaṃ natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evampi saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati, majjheva saṃsāre sattā tītiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttatī – majjhe sarasmiṃ tīṭṭhatā. **Iccāyasmā kappoti. Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanā...pe.... **Kappoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā kappo.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhayeti** jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ. Maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, jātiyā anugātānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhinā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ aleṇānaṃ asaraṇānaṃ asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūhi mārisāti dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatim parāyanaṃ [gatiparāyanaṃ (syā.) evamuparipi] brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanāṃ garuvacanāṃ sagāravasappatissādhivacanametāṃ mārisāti – dīpaṃ pabrūhi mārisa.

Tvañca me dīpamakkhāhīti. Tvanti bhagavantaṃ bhaṇati. **Dīpamakkhāhīti** dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatim parāyanaṃ akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dīpamakkhāhi.

Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti yathayidaṃ dukkhaṃ idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ

gaccheyya paṭippassambhēyya punapaṭisandhikaṃ dukkhaṃ na nibbatteyya, kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā kāmabhavā vā rūpabhavā vā arūpabhavā vā saññābhavā vā asaññābhavā vā nevasaññānāsaññābhavā vā ekavokārabhavā vā catuvokārabhavā vā pañcavokārabhavā vā punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhavā vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na jāneyya na sañjāneyya na nibbatteyya nābhiniṃbatteyya. Idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambhēyyāti – yathāyidaṃ nāparaṃ siyā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūhi mārisa;
Tvaṅca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṃ nāparaṃ siyā”ti.

**62. Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappā te.**

Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ saro vuccati saṃsāro āgamaṇaṃ gamaṇaṃ gamaṇāgamaṇaṃ kālaṃ gati bhavābhavo, cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇaṅca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā tṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati...pe... evaṃ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Kathaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati...pe... evaṃ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evaṃ saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā tṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ. **Kappāti bhagavāti.** **Kappāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – kappāti bhagavā.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhaye**ti jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhaye – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānaṃti jarāya phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ, maccunā phuṭṭhānaṃ paretānaṃ samohitānaṃ samannāgatānaṃ jātiyā anugātānaṃ jarāya anusaṭānaṃ byādhinā abhibhūtānaṃ maraṇena abbhāhatānaṃ atāṇānaṃ aleṇānaṃ asaraṇānaṃ asaraṇibhūtānanti – jarāmaccuparetānaṃ.

Dīpaṃ pabrūmi kappā teti dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gatiṃ parāyanaṃ brūmi ācikkhāmi desemi paññāpemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – dīpaṃ pabrūmi kappā te. Tenāha bhagavā –

“Majjhe sarasmiṃ tiṭṭhataṃ, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānaṃ, dīpaṃ pabrūmi kappā te”ti.

**63. Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;
Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhayaṃ.**

Akiñcanaṃ anādānaṃti. **Kiñcanaṃ**ti – rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ; kiñcanaṃ appahānaṃ kiñcanaṃ vūpasamaṃ [kiñcanaṃ vūpasamo (syā.) evamīdisesu tṭhānesu] kiñcanaṃ paṭinissaggaṃ [kiñcanaṃ paṭinissaggo (syā.)] kiñcanaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ. **Anādānaṃ**ti

ādānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Ādānappahānaṃ ādānavūpasamaṃ ādānapaṭinissaggaṃ ādānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – akiñcanaṃ anādānaṃ.

Etam dīpaṃ anāparanti etaṃ dīpaṃ tānaṃ leṇaṃ saraṇaṃ gati parāyanaṃ. **Anāparanti** tamhā paro añño dīpo natthi. Atha kho so evaṃ dīpo aggo ca seṭṭho ca viṣeṭṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – etaṃ dīpaṃ anāparaṃ.

Nibbānaṃ iti naṃ brūmīti vānaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Vānappahānaṃ vānavūpasamaṃ vānapaṭinissaggaṃ vānapaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānaṃ. **Iti** padasandhi padasaṃsaggo padapāripūri akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – itīti. **Brūmīti** brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nibbānaṃ iti naṃ brūmi.

Jarāmaccuparikkhayanti jarāmarañassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jarāmaccuparikkhayaṃ. Tenāha bhagavā –

“Akiñcanaṃ anādānaṃ, etaṃ dīpaṃ anāparaṃ;
Nibbānaṃ iti naṃ brūmi, jarāmaccuparikkhaya”nti.

**64. Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniḅbutā;
Na te māravasānugā, na te mārasa paddhagū [paṭṭhagū (syā. ka.)].**

Etadaññāya ye satāti. **Etanti** amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Aññāyāti** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Yeti** arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatiṭṭhānaṃ bhāventā [bhāvitattā (ka.)] satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhiniḅbutāti. **Diṭṭhadhammāti** diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūdadhammā vibhāvitadhammā. **Abhiniḅbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa... pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā paṭippassaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhiniḅbutā.

Na te māravasānugāti. **Māroti** yo so māro kaṇho adhipati antagū namuci pamattabandhu. **Na te māravasānugāti** na te mārasa vase vattanti, nāpi māro tesu vasaṃ vatteti. Te mārañca mārapakkhañca mārapāsañca mārabalisañca [mārabalisañca (ka.)] mārāmisañca māraṇisañca māranivāsañca māragocarañca mārabandhanañca abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyitvā madditvā caranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpentīti – na te māravasānugā.

Na te mārasa paddhagūti na te mārasa paddhā paddhacarā [paṭṭhā paṭṭhacarā (syā. ka.)] paricārikā siyā; buddhassa te bhagavato paddhā paddhacarā paricārikā siyāti – na te mārasa paddhagū. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhiniḅbutā;
Na te māravasānugā, na te mārasa paddhagū”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakoḥamasmīti.

Kappamāṇavapucchāniddeṣo dasamo.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeṣo

65. Sutvānaḥaṃ vīra akāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi] Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam; Santipadam brūhi sahananetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi metam.

Sutvānaḥaṃ vīra akāmakāmiṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhāretvā upalakkhayitvā. Itipi so bhagavā arahaṃ...pe... buddho bhagavāti – sutvānaḥaṃ. **Vīrāti** vīro bhagavā. Vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaḥeravo vigatalomahaṃsoti vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā [viriyavā (syā.) su. ni. 536] so;
So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Sutvānaḥaṃ vīra. **Akāmakāmiṃ**. **Kāmiṃ** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā, kilesakāmā pahīnā. Vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā bhagavā na kāme kāmēti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Ye kāme kāmēti, kāme patthenti, kāme pihenti, kāme abhijappanti, te kāmakāmino rāgarāgino saññāsaññino. Bhagavā na kāme kāmēti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattaḥkāmō vantaḥkāmō muttakāmō pahīnakāmō paṇinissaṭṭhakāmō vītarāgo vigatarāgo cattaṭṭarāgo vantaṭṭarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṇinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – sutvānaḥaṃ vīra amakāmakāmiṃ.

Iccāyasmā jatukaṇṇi. **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbataṭṭam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanāṃ sagārasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Jatukaṇṇi** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti vohāroti – iccāyasmā jatukaṇṇi.

Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamanti. **Oghātiganti** oghātigam ogham atikkantam samatikkantam vītivattanti – oghātigam. **Puṭṭhanti** puṭṭhum pucchitum yācitum ajjhesitum pasādetum. **Akāmamāgamanti** akāmaṃ puṭṭhum nikkāmaṃ cattaḥkāmam vantaḥkāmam muttakāmam pahīnakāmam paṇinissaṭṭhakāmam vītarāgam vigatarāgam cattaṭṭarāgam vantaṭṭarāgam muttarāgam pahīnarāgam paṇinissaṭṭharāgam āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā tayā saddhiṃ samāgatamhāti – oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam.

Santipadam brūhi sahananettāti. **Santīti** ekena ākārena santipi santipadampi [santipadanti (ka.)] tamyeva amatam nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṇinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. Vuttañhetam bhagavatā – “santametam padaṃ, paññātametaṃ padaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṇinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna”nti. Athāparenākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusanāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidaṃ – cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadā. Santipadam tānapadam leṇapadam saraṇapadam abhayapadam accutapadam amatapadam nibbānapadam brūhi ācikkhāhi desehi paññāpehi paṭṭhāpehi vivarāhi vibhājāhi uttānikarohi pakāsehi. **Sahananettāti** nettam vuccati sabbaññūtaññam. Buddhassa bhagavato nettañca jinabhāvo ca bodhiyā mūle apubbaṃ acarimaṃ ekasmiṃ khaṇe uppanno, tasmā buddho sahananettoti – santipadam brūhi sahananetta.

Yathātacchaṃ bhagavā brūhi metanti yathātacchaṃ vuccati amatam nibbānam...pe... nirodho nibbānam. **Bhagavāti** gāravādhivacanā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti. **Brūhi metanti**

brūhi ācikkhāhi...pe... pakāsehīti – yathātacchaṃ bhagavā brūhi metaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Sutvānaḥaṃ vīra akāmakāmiṃ, [iccāyasmā jatukaṇṇi]
Oghātiḡaṃ puṭṭhumaḡamāgamaṃ;
Santipadaṃ brūhi sahaᡓanetta, yathātacchaṃ bhagavā brūhi meta’nti.

**66. Bhagavā hi kāme abhibhuᡓya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;
Parittapaṇṇassa me bhūripaṇṇo, ācikkha dhammaṃ yamaḡaṃ vijaṇṇaṃ;
Jātiᡓarāya idha vippahānaṃ.**

Bhagavā hi kāme abhibhuᡓya iriyatīti. **Bhagavāti** gāravādhivacanaṃ...pe... sacchikā paṇṇatti, yadidaṃ bhagavāti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Bhagavā vatthukāme pariᡓānitvā kilesakāme pahāya abhibhuᡓya abhibhavitvā aᡓjhottharivā pariᡓādiyivā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – bhagavā hi kāme abhibhuᡓya iriyati.

Ādiccova pathaviṃ tejī tejasāti ādicco vuccati sūriyo [suriyo (syā.)]. Pathavī vuccati jagatī [jarā (syā.)]. Yathā sūriyo tejī tejena samannāgato pathaviṃ abhibhuᡓya abhibhavitvā aᡓjhottharivā pariᡓādiyivā santāpayivā sabbaṃ ākāsagataṃ tamagataṃ abhivihacca andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassayivā ākāse antalikkhe gaganapathe [gamanapathe (syā.) aᡓᡓhakathā oloketabbā] gacchati, evameva bhagavā ṇāṇatejī ṇāṇatejēna samannāgato sabbaṃ abhisāṅkhārasamudayaṃ...pe... kilesatamaṃ avijᡓandhakāraṃ vidhamitvā ṇāṇālokaṃ dassetvā vatthukāme pariᡓānitvā kilesakāme pahāya abhibhuᡓya abhibhavitvā aᡓjhottharivā pariᡓādiyivā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – ādiccova pathaviṃ tejī tejasā.

Parittapaṇṇassa me bhūripaṇṇoti ahamasmi parittapaṇṇo omakapaṇṇo lāmakapaṇṇo chatukkapaṇṇo. Tvampi mahāpaṇṇo puthupaṇṇo hāsapaṇṇo javanapaṇṇo tikkhapaṇṇo nibbedhikapaṇṇo. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paṇṇāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – parittapaṇṇassa me bhūripaṇṇo.

Ācikkha dhammaṃ yamaḡaṃ vijaṇṇanti. **Dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariᡓosānakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyaṇᡓanaṃ kevalapariᡓuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaᡓᡓhāne...pe... nibbānaṇca nibbānagāminiṇca paᡓipadaṃ ācikkhāhi desehi paṇṇapehi paᡓᡓhapehi vivarāhi vibhāᡓāhi uttāṇikarohi pakāsehi. **Yamaḡaṃ vijaṇṇanti** yamaḡaṃ jāṇeyyaṃ āᡓāṇeyyaṃ vijāṇeyyaṃ paᡓijāṇeyyaṃ paᡓivijᡓheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamaḡaṃ vijaṇṇaṃ.

Jātiᡓarāya idha vippahānanti idheva jātiᡓarāya maraṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paᡓinissaggaṃ paᡓiᡓpassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātiᡓarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Bhagavā hi kāme abhibhuᡓya iriyati, ādiccova pathaviṃ tejī tejasā;
Parittapaṇṇassa me bhūripaṇṇo, ācikkha dhammaṃ yamaḡaṃ vijaṇṇaṃ;
Jātiᡓarāya idha vippahāna’nti.

**67. Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]
Nekkhammaṃ daᡓᡓhu khemato;
Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijᡓittha kiṇcanaṃ.**

Kāmesu vinaya gedhanti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Gedhanti** gedho vuccati taṇᡓhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijᡓhā lobho akusalamūlaṃ. **Kāmesu vinaya gedhanti** kāmesu gedhaṃ vinaya paᡓivinaya pajaha

vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – kāmesu vinaya gedhaṃ. **Jatukaṇṇīti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametama...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – jatukaṇṇīti bhagavā.

Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti. Nekkhammanti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ sīlesu paripūrakāritamaṃ indriyesu guttadvārataṃ bhojane mattaññutaṃ jāgariyānuyogaṃ satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānaṃca nibbānagāminiṃca paṭipadaṃ khemato tāṇato leṇato saraṇato saraṇībhūtaṃ abhayato accutata amatata nibbānato daṭṭhumaṃ passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – nekkhammaṃ daṭṭhu khemato.

Uggahitaṃ nirattaṃ vāti. Uggahitanti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ abhinivīṭṭhaṃ ajjhositaṃ adhimuttaṃ. **Nirattaṃ vāti** nirattaṃ vā muñcitabbaṃ vijahitabbaṃ vinoditabbaṃ byantīkātabbaṃ anabhāvaṃ gametabbanti – uggahitaṃ nirattaṃ vā.

Mā te vijjittha kiñcanaṃti rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ. Idamaṃ kiñcanaṃ [ime kiñcana (ka.)] tuyhaṃ mā vijjittha mā pavijjittha mā saṃvijjittha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – mā te vijjittha kiñcanaṃ. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu vinaya gedhaṃ, [jatukaṇṇīti bhagavā]
Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato;
Uggahitaṃ nirattaṃ vā, mā te vijjittha kiñcana’nti.

68. Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ; Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yaṃ pubbe taṃ visosehīti atīte saṅkhāre ārabba ye kilesā uppajjeyyumaṃ te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi. Atha vā, ye atītaṃ kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījaṃ [avījaṃ (syā.)] karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – evampi yaṃ pubbe taṃ visosehi.

Pacchā te māhu kiñcanaṃti pacchā vuccati anāgate saṅkhāre ārabba rāgakiñcanaṃ dosakiñcanaṃ mohakiñcanaṃ mānakiñcanaṃ diṭṭhikiñcanaṃ kilesakiñcanaṃ duccharitakiñcanaṃ. Idamaṃ kiñcanaṃ tuyhaṃ mā ahu mā ahosi mā janesi [mā janehi (syā.) tathāvasesesu dvīsu padesupi] mā sañjanesi mābhiniṃbbatesi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvaṃ gamehīti – pacchā te māhu kiñcanaṃ.

Majjhe ce no gahessasīti majjhe vuccati paccuppannaṃ rūpaṃ vedanā saññā saṅkhārā viññānaṃ. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena na gahessasi na taṇhissasi na parāmasissasi na nandissasi nābhinandissasi na ajjhosissasi. Abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahissasi vinodessasi byantīkarissasi anabhāvaṃ gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti rāgassa upasamitattā upasanto carissasi, dosassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānaṃ santattā samitattā upasamitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālessasi yapessasi yāpessasīti – upasanto carissasi. Tenāha bhagavā –

“Yaṃ pubbe taṃ visosehi, pacchā te māhu kiñcanaṃ;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī’nti.

**69. Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje.**

Sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇāti. Sabbasoti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam sabbasoti. **Nāmanti** cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpam. **Gedho** vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇāti** sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa vīgatagedhassa cattagedhassa vantagedhassa muttagedhassa pahīnagedhassa paṭinissaṭṭhagedhassa vītarāgassa vīgatarāgassa cattarāgassa vantarāgassa muttarāgassa pahīnarāgassa paṭinissaṭṭharāgassāti – sabbaso nāmarūpasmim vītagedhassa brāhmaṇa.

Āsavāssa na vijjantīti. Āsavāti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. **Assāti** arahato khīṇāsavassa. **Na vijjantīti** ime āsavā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – āsavāssa na vijjanti.

Yehi maccuvasaṃ vajeti yehi āsavehi maccuno vā vasaṃ gaccheyya, maraṇassa vā vasaṃ gaccheyya, mārapakkhassa vā vasaṃ gaccheyya; te āsavā tassa natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yehi maccuvasaṃ vaje. Tenāha bhagavā –

“Sabbaso nāmarūpasmim, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasaṃ vaje”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchānidde so ekādasamo.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchānidde so

**70. Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjahaṃ oghatiṇṇaṃ vimuttaṃ;
Kappañjahaṃ abhiyāce sumedhaṃ, sutvāna nāgassa apanamissanti [apagamissanti (ka.)]
ito.**

Okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejanti. Okañjahanti rūpadhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā [upayupādānā (ka.)] cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho. Vedanādhātuyā...pe... saññādhātuyā... saṅkhāradhātuyā... viññādhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho.

Taṇhacchidanti. Taṇhāti rūpatāṇhā...pe... dhammataṇhā. Sā taṇhā buddhassa bhagavato chinnā ucchinnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. Tasmā buddho taṇhacchido. **Anejoti** eja vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo ...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā eja taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo bhagavā lābhepi na iñjati, alābhepi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasamsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati na pavedhati na sampavedhatīti. Tasmā buddho anejoti – okañjahaṃ taṇhacchidaṃ anejaṃ. **Iccāyasmā bhadrāvudhoti.** Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti, piyavacanā...pe... **bhadrāvudhoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā

bhadrāvudho.

Nandiñjaham oghatiñnam vimuttanti nandī vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā nandī sā tañhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho nandiñjaho. **Oghatiñnanti** bhagavā kāmogham tiṇṇo bhavogham tiṇṇo diṭṭhohgam tiṇṇo avijjogham tiṇṇo sabbasaṃsārapatham tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso ciñṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – nandiñjaham oghatiñnam. **Vimuttanti** bhagavato rāgā cittaṃ muttam vimuttam suvimuttam, dosā cittaṃ... mohā cittaṃ...pe... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittaṃ muttam vimuttam suvimuttanti – nandiñjaham oghatiñnam vimuttam.

Kappañjaham abhiyāce sumedhanti. **Kappāti** dve kappā – tañhākappo ca diṭṭhikappo ca...pe... ayam tañhākappo...pe... ayam diṭṭhikappo. Buddhassa bhagavato tañhākappo pahīno diṭṭhikappo paṭinissattho. Tañhākappassa pahīnattā diṭṭhikappassa paṭinissatthattā tasmā buddho kappañjaho. **Abhiyāceti** yācāmi abhiyācāmi ajjhesāmi sādīyāmi patthayāmi pihayāmi jappāmi abhijappāmi. **Sumedhā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhoti – kappañjaham abhiyāce sumedham.

Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti. **Nāgassāti** nāgo. Bhagavā āgum na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo...pe... evaṃ bhagavā na gacchatīti nāgo. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā ito apanamissanti vajjissanti pakkamissanti disāvidisam gamissantīti – sutvāna nāgassa apanamissanti ito. Tenāha so brāhmaṇo –

“Okañjaham tañhacchidam anejam, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjaham oghatiñnam vimuttam;
Kappañjaham abhiyāce sumedham, sutvāna nāgassa apanamissanti ito”ti.

**71. Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā;
Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.**

Nānājanā janapadehi saṅgatāti. **Nānājanāti** khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Janapadehi saṅgatāti** aṅgā ca magadhā ca kalīngā ca kāsīyā ca kosalā ca vajjiyā ca mallā ca cetiyamhā ca [cetiyaṃhā ca sāgaramhā ca (syā.)] vaṃsā ca kurumhā ca pañcālā ca macchā ca surasenā ca assakā ca avantiyā ca yonā [yonakā (ka.) mahāni. 55] ca kambojā ca. **Saṅgatāti** saṅgatā samāgatā samohitā sannipatitāti – nānājanā janapadehi saṅgatā.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti. **Vīrāti** vīro. Bhagavā vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, vīgatalomahaṃsotipi vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkham aticca vīriyavā so;
So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānāti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham. **Abhikaṅkhamānāti** abhikaṅkhamānā icchamānā sādīyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti – tava vīra vākyaṃ abhikaṅkhamānā.

Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohīti. **Tesanti** tesaṃ khattiyānam brāhmaṇānam vessānam suddānam gahaṭṭhānam pabbajitānam devānam manussānam. **Tuvanti** bhagavantam bhaṇati. **Sādhu viyākarohīti** sādhu ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tesaṃ tuvaṃ

sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā;
Tesaṃ tuvaṃ sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”’ti.

**72. Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantum.**

Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbanti ādānataṇhaṃ vuccati rūpataṇhā...pe... ādānataṇhāti kiṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā? Tāya taṇhāya rūpaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ... gatim... upapattim... paṭisandhim... bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. Taṃkāraṇā vuccati ādānataṇhā. **Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbanti** sabbam ādānataṇhaṃ vinayeyya paṭivinayeyya pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvaṃ gameyyāti – ādānataṇhaṃ vinayetha sabbam. **Bhadrāvudhāti bhagavāti.** **Bhadrāvudhāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gārāvadhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – bhadrāvudhāti bhagavā.

Uddham adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddhanti** anāgataṃ; **adhoti** atītaṃ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannaṃ. **Uddhanti** devaloko; **adhoti** nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmādhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. **Uddhanti** sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddham pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi majjhe.

Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti ti yaṃ yaṃ rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññānagataṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. **Lokasminti** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti.

Teneva māro anveti jantuntī teneva kammābhisaṅkhārasena paṭisandhiko khandhamāro dhātumāro āyatanamāro gatimāro upapattimāro paṭisandhimāro bhavamāro saṃsāramāro vaṭṭamāro anveti anugacchati anvāyiko hoti. **Jantuntī** sattaṃ janaṃ naraṃ māṇavaṃ [mānavam (syā.)] posam puggalaṃ jīvaṃ jāguṃ jantum indaguṃ manujanti – teneva māro anveti jantum. Tenāha bhagavā –

“Ādānataṇhaṃ vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Yaṃ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantu’nti.

**73. Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;
Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imaṃ maccudheyye visattaṃ.**

Tasmā pajānaṃ na upādiyethāti. **Tasmāti** tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā, etaṃ ādīnavaṃ sampassamāno ādānataṇhāyāti – tasmā. **Pajānanti** jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto “sabbe saṅkhārā aniccā”’ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”’nti jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Na upādiyethāti** rūpaṃ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyya; vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ... gatim... upapattim... paṭisandhim... bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ nādiyeyya na upādiyeyya na gaṇheyya na parāmaseyya nābhiniviseyyāti – tasmā pajānaṃ na

upādiyetha.

Bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloketi. Bhikkhūti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekkho vā bhikkhu. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – bhikkhu sato. **Kiñcananti** kiñci rūpagataṃ vedanāgataṃ saññāgataṃ saṅkhāragataṃ viññāgataṃ. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloketi – bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke.

Ādānasatte iti pekkhamānoti ādānasattā vuccanti ye rūpaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ... gatiṃ... upapattiṃ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāraṃ... vaṭṭaṃ ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. **Itīti** padasandhi...pe... padānupubbatapeṭaṃ itīti. **Pekkkhamānoti** pekkhamāno dakkhamāno dissamāno passamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādānasatte iti pekkhamāno.

Pajaṃ imaṃ maccudheyye visattanti. Pajāti sattādhivacanaṃ maccudheyyā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Pajā maccudheyye mārādheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍaṃ sattaṃ visattaṃ āsattaṃ laggā laggitaṃ palibuddhaṃ, evameva pajā maccudheyye mārādheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhāti – pajaṃ imaṃ maccudheyye visattaṃ. Tenāha bhagavā –

“Tasmā pajānaṃ na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanaṃ sabbaloke;
Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṃ imaṃ maccudheyye visatta’nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeśo dvādasamo.

13. Udayamāṇavapucchāniddeśo

74. Jhāyimaṃ virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]

Katakiccaṃ anāsavaṃ;

Pāraguṃ sabbadhamānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi [saṃbrūhi (syā.)], avijjāya pabhedanaṃ.

Jhāyimaṃ virajamāsīnanti. Jhāyinti jhāyī bhagavā. Paṭhamenaṃ jhānena jhāyī, dutiyenaṃ jhānena jhāyī, tatiyenaṃ jhānena jhāyī, catutthenaṃ jhānena jhāyī, savitakkasavicārenaṃ jhānena jhāyī, avitakkavicāramattenāpi jhānena jhāyī, avitakkaavicārenaṃ jhānena jhāyī, sappīṭikenāpi jhānena jhāyī, nippīṭikenāpi jhānena jhāyī, sātasahagatenāpi jhānena jhāyī, upekkhāsahagatenāpi jhānena jhāyī, suññatenāpi jhānena jhāyī, animittenāpi jhānena jhāyī, appaṇihitenāpi jhānena jhāyī, lokiyenaṃ jhānena jhāyī, lokuttarenaṃ jhānena jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti – jhāyimaṃ. **Virajanti** rāgo rajo, doso rajo, moho rajo, kodho rajo, upanāho rajo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā rajā. Te rajā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnaṃ tālāvattthukatā anabhāvaṃ katā āyatimaṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho arajo virajo nirajo rajāpagato rajavippahīno rajavippayutto sabbarajavītivatto.

Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,

Rāgassetamaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vipajahitvā [paṭivinoditvā (ka.) mahāni. 209] cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Doso rajo na ca pana reṇu vuccati, dosassetamaṃ adhivacanaṃ rajoti;

Etaṃ rajaṃ vipajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati, mohassetam̐ adhivacanam̐ rajoti;
Etam̐ rajam̐ vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccatīti. –

Virajam̐ ...pe....

Āsīnanti nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno.

Nagassa [nagarassa (ka.)] passe āsīnam̐, munim̐ dukkhassa pāragum̐;
Sāvakaṃ payirupāsanti, tevijjā macchāyīnanti.

Evampi bhagavā āsīno. Atha vā, bhagavā sabbosukkapaṭippassaddhattā āsīno vutthavāso
ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti. Evampi bhagavā āsīnanti – jhāyīm̐
virajamāsīnam̐.

Iccāyasmā udayoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam̐...pe... udayoti tassa
brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā udayo.

Katakiccam̐ anāsavanti buddhassa bhagavato kiccākiccam̐ karaṇīyākaraṇīyam̐ pahīnam̐
ucchinamūlam̐ tālavatthukatam̐ anabhāvam̐katam̐ āyatim̐ anuppādadhammā. Tasmā buddho
katakicco.

Yassa ca visatā [yassa paripatā (syā.) passa mahāni. 202] natthi, chinnotassa bhikkhuno;
Kiccākiccappahīnassa, pariḷāho na vijjatīti.

Katakiccam̐ anāsavanti. Āsavāti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te
āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinamūlā tālavatthukatā anabhāvam̐katā āyatim̐
anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavoti – katakiccam̐ anāsavam̐.

Pāragum̐ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānam̐ abhiññāpāragū pariññāpāragū
pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammānam̐,
pariññāpāragū sabbadukkhānam̐, pahānapāragū sabbakilesānam̐, bhāvanāpāragū catunnam̐ maggānam̐,
sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnam̐. So vasippatto pāramippatto
ariyasmim̐ silasmim̐; vasippatto pāramippatto ariyasmim̐ samādhismim̐; vasippatto pāramippatto ariyāya
paññāya; vasippatto pāramippatto ariyāya vimuttiyā. So pāragato pārapatto antagato antappatto
koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tānagato tānappatto leṇagato
leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato
amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi
tassa punabbhavoti – pāragum̐ sabbadhammānam̐.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomi, pañham̐ pucchitukāmo āgatomi, pañham̐
sotukāmo āgatomi, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhatthikānam̐ pañham̐
pucchitukāmanam̐ pañham̐ sotukāmanam̐ āgamanam̐ abhikkamanam̐ upasaṅkamanam̐ payirupāsanaṃ
atthīti, evampi atthi pañhena āgamaṃ. Atha vā, pañhāgamo tuyham̐ atthi, tvampi pahu tvamasī alamatto
mayā pucchitam̐ kathetum̐ visajjetum̐, vahassetam̐ bhārenti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Aññāvimokkham̐ pabrūhīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkham̐
pabrūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti –
aññāvimokkham̐ pabrūhi.

Avijjāya pabhedananti avijjāya bhedanam̐ pabhedanam̐ pahānam̐ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ
paṭippassaddham̐ amataṃ nibbānanti – avijjāya pabhedanam̐. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jhāyim virajamāsīnaṃ, [iccāyasmā udayo]
Katakiccaṃ anāsavaṃ;
Pāraguṃ sabbadhamānaṃ, atthi pañhena āgamaṃ;

Aññāvimokkhaṃ pabrūhi, avijjāya pabhedana’’nti.

75. **Pahānaṃ kāmaccchandānaṃ, [udayāti bhagavā]
Domanassāna cūbhayaṃ;**

Thinassa [thīnassa (syā.)] ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ.

Pahānaṃ kāmaccchandānanti. Chandoti yo kāmesu kāmaccchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmāsineho kāmapiṇṇā kāmapiṇṇāho kāmamucchā kāmajjhosaṇaṃ kāmogho kāmāyogo kāmupādānaṃ kāmaccchandānīvaraṇaṃ. **Pahānaṃ kāmaccchandānanti** kāmaccchandānaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – pahānaṃ kāmaccchandānaṃ. **Udayāti bhagavāti.** Udayāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametamaṃ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – udayāti bhagavā.

Domanassāna cūbhayanti. Domanassāti yaṃ cetasikaṃ asātaṃ cetasikaṃ dukkhaṃ cetosamphassaṃ asātaṃ dukkhaṃ vedayitaṃ, cetosamphassaṃ asātaṃ dukkhā vedanā. **Domanassāna cūbhayanti** kāmaccchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – domanassāna cūbhayaṃ.

Thinassa ca panūdananti. Thinanti yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnā līyanā līyitattaṃ thināṃ thīyanā [thīnaṃ thīyanā (syā.)] thiyitattaṃ cittassa. **Panūdananti** thinassa ca panūdanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – thinassa ca panūdanaṃ.

Kukkuccānaṃ nivāraṇanti. Kukkuccanti hatthakukkuccampi kukkucçaṃ, pādakukkuccampi kukkucçaṃ, hatthapādakukkuccampi kukkucçaṃ. Akappiye kappiyasaññitā, kappiye akappiyasaññitā... pe... avajje vajjasaññitā, vaje vajjasaññitā. Yaṃ evarūpaṃ kukkucçaṃ kukkucçāyanaṃ kukkucçāyitattaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko, idaṃ vuccati kukkucçaṃ. Api ca, dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko – katattā ca akatattā ca. Kathaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko? “Kataṃ me kāyaduccaritaṃ, akataṃ me kāyasucarita’’nti uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko. “Kataṃ me vacīduccaritaṃ, akataṃ me vacīsucarita’’nti...pe... “kataṃ me manoduccaritaṃ, akataṃ me manosucarita’’nti...pe... “kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’’ti...pe... “kataṃ me adinnādānaṃ, akatā me adinnādānā veramaṇī’’ti...pe... “kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī’’ti...pe... “kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī’’ti...pe... “katā me piṣuṇā vācā [piṣuṇavācā (ka.)], akatā me piṣuṇāya vācāya veramaṇī’’ti...pe... “katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī’’ti...pe... “kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī’’ti...pe... “katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā’’ti...pe... “kato me byāpādo, akato me abyāpādo’’ti...pe... “katā me micchādīṭṭhi, akatā me sammādīṭṭhi’’ti, uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko. Evaṃ katattā ca akatattā ca uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko.

Atha vā, “sīlesumhi aparipūrakārī’’ti uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko; “indriyesumhi aguttadvāro’’ti...pe... “bhojane amattaññumhī’’ti... “jāgariyaṃ ananuyuttomhī’’ti... “na satisampajāñhena samannāgatomhī’’ti... “abhāvītā me cattāro satipaṭṭhānāti, cattāro sammappadhānāti cattāro iddhipādāti, pañcindriyānāti, pañca balānāti, satta bojjhaṅgāti, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo’’ti... “dukkhaṃ me apariññātaṃ, samudayo me appahīno, maggo me abhāvito, nirodho me asacchikato’’ti uppajjati kukkucçaṃ cetaso vippaṭisāro manovilekko.

Kukkuccānaṃ nivāraṇanti kukkuccānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ pahānaṃ upasamaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – kukkuccānaṃ nivāraṇaṃ. Tenāha bhagavā –

“Pahānaṃ kāmacchandānaṃ, [udayāti bhagavā]
Domanassāna cūbhayaṃ;
Thinassa ca panūdanaṃ, kukkuccānaṃ nivāraṇa’nti.

**76. Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejavaṃ;
Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedanaṃ.**

Upekkhāsatisaṃsuddhanti. **Upekkhāti** yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjupekkhanā cittasamatā [cittasamatho (syā.) mahāni. 207] cittappassaddhatā majjhataṭṭhā cittaṃ. **Satīti** yā catutthe jhāne upekkhaṃ ārabha satī anussati...pe... sammāsati. **Upekkhāsatisaṃsuddhanti** catutthe jhāne upekkhā ca satī ca suddhā honti visuddhā saṃsuddhā parisuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyaṃ tīṭhā āneñjappattāti – upekkhāsatisaṃsuddhaṃ.

Dhammatakkapurejavanti dhammatakkavuccati sammāsaṅkappo. So ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasatī, evampi dhammatakkapurejavaṃ. Atha vā, dhammatakkavuccati sammādiṭṭhi. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasatī, evampi dhammatakkapurejavaṃ. Atha vā, dhammatakkavuccati catunnaṃ maggānaṃ pubbabhāgavipassanā. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasatī – evampi dhammatakkapurejavaṃ.

Aññāvimokkhaṃ pabrūmīti aññāvimokkhaṃ vuccati arahattavimokkhaṃ. Arahattavimokkhaṃ pabrūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – aññāvimokkhaṃ pabrūmi.

Avijjāya pabhedananti. **Avijjāti** dukkhe aññānaṃ...pe... avijjā moho akusalamūlaṃ. **Pabhedananti** avijjāya pabhedanaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – avijjāya pabhedanaṃ. Tenāha bhagavā –

“Upekkhāsatisaṃsuddhaṃ, dhammatakkapurejavaṃ;
Aññāvimokkhaṃ pabrūmi, avijjāya pabhedana’nti.

**77. Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;
Kissassa vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati.**

Kiṃsu saṃyojano lokoti lokassa saṃyojanaṃ laggaṇaṃ bandhanaṃ upakkilesa. Kena loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito paḷibuddhoti – kiṃsu saṃyojano loko.

Kiṃsu tassa vicāraṇanti kiṃsu tassa cāraṇaṃ vicāraṇaṃ paṭivicāraṇaṃ. Kena loko carati vicarati paṭivicarati – kiṃsu tassa vicāraṇaṃ. **Kissassa vipphānena nibbānaṃ iti vuccati** kissassa vipphānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhañīyati dīpīyati voharīyati – kissassa vipphānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṃsu saṃyojano loko, kiṃsu tassa vicāraṇaṃ;
Kissassa vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati’nti.

**78. Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;
Taṇhāya vipphānena, nibbānaṃ iti vuccati.**

Nandisaṃyojano lokoti nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ,

ayaṃ vuccati nandī. Yā nandī lokassa saṃyojanaṃ lagganaṃ bandhanaṃ upakkilesa, imāya nandiyā loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – nandisaṃyojano loko.

Vitakkassa vicāraṇāti. Vitakkāti nava vitakkā – kāmavitakko, byāpādavitaṅkko, vihiṃsāvitaṅkko, ñātivitaṅkko janapadavitaṅkko, amarāvitaṅkko, parānūdayatāpaṭisaṃyutto vitakko, lābhasakkārasilokapaṭisaṃyutto vitakko, anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko. Ime vuccanti nava vitakkā. Ime nava vitakkā lokassa cāraṇā vicāraṇā paṭivicāraṇā. Imehi navahi vitakkehi loko carati vicarati paṭivicaratīti – vitakkassa vicāraṇā.

Tañhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccatīti. Tañhāti rūpatañhā...pe... dhammatañhā. **Tañhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccatīti** tañhāya vippahānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānaṃ iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyati – tañhāya vippahānena nibbānaṃ iti vuccati. Tenāha bhagavā –

“Nandisaṃyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;
Tañhāya vippahānena, nibbānaṃ iti vuccatī”ti.

**79. Kathaṃ satassa carato, viññānaṃ uparujjhati;
Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tava.**

Kathaṃ satassa caratoti kathaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – kathaṃ satassa carato.

Viññānaṃ uparujjhatīti viññānaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññānaṃ uparujjhati.

Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamāti buddhaṃ bhagavantaṃ puṭṭhuṃ pucchituṃ yācituṃ ajjhesituṃ pasādetuṃ āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā, “tayā saddhiṃ samāgatamhā”ti – bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā.

Taṃ suṇoma vaco tavāti. Tanti tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsaṃ anusitthaṃ suṇoma uggaṇhāma dhārema upadhārema upalakkhemāti – taṃ suṇoma vaco tava. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kathaṃ satassa carato, viññānaṃ uparujjhati;
Bhagavantaṃ puṭṭhumāgamā, taṃ suṇoma vaco tavā”ti.

**80. Ajjhatañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;
Evaṃ satassa carato, viññānaṃ uparujjhati.**

Ajjhattañca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandatoti ajjhattaṃ vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti [na ajjhosāya tiṭṭhati (syā.)], abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhattabahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Ajjhattaṃ samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī [idam padam natthi syā. potthake] viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; ajjhattaṃ vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhattaṃ

samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... bahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti; bahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... bahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhatabhiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhatabhiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi dvādasahi ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... anabhāvaṃ gameti.

Atha vā, vedanaṃ aniccato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Vedanaṃ dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato...pe... nissaraṇato passanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gameti. Imehi cattālīsāya [dvācattālīsāya (syā.)] ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṃ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanaṃ abhivadaṇaṃ ajjhosānaṃ gāhaṃ parāmāsaṃ abhinivesaṃ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvaṃ gametīti – ajjhattañca bahiddhā ca vedanaṃ nābhinandato.

Evaṃ satassa caratoti evaṃ satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – evaṃ satassa carato.

Viññāṇaṃ uparujjhatīti puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇaṃ nirujjhati vūpasammati atthaṃ gacchati paṭippassambhatīti – viññāṇaṃ uparujjhatī. Tenāha bhagavā –

“Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṃ nābhinandato;
Evaṃ satassa carato, viññāṇaṃ uparujjhatī’ ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Udayamāṇavapucchānidde so terasamo.

14. Posālamāṇavapucchānidde so

81. Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnaṃsayo;

Pāraguṃ [pāragū (syā. ka.)] sabbadhammaṇaṃ, atthi pañhena āgamaṃ.

Yo atītaṃ ādisatīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū. Anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto, balesu ca vasībhāvaṃ. **Atītaṃ ādisatīti** bhagavā attano ca pasesāna atītaṃ ādisati, anāgatampi ādisati, paccuppannampi ādisati.

Kathaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati? Bhagavā attano atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati, tissopi jātiyo ādisati, catassopi jātiyo ādisati, pañcapi jātiyo ādisati, dasapi jātiyo ādisati, vīsampi jātiyo ādisati, tiṃsampi jātiyo ādisati, cattālīsampi jātiyo ādisati, pañāsampi jātiyo ādisati, jātisatampi...pe... jātisahassampi... jātisatasahassampi... anekepi saṃvaṭṭakappe... anekepi vivaṭṭakappe... anekepi saṃvaṭṭavivaṭṭakappe ādisati – “amutrāsīṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādim;

tatrāpāsiṃ evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno’’ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihiṭaṃ pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā attano atītaṃ ādisati.

Kathaṃ bhagavā paresaṃ atītaṃ ādisati? Bhagavā paresaṃ atītaṃ ekampi jātiṃ ādisati, dvepi jātiyo ādisati...pe... anekepi saṃvaṭṭavivattaṅkappe ādisati – ‘‘amutrāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādi; tatrāpāsi evaṃnāmo evaṃgotto evaṃvaṇṇo evamāhāro evaṃsukhadukkhappaṭisaṃvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno’’ti. Iti sākāraṃ sauddesaṃ anekavihiṭaṃ pubbenivāsaṃ ādisati. Evaṃ bhagavā paresaṃ atītaṃ ādisati.

Bhagavā pañca jātakasatāni bhāsanto attano ca paresaṅca atītaṃ ādisati, mahāpadānīyasuttantaṃ [mahādhanīyasuttaṃ (syā.)] bhāsanto attano ca paresaṅca atītaṃ ādisati, mahāsudassanīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresaṅca atītaṃ ādisati, mahāgovindīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresaṅca atītaṃ ādisati, maghadēvīyasuttantaṃ bhāsanto attano ca paresaṅca atītaṃ ādisati.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – ‘‘atītaṃ kho, cunda, addhānaṃ ārabba tathāgatassa satānusārīñāṇaṃ [satānussariyañāṇaṃ (ka.) passa dī. ni. 3.187] hoti. So yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati. Anāgataṅca kho, cunda...pe... paccuppannaṅca kho, cunda, addhānaṃ ārabba tathāgatassa bodhiṃjāṇaṃ upajjati – ‘ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo’’ti.

Indriyaparopariyattañāṇaṃ [indriyaparopariyattiñāṇaṃ (ka.) aṭṭhakathā oloketabbā] tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sattānaṃ āsayānusayañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, yamakapāṭihīre ñāṇaṃ [yamakapāṭihiriyāñāṇaṃ (syā.)] tathāgatassa tathāgatabalaṃ, mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sabbaññutañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, anāvaraṇañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ, sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇañāṇaṃ tathāgatassa tathāgatabalaṃ. Evaṃ bhagavā attano ca paresaṅca atītampi ādisati anāgatampi ādisati paccuppannampi ādisati ācikkhati deseti paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti pakāsetīti – yo atītaṃ ādisati.

Iccāyasmā posāloti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanaṃ...pe... posāloti tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā posālo.

Anejo chinnaśamsayoti eja vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā eja taṅhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṅkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhepi na iñjati...pe... dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti anejo. **Chinnaśamsayoti** śamsayo vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattaṃ cittassa manovilekko. So śamsayo buddhassa bhagavato pahīno chinno ucchinno samucchinnō vūpasanto paṭinissaggo paṭippassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍho. Tasmā buddho chinnaśamsayoti – anejo chinnaśamsayo.

Pāraḡuṃ sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānaṃ abhiññāpāraḡu pariññāpāraḡu pahānapāraḡu bhāvanāpāraḡu sacchikiriyāpāraḡu samāpattipāraḡu abhiññāpāraḡu sabbadhammānaṃ...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – pāraḡu sabbadhammānaṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi...pe... ‘‘vahassettaṃ bhāra’’nti – atthi pañhena āgamaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

‘‘Yo atītaṃ ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnaśamsayo;

Pāraḡuṃ sabbadhammānaṃ, atthi pañhena āgama’’nti.

**82. Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho.**

Vibhūtarūpasaññissāti katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ – ayaṃ rūpasaññā.

Vibhūtarūpasaññissāti catasso arūpasamāpattiyo paṭiladdhassa [lābhissa (syā.)] rūpasaññā vibhūta honti vigatā atikkantā samatikkantā vītivattāti – vibhūtarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti sabbo tassa paṭisandhiko rūpakāyo pahīno, tadaṅgasamatikkamā vikkhambhanappahānena pahīno tassa rūpakāyoti – sabbakāyappahāyino.

Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passatoti. Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kimkāraṇā? Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Yaṃ viññāṇaṅcāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇaṃ abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, “natthi kiñcī”ti passati – taṃkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattīti – ajjhattaṅca bahiddhā ca natthi kiñcīti passato.

Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti. Sakkāti – sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko ...pe... pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti** tassa ñāṇaṃ pucchāmi, paññaṃ pucchāmi, sambuddhaṃ pucchāmi. “Kīdisaṃ kiṃsaṅghitaṃ kiṃpakāraṃ kiṃpaṭibhāgaṃ ñāṇaṃ icchitabba”nti – ñāṇaṃ sakkānupucchāmi.

Kathaṃ neyyo tathāvidhoti kathaṃ so netabbo vinetabbo anunetabbo paññāpetabbo nijjhāpetabbo pekkhetabbo pasādetabbo? Kathaṃ tena [kathamassa (syā.)] uttari ñāṇaṃ uppādetabbaṃ? **Tathāvidhoti** tathāvidho tādiso tassaṅghito tappakāro tappaṭibhāgo yo so ākiñcaññāyatanasamāpattilābhīti – kathaṃ neyyo tathāvidho. Tenāha so brāhmaṇo –

“Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
Ajjhattaṅca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
Ñāṇaṃ sakkānupucchāmi, kathaṃ neyyo tathāvidho”ti.

**83. Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]
Abhijānaṃ tathāgato;
Tiṭṭhantamaṇaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇaṃ;**

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbāti bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti, paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti. Kathaṃ bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhettaṃ bhagavatā – “rūpupayaṃ [rūpūpāyaṃ (syā. ka.)] passa saṃ. ni. 3.53] vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya [tiṭṭhati (syā. ka.)], rūpārammaṇaṃ rūpappatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjeyya. Vedanupayaṃ vā, bhikkhave...pe... saññupayaṃ vā, bhikkhave...pe... saṅkhārupayaṃ vā, bhikkhave, viññāṇaṃ tiṭṭhamānaṃ tiṭṭheyya, saṅkhārārammaṇaṃ saṅkhārappatiṭṭhaṃ nandūpasecanaṃ vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjeyyā”ti. Evaṃ bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti.

Kathaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhettaṃ bhagavatā – “santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā nānattasaññino – seyyathāpi manussā ekacce ca devā ekacce ca vinipātikā. Ayaṃ paṭhamā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā brahmacāyikā paṭhamābhiniḃbattā. Ayaṃ dutiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi devā ābhassarā. Ayaṃ tatiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā subhakiṇhā. Ayaṃ catutthī [catutthā (syā.) passa a. ni. 7.44] viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanūpagā. Ayaṃ pañcamī [pañcamā (syā.)] viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso ākāsānañcāyatanāṃ samatikkamma, anantaṃ viññāṇanti viññāṇañcāyatanūpagā. Ayaṃ chaṭṭhī [chaṭṭho (syā.)] viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso viññāṇañcāyatanāṃ samatikkamma, natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanūpagā. Ayaṃ sattamī [sattamā (syā.)] viññāṇaṭṭhiti”. Evaṃ bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānātīti – viññāṇaṭṭhitiyo sabbā.

Posālāti bhagavāti. Posālāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gārāvādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – posālāti bhagavā.

Abhijānaṃ tathāgatoti. **Abhijānanti** abhijānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto tathāgato. Vuttañhetam bhagavatā – “atītam cepi kho, cunda, hoti abhūtam atacchaṃ anattasañhitam, na taṃ tathāgato byākaroti. Atītam cepi, cunda, hoti bhūtam tacchaṃ anattasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Atītam cepi kho, cunda, hoti bhūtam tacchaṃ atthasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tasseva pañhassa veyyākaraṇāya. Anāgataṃ cepi, cunda, hoti...pe... paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti abhūtam atacchaṃ anattasañhitam, na taṃ tathāgato byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtam tacchaṃ anattasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Paccuppannaṃ cepi, cunda, hoti bhūtam tacchaṃ atthasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tassa pañhassa veyyākaraṇāya. Iti kho, cunda, atītānāgatapaccuppannesu dhammesu tathāgato kālavādī bhūtavādī atthavādī dhammavādī vinayavādī. Tasmā tathāgatoti vuccati.

“Yaṃ kho, cunda, sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭham sutam mutam viññātam pattam pariyesitam anuvicaritam manasā, sabbam taṃ tathāgatena abhisambuddham. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaram sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati sabbam taṃ tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yathāvādī, cunda, tathāgato tathākārī; yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā tathāgatoti vuccati. Sadevake, cunda, loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadattitudaso vasavattī. Tasmā tathāgatoti vuccati”ti – abhijānaṃ tathāgato.

Titthantamenam jānātīti bhagavā idhatthaññeva [idhatthaññeva (syā.)] jānāti kammābhisankhāravasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātam nirayaṃ upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhāravasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā tiracchānayoṇiṃ upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhāravasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā pettivisayaṃ upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhāravasena – “ayaṃ puggalo kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā manussesu upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānāti kammābhisankhāravasena – “ayaṃ puggalo suppaṭipanno kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggam lokam upapajjissatī”ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “idha panāham, sārīputta, ekaccaṃ puggalam evaṃ cetasā ceto paricca

pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjissatī’ ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā tiracchānayoṇiṃ upapajjissatī’ ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā pettivisaṃ upapajjissatī’ ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā manussesu upapajjissatī’ ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā kāyassa bhedaṃ paraṃ marañā sugatiṃ saggamaṃ lokamaṃ upapajjissatī’ ti.

‘‘Idha panāhaṃ, sārīputta, ekaccaṃ puggalaṃ evaṃ cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyaṃ puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggaṃ samārūḷho, yathā āsavānaṃ khayā anāsavaṃ cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharatī’’ ti – tiṭṭhantameṇaṃ jānāti.

Dhimuttaṃ tapparāyaṇanti. Dhimuttanti ākiñcaññāyatanaṃ. Dhimuttanti vimokkhena dhimuttaṃ tatrādhimuttaṃ tadadhimuttaṃ tadādhīpateyyaṃ. Atha vā, bhagavā jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo rūpādhimutto saddādhimutto gandhādhimutto rasādhimutto phoṭṭhabbādhimutto kulādhimutto gaṇādhimutto āvāsādhimutto lābhādhimutto yasādhimutto pasaṃsādhimutto sukhādhimutto cīvarādhimutto piṇḍapātādhimutto senāsānādhimutto gilānapaccayabhesajjaparikkhārādhimutto suttantādhimutto vinayādhimutto abhidhammādhimutto āraññakaṅgādhimutto piṇḍapātikaṅgādhimutto paṃsukūlikaṅgādhimutto tecīvarikaṅgādhimutto sapaḍānacārikaṅgādhimutto khalupacchābhattikaṅgādhimutto nesajjikaṅgādhimutto yathāsanthatikaṅgādhimutto paṭhamajjhānādhimutto dutiyajjhānādhimutto tatiyajjhānādhimutto catutthajjhānādhimutto ākāśānañcāyatanaṃ samāpattādhimutto viññāṇañcāyatanaṃ samāpattādhimutto ākiñcaññāyatanaṃ samāpattādhimutto nevaṣaṇṇānāsāññāyatanaṃ samāpattādhimutto’’ tidhimuttaṃ.

Tapparāyaṇanti ākiñcaññāyatanaṃ tapparāyaṇaṃ kammaaparāyaṇaṃ vipākaparāyaṇaṃ kammaagarukaṃ paṭisandhigarukaṃ. Atha vā, bhagavā jānāti – ‘‘ayaṃ puggalo rūpaparāyaṇo...pe... nevaṣaṇṇānāsāññāyatanaṃ samāpattiparāyaṇo’’ ti – dhimuttaṃ tapparāyaṇaṃ. Tenāha bhagavā –

‘‘Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]
Abhijānaṃ tathāgato;
Tiṭṭhantameṇaṃ jānāti, dhimuttaṃ tapparāyaṇa’’ nti.

**84. Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;
Evametaṃ abhiññāya, tato tattha vipassati;
Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato.**

Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvāti ākiñcaññāsambhavoti vuccati ākiñcaññāyatanaṃ vattaniko kammābhisaṅkhāro. Ākiñcaññāyatanaṃ vattanikaṃ kammābhisaṅkhāraṃ ākiñcaññāsambhavoti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ

katvāti – ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā.

Nandisaṃyojanaṃ itīti nandisaṃyojanaṃ vuccati arūparāgo. Arūparāgena taṃ kammaṃ laggaṃ laggitaṃ palibuddhaṃ arūparāgaṃ nandisaṃyojananti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Itīti** padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam itīti – nandisaṃyojanaṃ iti.

Evametam abhiññāyāti evaṃ etaṃ abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – evametam abhiññāya.

Tato tattha vipassatīti. Tatthāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetāsike dhamme aniccato vipassati, dukkhato vipassati, rogato...pe... nissaraṇato vipassati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – tato tattha vipassati.

Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti etaṃ ñāṇaṃ tacchaṃ bhūtaṃ yāthāvaṃ aviparītaṃ tassāti – etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa.

Brāhmaṇassa vusīmatoti. Brāhmaṇoti sattannaṃ dhammānaṃ bāhitatā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmāti. **Brāhmaṇassa vusīmatoti** puthujjanakalyāṇaṃ upādāya satta sekkhā appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya vasanti saṃvasanti āvasanti parivasanti; arahā vusitavā katakaraṇīyo ohitabhāro anuppattasadattho parikkhīṇabhavasamyojano sammadaññā vimutto; so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasamsāro; natthi tassa punabbhavoti – brāhmaṇassa vusīmato. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvā, nandisaṃyojanaṃ iti;
Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;
Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Posālamāṇavapucchānidde so cuddasamo.

15. Mogharājamaṇavapucchānidde so

85. **Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissam, [iccāyasmā mogharājā]
Na me byākāsi cakkhumā;
Yāvatatiyañca devīsi [devīsi (syā.)], byākarotīti me sutam.**

Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissanti so brāhmaṇo dvikkhattuṃ buddhaṃ bhagavantaṃ pañhaṃ apucchi. Tassa bhagavā pañhaṃ puṭṭho na byākāsi – “tadantarā [cakkhusamanantarā (syā.)] imassa brāhmaṇassa indriyaparipāko bhavissatī”ti. **Sakkanti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidaṃ – saddhādhanam sīladhanam hiridhanam ottappadhanam sutadhanam cāgadhanam paññādhanam satipaṭṭhānadhanam sammappadhānadhanam iddhipādadhanaṃ indriyadhanaṃ baladhanaṃ bojjhaṅgadhanaṃ maggadhanam phaladhanaṃ nibbānadhanam. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaṃtheravo vigatalomahaṃsotipi sakko. **Dvāhaṃ sakkaṃ apucchissanti** dvāhaṃ sakkaṃ apucchissam ayācissam ajjhesissam pasādayissanti – dvāhaṃ sakkaṃ apucchissam.

Iccāyasmā mogharājāti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanaṃ...pe... **mogharājāti**

tassa brāhmaṇassa nāmaṃ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā mogharājā.

Na me byākāsi cakkhumāti. Na me byākāsīti na me byākāsi na ācikkhi na desesi na paññapesi na paṭṭhapesi na vivari na vibhaji na uttānīakāsi na pakāsesi. **Cakkhumāti** bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi [\[dibbena cakkhunāpi \(ka.\)\]](#) cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā? Maṃsacakkhumhi bhagavato pañca vaṇṇā saṃvujjanti – nīlo ca vaṇṇo, pītako ca vaṇṇo, lohitalo ca vaṇṇo, kaṇho ca vaṇṇo, odāto ca vaṇṇo. Yattha ca akkhillomāni patitṭhitāni taṃ nīlaṃ hoti sunīlaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ umāpupphasamānaṃ [\[ummārapupphasamānaṃ \(syā.\) mahāni. 156\]](#). Tassa parato pītakaṃ hoti supītakaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ kaṇikārapupphasamānaṃ. Ubhato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitalāni honti sulohitalāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kaṇhaṃ hoti sukaṇhaṃ alūkhaṃ siniddhaṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ addāriṭṭhakasamānaṃ [\[aḍāriṭṭhakasamānaṃ \(syā.\)\]](#). Tassa parato odātaṃ hoti suodātaṃ setaṃ paṇḍaraṃ pāsādikaṃ dassaneyyaṃ osadhitarakasamānaṃ. Tena bhagavā pākātikaṃ maṃsacakkhunā attabhāvapariyāpanna purimasucaritakammābhiniḍḍattena samantā yojanaṃ passati divā ceva rattiṇca. Yadā hi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato [\[atthaṅgamito \(syā. ka.\)\]](#) hoti; kāḷapakko ca uposatho hoti, tibbo ca vanasaṅgo hoti, mahā ca kāḷamegho [\[akāḷamegho \(syā. ka.\) passa mahāni. 156\]](#) abbhutṭhito hoti. Evarūpe caturaṅgasamannāgate andhakāro samantā yojanaṃ passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭaṃ vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇaṃ rūpānaṃ dassanāya. Ekaṃ ce tilaphalaṃ nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhipeyya, taṃyeva tilaphalaṃ uddhareyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato pākātikaṃ maṃsacakkhu. Evaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃanusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paññite suvaṇṇe dubbaṇṇe; sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānaṃ upavādaḷā micchādītṭhikā micchādītṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaḷā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānaṃ anupavādaḷā sammādītṭhikā sammādītṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedaḷā paraṃ maraṇā sugatiṃ saggamaḷā lokamaḷā upapannā”ti. Iti dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃanusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne paññite suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātuṃ passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tissopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīsampi lokadhātuyo passeyya, tiṃsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, sahasampi cūḷanikaṃ lokadhātuṃ passeyya, dvisahasampi majjhimikaṃ lokadhātuṃ passeyya, tisahasampi lokadhātuṃ passeyya, mahāsahasampi [\[tisahasampi mahāsahasampi \(ka.\)\]](#) lokadhātuṃ passeyya, yāvataḷā vā [\[yāvataḷā \(sī. ka.\)\]](#) pana ākaṅkheyya tāvataḷā passeyya. Evaṃ parisuddhaṃ bhagavato dibbacakkhu. Evaṃ bhagavā dibbena cakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño javanapañño hāsapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalopabhinnāñño adhiḷatapaṭisambhidappatto catuvesārajappatto dasabaladhārī purisāsabho purisāsīho purisanāgo purisājāñño purisadhoraḷho anantañño anantatejo anantayasa aḷḷho mahaddhana dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannaḷā maggaḷā uppādetā asaṅḷātassa maggaḷā saṅḷanetā anakkhātassa maggaḷā akkhātā, maggaññū maggaḷā vidū maggaḷā kovidop maggaḷā nuḷā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānaṃ jānāti, passaṃ passati, cakkhubhūto ñāḷābhūto dhammabhūto brahmabhūto

vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī [dhammasāmi (syā. ka.)] tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātaṃ adiṭṭhaṃ aviditaṃ asacchikataṃ aphasitaṃ [aphusitaṃ (syā. ka.)] paññāya. Atītaṃ anāgataṃ paccuppannaṃ [atīṭānāgataṃ paccuppannaṃ (syā.)] upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchanti. Yaṃ kiñci neyyaṃ nāma atthi jānitaṃ [atthi dhammaṃ jānitaṃ (ka.)] attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūḷho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkilesa vā attho vodāno vā attho paramattho vā [paramattho vā attho (ka.)], sabbaṃ taṃ anto buddhañāṇe parivattati.

Sabbaṃ kāyakammaṃ buddhassa bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbaṃ vacīkammaṃ ñāṇānuparivatti, sabbaṃ manokammaṃ ñāṇānuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate appaṭihataṃ ñāṇaṃ, paccuppanne appaṭihataṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ. Neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ, neyyaṃ atikkamivā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamivā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnaṃ samuggapaṭalānaṃ sammāphusitānaṃ heṭṭhimaṃ samuggapaṭalaṃ uparimaṃ nātivattati, uparimaṃ samuggapaṭalaṃ heṭṭhimaṃ nātivattati, aññamaññāpariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyaṃca ñāṇaṃca aññamaññāpariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṃ neyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ, yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ neyyaṃ, neyyapariyantikaṃ ñāṇaṃ, ñāṇapariyantikaṃ neyyaṃ. Neyyaṃ atikkamivā ñāṇaṃ nappavattati, ñāṇaṃ atikkamivā neyyapatho natthi. Aññamaññāpariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākāṅkhaṭṭhā manasikāraṭṭhā cittuppādaṭṭhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato ñāṇaṃ pavattati. Sabbesaṅca sattānaṃ bhagavā āsayāṃ jānāti, anusayāṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhābhābhābhe satte jānāti. Sadevako loko samārako sabrahmakko sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitiṅgalaṃ [timitiṅgalaṃ (ka.)] upādāya antomahāsamudde parivattanti, evameva sadevako loko samārako loko sabrahmakko loko sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussā antobuddhañāṇe parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḷaṃ venateyyaṃ upādāya ākāssa padese parivattanti, evameva yepi te sārīputtasamā paññāya samannāgatā tepi buddhañāṇassa padese parivattanti; buddhañāṇaṃ devamanussānaṃ paññaṃ pharivā abhibhavivā tiṭṭhati.

Yepi te khattiyapaṇḍitā brāhmaṇapaṇḍitā gahapatiṇḍitā samaṇapaṇḍitā nipuṇā kataparappavādā vāavedhirūpā vobhindantā [te bhindantā (syā. ka.)] maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisāṅkharivā abhisāṅkharivā tathāgataṃ upasaṅkamivā pucchanti gūḷhāni ca paṭicchannāni. Kathitā visajjitā ca te pañhā bhagavatā [bhagavato (ka.)] honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhattakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati – yadidaṃ paññāyāti. Evaṃ bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento [olokento (ka.)] addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino [para ... dassāvino (ka.)] viharante. Seyyathāpi nāma uppaliniyaṃ vā paduminiyaṃ vā puṇḍarīkiniyaṃ vā appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakānuggatāni antonimuggaposīni [antonimuggaposīni (ka.)], appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni samodakāṃ ṭhitāni, appekaccāni uppalāni vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake saṃvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevaṃ bhagavā buddhacakkhunā lokaṃ volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye

svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – “ayaṃ puggalo rāgacarito, ayaṃ dosacarito, ayaṃ mohacarito, ayaṃ vitakkacarito, ayaṃ saddhācarito, ayaṃ ñāṇacarito” ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakathaṃ katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanāṃ ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusaṃvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatiṃ ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyaṃ nimittaṃ ācikkhati buddhasubodhiṃ [buddhasubuddhatam (ka.)] dhammasudhammataṃ saṅghasuppaṭipattiṃ silāni ca; attano ñāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittaṃ ācikkhati aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;
Tathūpamaṃ dhammamayaṃ sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhu;
Sokāvatiṇṇaṃ [sokāvakiṇṇaṃ (syā.)] janatamapetasoko, avekkhassu jātijarābhībhūta” nti.

Evamaṃ bhagavā buddhacakkhunāpi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumā? Samantacakkhu vuccati sabbaññutañāṇaṃ. Bhagavā sabbaññutañāṇena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbaṃ;
Sabbamaṃ abhiññāsi yadatthi neyyaṃ, tathāgato tena samantacakkhū” ti.

Evamaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – na me byākāsi cakkhumā.

Yāvatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatiyaṃ buddho sahadhammikaṃ pañhaṃ puṭṭho byākaroti no saṃsāretīti [sampāyatīti (syā.)] – evamaṃ mayā uggahitaṃ, evamaṃ mayā upadhāritaṃ, evamaṃ mayā upalakkhitaṃ. **Devīsīti** bhagavā ceva isi cāti – devīsi. Yathā rājā pabbajitā vuccanti rājisayo, brāhmaṇā pabbajitā vuccanti brāhmaṇisayo, evameva bhagavā devo ceva isi cāti – devīsi.

Atha vā, bhagavā pabbajitotipi isi. Mahantaṃ silakkhandhaṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahantaṃ samādhikkhandhaṃ...pe... mahantaṃ paññākkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttikkhandhaṃ... mahantaṃ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahato tamokāyassa padālanāṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahato vipallāsassa pabhedanaṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahato taṇhāsallassa abbahanaṃ... mahato diṭṭhisāṅghāṭassa viniveṭhanaṃ... mahato mānaddhajassa papātanaṃ... mahato abhisāṅkhārassa vūpasamaṃ... mahato oghassa nittharaṇaṃ... mahato bhārassa nikkhepanaṃ... mahato saṃsāraṇaṃ... mahato upacchedaṃ... mahato santāpassa nibbāpanaṃ... mahato pariāhassa paṭippassaddhiṃ... mahato dhammaddhajassa ussāpanaṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahante satipaṭṭhāne... mahante sammappadhāne... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhaṅge... mahantaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ... mahantaṃ paramatthaṃ mīlataṃ nibbānaṃ eṣi gavesī pariyesītipi isi. Mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo, kahaṃ narāsabho” tipī isīti – yāvatiyañca devīsi byākarotīti me sutamaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Dvāhaṃ sakkamaṃ apucchissaṃ, [iccāyasmā mogharājā]
Na me byākāsi cakkhumā;
Yāvatiyañca devīsi, byākarotīti me suta” nti.

**86. Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino.**

Ayaṃ loko paro lokoti. Ayaṃ lokoti manussaloko. Paro lokoti manussalokaṃ ṭhapetvā sabbo

paro lokoti – ayam loko paro loko.

Brahmaloko sadevakoti sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā sadevamanussāti – brahmaloko sadevako.

Diṭṭhiṃ te nābhijānāti tuyhaṃ diṭṭhiṃ khantiṃ ruciṃ laddhiṃ ajjhāsayaṃ adhippāyaṃ loko na jānāti – “ayam evaṃdiṭṭhiko evaṃkhantiko evaṃruciko evaṃladdhiko evaṃajjhāsayo evaṃadhippāyo”ti na jānāti na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatī – diṭṭhiṃ te nābhijānāti.

Gotamassa yasassinoti bhagavā yasappattoti yasassī. Atha vā, bhagavā sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānantipi yasassīti – gotamassa yassino. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ayaṃ loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Diṭṭhiṃ te nābhijānāti, gotamassa yasassino”ti.

**87. Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;
Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati.**

Evaṃ abhikkantadassāvinti evaṃ abhikkantadassāviṃ aggadassāviṃ seṭṭhadassāviṃ viṣeṭṭhadassāviṃ pāmokkhadassāviṃ uttamadassāviṃ paramadassāvinti – evaṃ abhikkantadassāviṃ.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi...pe... vahassetam bhāranti, evampi atthi pañhena āgamaṃ.

Kathaṃ lokaṃ avekkhantanti kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccurājā na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatī – maccurājā na passati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Evaṃ abhikkantadassāviṃ, atthi pañhena āgamaṃ;
Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati”ti.

**88. Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;
Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passati.**

Suññato lokaṃ avekkhassūti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayam loko paro loko brahmaloko sadevako [sadevako loko (ka.)]. Aññataro bhikkhu bhagavantaṃ etadavoca – “loko lokoti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, lokoti vuccati”ti? “Lujjati kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati. Kiñca lujjati? Cakkhu kho bhikkhu lujjati, rūpā lujjanti, cakkhuviññāṇaṃ lujjati, cakkhusamphasso lujjati, yampidaṃ [yamidaṃ (ka.) passa sam. ni. 4.82] cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati; sotaṃ lujjati, gandhā lujjanti...pe... kāyo lujjati, phoṭṭhabbā lujjanti; mano lujjati, dhammā lujjanti, manoviññāṇaṃ lujjati, manosamphasso lujjati; yampidaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi lujjati. Lujjati kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati”.

Suññato lokaṃ avekkhassūti dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ avekkhati –

avasiyapavattasallakkhaṇavasena [\[avassiyapavatta ... \(syā.\)\]](#) vā
tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vā. Kathaṃ avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokaṃ
avekkhati? Rūpe vaso na labbhati, vedanāya vaso na labbhati, saññāya vaso na labbhati, saṅkhāresu vaso
na labbhati, viññāṇe vaso na labbhati. Vuttañhetam bhagavatā [\[passa sam. ni. 3.59\]](#) – “rūpaṃ,
bhikkhave, anattā. Rūpaṅca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya;
labbhetha ca rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī’ ti. Yasmā ca kho, bhikkhave,
rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati na ca labbhati rūpe – ‘evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me
rūpaṃ mā ahoṣī’ ti.

“Vedanā anattā. Vedanā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ vedanā ābādhāya
saṃvatteyya; labbhetha ca vedanāya – ‘evaṃ me vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahoṣī’ ti. Yasmā ca
kho, bhikkhave, vedanā anattā, tasmā vedanā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati vedanāya – ‘evaṃ me
vedanā hotu, evaṃ me vedanā mā ahoṣī’ ti.

“Saññā anattā. Saññā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ saññā ābādhāya saṃvatteyya;
labbhetha ca saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me saññā mā ahoṣī’ ti. Yasmā ca kho, bhikkhave,
saññā anattā, tasmā saññā ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati saññāya – ‘evaṃ me saññā hotu, evaṃ me
saññā mā ahoṣī’ ti.

“Saṅkhārā anattā. Saṅkhārā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissamsu, nayidaṃ saṅkhārā ābādhāya
saṃvatteyyuṃ; labbhetha ca saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’ nti.
Yasmā ca kho, bhikkhave, saṅkhārā anattā, tasmā saṅkhārā ābādhāya saṃvattanti, na ca labbhati
saṅkhāresu – ‘evaṃ me saṅkhārā hontu, evaṃ me saṅkhārā mā ahesu’ nti.

“Viññāṇam anattā. Viññāṇaṅca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidaṃ viññāṇam ābādhāya
saṃvatteyya; labbhetha ca viññāṇe – ‘evaṃ me viññāṇam hotu, evaṃ me viññāṇam mā ahoṣī’ ti. Yasmā
ca kho, bhikkhave, viññāṇam anattā, tasmā viññāṇam ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati viññāṇe –
‘evaṃ me viññāṇam hotu, evaṃ me viññāṇam mā ahoṣī’ ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “nāyam, bhikkhave, kāyo tumhākaṃ, napi aññesaṃ [\[paresam \(syā.\)
passa sam. ni. 2.37\]](#). Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammaṃ abhisāṅkhatam abhisāñcetaṃ vedaniyaṃ
daṭṭhabbaṃ. Tatra kho, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādaṃyeva sādhuṃ yoniso
manasi karoti – ‘iti imasmiṃ sati idaṃ hoti, imassuppādā idaṃ uppajjati; imasmiṃ asati idaṃ na hoti,
imassa nirodhā idaṃ nirujjhati, yadidaṃ – avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇam,
viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanam, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā
vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānam, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti,
jātipaccayā jarāmaṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti – evametassa kevalassa
dukkhakkhandhassa samudayo hoti’ ti.”

“Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho ...pe...
jātinirodhā jarāmaṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti, evametassa kevalassa
dukkhakkhandhassa nirodho hoti’ ti. Evaṃ avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokaṃ avekkhati.

Kathaṃ tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati? Rūpe sāro na labbhati,
vedanāya sāro na labbhati, saññāya sāro na labbhati, saṅkhāresu sāro na labbhati, viññāṇe sāro na
labbhati; rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā
naccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe...
saññā assārā nissārā sārāpagatā... saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññāṇam assāraṃ nissāraṃ
sārāpagataṃ nicasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā naccena vā dhuvena vā sassatena
vā avipariṇāmadhammena vā. Yathā naḷo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca eraṇḍo...pe... yathā ca
udumbaro assāro nissāro sārāpagato, yathā ca setagaccho [\[setavaccho \(ka.\)\]](#) assāro nissāro sārāpagato,

yathā ca pālibhaddako [pālibhaddako (ka.)] assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pheṇapiṇḍo [pheṇupiṇḍo (syā.)] assāro nissāro sārāpagato, yathā ca udakapubbulaṃ [pubbulakaṃ (syā.)] assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ, yathā ca marīci assārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhando assāro nissāro sārāpagato, yathā māyā assārā nissārā sārāpagatā – evameva rūpaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nīccasārasāreṇa vā sukhasārasāreṇa vā attasārasāreṇa vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe... saññā assārā nissārā sārāpagatā... saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññāṇaṃ assāraṃ nissāraṃ sārāpagataṃ nīccasārasāreṇa vā sukhasārasāreṇa vā attasārasāreṇa vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokaṃ avekkhati. Imehi dvīhi kāraṇehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Cakkhu suññaṃ [syā. ... potthake imasmiṃ ṭhāne aññathā dissati] attena vā attaniyena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotaṃ suññaṃ...pe... ghānaṃ suññaṃ... jivhā suññā... kāyo suñño... mano suñño attena vā attaniyena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Rūpā suññā...pe... saddā suññā... gandhā suññā... rasā suññā... phoṭṭhabbā suññā... dhammā suññā attena vā attaniyena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Cakkhuvīññāṇaṃ suññaṃ...pe... manovīññāṇaṃ suññaṃ... cakkhusamphasso suñño ... manosamphasso suñño... cakkhusamphassajā vedanā suññā... manosamphassajā vedanā suññā... rūpasaññā suññā... dhammasaññā suññā... rūpasañcetanā suññā... dhammasañcetanā suññā... rūpataṇhā suññā... rūpavitakko suñño... rūpavicāro suñño... dhammavicāro suñño attena vā attaniyena vā nīccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evaṃ chahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato; vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ... cutiṃ... upapattiṃ... paṭisandhiṃ... bhavaṃ... saṃsāraṇaṃ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato. Evaṃ dasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Api ca, dvādasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati. Rūpaṃ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ nāhaṃ na mama na koci na kassaci; vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyaṃ nāhaṃ na mama na koci na kassaci. Evaṃ dvādasahākārehi suññato lokaṃ avekkhati.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “yaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Saññā, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Saṅkhārā, bhikkhave, na tumhākaṃ; te pajahatha. Te vo pahīnā dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissanti. Viññāṇaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Seyyathāpi [taṃ kiṃ maññatha (syā. ka.) passa saṃ. ni. 3.33], bhikkhave, yaṃ imasmiṃ jētavane tiṇakatṭhasākhāpālāsaṃ taṃ jano hareyya vā ḍaheyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya. Api nu tumhākaṃ evamassa – ‘amhe jano harati vā ḍahati vā yathāpaccayaṃ vā karotī’? ‘No hettaṃ, bhante’. ‘Taṃ kissa hetu’? ‘Na hi no ettaṃ, bhante, attā vā attaniyaṃ vā’? Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ taṃ pajahatha; taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṃ? Rūpaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇaṃ, bhikkhave, na tumhākaṃ; taṃ pajahatha. Taṃ vo pahīnaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissati’? Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Āyasmā ānando bhagavantaṃ etadavoca – “suñño [suññato (ka.) passa saṃ. ni. 4.85] loko, suñño

loko'ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccatī'ti? “Yasmā ca kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati. Kiñcānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā...pe... cakkhuvīññāṇaṃ suññaṃ... cakkhusamphasso suñño... yampidaṃ cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Sotaṃ suññaṃ... saddā suññā... ghānaṃ suññaṃ... gandhā suññā... jivhā suññā... rasā suññā... kāyo suñño ... phoṭṭhabbā suññā... mano suñño... dhammā suññā... manovīññāṇaṃ suññaṃ... manosamphasso suñño... yampidaṃ suññaṃ manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā tampi suññaṃ attena vā attaniyena vā. Yasmā ca kho, ānanda, suññaṃ attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccatī'ti. Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

“Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhasaṅkhārasantatiṃ;
Passantassa yathābhūtaṃ, na bhayaṃ hoti gāmaṇi.

“Tiṇakatthasamaṃ lokaṃ, yadā paññāya passati;
Nāññaṃ [na aññaṃ (sī. syā. ka.)] patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyā'ti.

Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Vuttañhetam bhagavatā [passa sam. ni. 4.246] – “evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpaṃ samannesati yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ samannesati yāvatā vedanāya gati, saññaṃ samannesati yāvatā saññāya gati, saṅkhāre samannesati yāvatā saṅkhārānaṃ gati, viññāṇaṃ samannesati yāvatā viññāṇassa gati. Tassa rūpaṃ [tassa bhikkhuno rūpaṃ (syā.)] samannesato yāvatā rūpassa gati, vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ samannesato yāvatā viññāṇassa gati, yampissa taṃ hoti ahanti vā mamanti vā asmīti vā, tampi tassa na hoti'ti. Evampi suññato lokaṃ avekkhati.

Suññato lokaṃ avekkhassūti suññato lokaṃ avekkhassu paccavekkhassu dakkhassu tulehi tīrehi vibhāvehi vibhūtaṃ karohīti – suññato lokaṃ avekkhassu.

Mogharāja sadā satoti. Mogharājāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Sadāti** sabbakālaṃ...pe... pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsati paṭṭhānaṃ bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – mogharāja sadā sato.

Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti attānudiṭṭhi vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Idha assutavā puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmiṃ vā attānaṃ, vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassati viññāṇavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññāṇaṃ viññāṇasmiṃ vā attānaṃ. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ tittāyatanam vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāggāho ayāthāvakaṃ yāthāvakaṃ gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, ayaṃ attānudiṭṭhi. **Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti** attānudiṭṭhiṃ ūhacca samūhacca [uhacca samuhacca (ka.) saddanītiyā pana sameti] uddharitvā samuddharitvā uppāyayitvā samuppāyayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – attānudiṭṭhiṃ ūhacca.

Evam maccutaro siyāti evaṃ maccupi tareyyāsi, jarāpi tareyyāsi, maraṇampi tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evaṃ maccutaro siyā.

Evam lokaṃ avekkhantanti evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ paccavekkhantaṃ tulayantaṃ tīrayantaṃ vibhāvayantaṃ vibhūtaṃ karontanti – evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ.

Maccurājā na passatīti maccupi maccurājā, māropi maccurājā, marañampi maccurājā. **Na passatīti** maccurājā na passatī na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhati. Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho [vissattho (ka.)] tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato [anāpātagato (ka.)], bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamam jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi [antamakāsi (ka.) passa ma. ni. 1.271] māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ...pe... tatiyaṃ jhānaṃ... catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā, paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā, nānattasaññānaṃ amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṃ samatikkamma anantaṃ viññānanti viññānañcāyatanaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññānañcāyatanaṃ samatikkamma natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati; paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato, tiṇṇo loke visattika’nti. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato bhikkhu pāpimato’’ti – maccurājā na passatī. Tenāha bhagavā –

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;

Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī’’ti.
Saha gāthāpariyosānā...pe... sathā me, bhante bhagavā, sāvako hamasmīti.

Mogharājamāṇavapucchānidde so pannarasamo.

16. Piṅgiyamāṇavapucchānidde so

89. **Jiṇṇohamasmī abalo vītavaṇṇo [vivaṇṇo (syā.)], [iccāyasmā piṅgiyo]**
Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;
Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva [antarāya (syā. ka.)], ācikkha dhammaṃ yamaṃ
vijaññaṃ;
Jātījarāya idha vippahānaṃ.

Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti. **Jiṇṇohasmā**ti jiṇṇo vuḍḍho mahallako addhagato vayoanuppatto vīsavassasatiko jātiyā. **Abaloti** dubbalo appabalo appathāmo. **Vītavaṇṇoti** vītavaṇṇo vigatavaṇṇo vigacchitavaṇṇo. Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā sā antarahitā, ādīnavo pātubhūtoti – jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo.

Iccāyasmā piṅgiyoti. **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanā...pe.... **Piṅgiyoti** tassa brāhmaṇassa nāma...pe... abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Nettā na suddhā savanaṃ na phāsūti nettā asuddhā avisuddhā aparisuddhā avodātā. No tathā cakkhunā rūpe passāmīti – nettā na suddhā. **Savanaṃ na phāsūti** sotamaṃ asuddhaṃ avisuddhaṃ aparisuddhaṃ avodātaṃ. No tathā sotena saddamaṃ suṇomīti – nettā na suddhā savanaṃ na phāsu.

Māhaṃ nassaṃ momuho antarāvāti. **Māhaṃ nassanti** māhaṃ nassa māhaṃ vinassaṃ māhaṃ panassaṃ. **Momuhoti** mohamuho avijjāgato aññāṇī avibhāvī duppañño. **Antarāvāti** tuyhaṃ dhammaṃ diṭṭhiṃ paṭipadaṃ maggaṃ anaññāya anadhigantvā aviditvā appaṭilabhitvā aphassayitvā asacchikarivā antarāyeva kālaṅkareyyanti – māhaṃ nassaṃ momuho antarāva.

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññanti. **Dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyośanakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – ācikkha dhammaṃ. **Yamaṃ vijaññanti** yamaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vipphānanti idheva jātijarāmarāṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vipphānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]
Nettā na suddhā savanaṃ na phāsu;
Māhaṃ nassaṃ momuho antarāva, ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ;
Jātijarāya idha vipphāna’nti.

**90. Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]
Ruppanti rūpesu janā pamattā;
Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāya.**

Disvāna rūpesu vihaññamāneti. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti [upaghāyanti (syā. ka.)]. Rūpe sati vividhakammakāraṇā [vividhakammakāraṇāni (ka.)] kārenti. Kasāhipi tāḷenti, vettehipi tāḷenti, aḍḍhadaṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇṇampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṇanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cīrakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baḷisamaṃsikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi [khārāpaṭicchikampi (ka.)] karonti, palighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiṅcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsaṃ chindanti. Evaṃ sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti. Evaṃ haññamāne vihaññamāne upahaññamāne upaghātiyamāne disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – disvāna rūpesu vihaññamāne.

Piṅgiyāti bhagavāti. Piṅgiyāti bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Ruppanti rūpesu janā pamattāti. Ruppantīti ruppanti kuppanti pīlayanti [pīliyanti (syā. ka.)] ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Cakkhurogena ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Sotarogena...pe... kāyarogena...pe... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphasseehi ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – ruppanti rūpesu.

Atha vā, cakkhusmiṃ hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne [vihāyamāne (ka.)] vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti...pe... domanassitā honti. Sotasmim...pe... ghānasmim... jivhāya... kāyasmim... rūpasim... saddasmim... gandhasim... rasasmim... phoṭṭhabbasim... kulasmim... gaṇasmim... āvāsasmim... lābhasim... yasasmim... pasamsāya... sukhasim... cīvarasmim... piṇḍapātasmim... senāsanasmim... gilānapaccayabhesajjaparikkhārasim hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – evampi ruppanti rūpesu.

Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pamattāti** pamādo vattabbo kāyaduccaritena vā vacīduccaritena vā manoduccaritena vā pañcasu kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ vā dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asāttaccakiriyatā anaṭṭhikakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ [abahulīkammaṃ (ka.)] anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayaṃ vuccati pamādo. Iminā pamādena samannāgatā janā pamattāti – ruppanti rūpesu janā pamattā.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavaṃ sampassamāno rūpesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu rūpaṃ apunabbhavāyāti. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. **Jahassu rūpanti** jahassu rūpaṃ, pajahassu rūpaṃ, vinodehi rūpaṃ, byantīkarohi rūpaṃ, anabhāvaṃ gamehi rūpaṃ. **Apunabbhavāyāti** yathā te rūpaṃ idheva nirujjheyya, punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhava vā rūpabhava vā arūpabhava vā, saññābhava vā asaññābhava vā nevasaññānāsaññābhava vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, puna gatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhava vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhiniḥhatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyyāti – jahassu rūpaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā

“Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṃ apunabbhavāyā’ ti.

91. **Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;**

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahānaṃ.

Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyoti dasa disā.

Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loketi na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ aviññātaṃ kiñci attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūlho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkilesa vā attho vodāno vā attho paramattho vā natthi na sati

na saṃvijjati nupalabbhatīti – na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke.

Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññanti. Dhammanti ādikalyāṇaṃ...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamaṃ vijaññanti** yamaṃ jāneyyaṃ ājāneyyaṃ vijāneyyaṃ paṭivijāneyyaṃ paṭivijjheyyaṃ adhigaccheyyaṃ phasseyyaṃ sacchikareyyanti – ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmarāṇassa pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānaṃ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Disā catasso vidisā catasso, uddhaṃ adho dasa disā imāyo;
Na tuyhaṃ adiṭṭhaṃ assutaṃ amutaṃ, atho aviññātaṃ kiñci namatthi loke;
Ācikkha dhammaṃ yamaṃ vijaññaṃ, jātijarāya idha vippahāna’nti.

**92. Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
Santāpajāte jarasā paretē;
Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāya.**

Taṇhādhipanne manuje pekkhamānoti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhādhipanneti** taṇhādhipanne [taṇhāya adhipanne (ka.)] taṇhānuge taṇhānugate taṇhānusaṭe taṇhāya panne paṭipanne abhibhūte pariyādinaccitte. **Manujeti** sattādhivacanaṃ. **Pekkkhamānoti** pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – taṇhādhipanne manuje pekkhamāno. **Piṅgiyāti bhagavāti. Piṅgiyāti** bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Santāpajāte jarasā pareteti. Santāpajāteteti jātiyā santāpajāte, jarāya santāpajāte, byādhinā santāpajāte, maraṇena santāpajāte, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi santāpajāte, nerayikena dukkhena santāpajāte...pe... diṭṭhibyasanena dukkhena santāpajāte itijāte upaddavajāte upasaggajātetē – santāpajāte. **Jarasā pareteti** jarāya phuṭṭhe paretē samohite samannāgate. Jātiyā anugate jarāya anusāṭe byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāṇe aleṇe asaraṇe asaraṇībhūteti – santāpajāte jarasā paretē.

Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamattoti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā evaṃ ādīnavaṃ sampassamāno taṇhāyāti – tasmā tuvaṃ piṅgiya. **Appamattoti** sakkaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto.

Jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyāti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Jahassu taṇhanti** jahassu taṇhaṃ pajahassu taṇhaṃ vinodehi taṇhaṃ byantikarohi taṇhaṃ anabhāvaṃ gamehi taṇhaṃ. **Apunabbhavāyāti** yathā te...pe... punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmādhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhava vā rūpabhava vā arūpabhava vā, saññābhava vā asaññābhava vā nevasaññānāsaññābhava vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhava vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhiniṃbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya atthaṃ gaccheyya paṭippassambheyāti – jahassu taṇhaṃ apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

“Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
Santāpajāte jarasā paretē;
Tasmā tuvaṃ piṅgiya appamatto, jahassu taṇhaṃ apunabbhavāyā’nti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiṃ ekacchanda ekapayogā ekādhippāyā

ekavāsanavāsītā, tesam anekapāṇasahasānaṃ virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti. Tassa ca brāhmaṇassa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi – “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbam taṃ nirodhadhamma”nti. Saha dhammacakkhussa paṭilābhā ajinajaṭāvākacīratidaṇḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā bhaṇḍukāsāyavattavasano saṅghāṭipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiyā pañjaliko bhagavantaṃ namassamāno nisinno hoti – “sathā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti.

Piṅgiyamāṇavapucchāniddeṣo [siṅgiyapañhaṃ (ka.)] soḷasamo.

17. Pārāyanatthutigāthāniddeṣo

93. Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasolaṣānaṃ [paricāritasolaṣannaṃ (syā. ka.)] brāhmaṇānaṃ ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi.

Idamavoca bhagavāti idam pārāyanaṃ avoca. **Bhagavā**ti gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ bhagavāti – idamavoca bhagavā. **Magadhesu viharantoti** magadhanāmake janapade viharanto iriyanto vattento pārento yapento yāpento. **Pāsāṇake cetiyeti** pāsāṇakacetiyaṃ vuccati buddhāsanti – magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye. **Paricārakasolaṣānaṃ brāhmaṇānanti** piṅgiyo [siṅgiyo (ka.)] brāhmaṇo bāvarissa brāhmaṇassa paddho paddhacaro paricārako [paricāriko (syā. ka.)] sisso. Piṅgiyena [tena (ka.)] te soḷasāti – evampi paricārakasolaṣānaṃ brāhmaṇānaṃ. Atha vā, te soḷasa brāhmaṇā buddhassa bhagavato paddhā paddhacarā paricārakā sissāti – evampi paricārakasolaṣānaṃ brāhmaṇānaṃ.

Ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsīti. **Ajjhīṭṭhoti** ajjhīṭṭho ajjhesito. **Puṭṭho puṭṭhoti** puṭṭho puṭṭho pucchito pucchito yācīto yācīto ajjhesito ajjhesito pasādito pasādito. **Pañhaṃ byākāsīti** pañhaṃ byākāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīākāsi pakāsesīti – ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsi. Tenetaṃ vuccati –

“Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasolaṣānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṃ byākāsī”ti.

94. Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pārāṃ. Pārāṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa “pārāyana”nteva adhivacanaṃ.

Ekamekassa cepi pañhassāti ekamekassa cepi ajitapañhassa, ekamekassa cepi tissametteyyapañhassa, ekamekassa cepi puṇṇakapañhassa, ekamekassa cepi mettagūpañhassa, ekamekassa cepi dhotakapañhassa, ekamekassa cepi upasīvapañhassa, ekamekassa cepi nandakapañhassa, ekamekassa cepi hemakapañhassa, ekamekassa cepi todeyyapañhassa, ekamekassa cepi kappapañhassa, ekamekassa cepi jatukaṇṇipañhassa, ekamekassa cepi bhadrāvudhapañhassa, ekamekassa cepi udayapañhassa, ekamekassa cepi posālapañhassa, ekamekassa cepi mogharājapañhassa, ekamekassa cepi piṅgiyapañhassāti – ekamekassa cepi pañhassa.

Atthamaññāya dhammamaññāyāti sveva pañho dhammo, visajjanaṃ [vissajjanaṃ (ka.)] atthoti atthaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – atthamaññāya.

Dhammamaññāyāti dhammaṃ aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – dhammamaññāyāti – atthamaññāya dhammamaññāya. **Dhammānudhammaṃ paṭipajjeyyāti** sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya. **Gaccheyyeva jarāmaraṇassa pārānti** jarāmaraṇassa pārāṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhippaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gaccheyyeva jarāmaraṇassa pārānti**

jarāmaṇassa pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ adhiphasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ. **Pāraṅgamanīyā ime dhammā** ime dhammā pāraṅgamanīyā. Pāraṃ pāpenti pāraṃ sampāpenti pāraṃ samanupāpenti, jarāmaṇassa taraṇāya [tāraṇāya (syā.)] saṃvattantīti – pāraṅgamanīyā ime dhammāti.

Tasmā imassa dhammapariyāyassāti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānāti – tasmā. **Imassa dhammapariyāyassāti** imassa pārāyanassāti – tasmā imassa dhammapariyāyassa. **Pārāyananteva adhvacaṇanti** pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ. Ayaṇaṃ vuccati maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī. **Adhvacaṇanti** saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – pārāyananteva adhvacaṇaṃ. Tenetaṃ vuccati –

“Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṃ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaṇassa pāraṃ. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa ‘pārāyana’nteva adhvacaṇa’nti.

95. **Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.**
96. **Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāsi.**
97. **Ete buddhaṃ upāgacchuṃ, sampannacaraṇaṃ isiṃ;
Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ.**

Ete buddhaṃ upāgacchunti. Eteti soḷasa pārāyanīyā brāhmaṇā. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Buddhoti** kenatṭhena buddho? Bujjhitā saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññūtāya buddho, sabbadassāvītāya buddho, abhiññeyyatāya buddho, visavitāya buddho, khīṇāsavaśaṅkhātena buddho, nirupalepaśaṅkhātena buddho, ekantavītārāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho, ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti buddho, ekāyanamaggaṃ gatoti buddho, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhāti buddho. **Buddhoti** netam nāmaṃ mātārā kataṃ na pitarā kataṃ na bhātārā kataṃ na bhaginiyā kataṃ na mittāmaccehi kataṃ na ñātisālohitehi kataṃ na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ na devatāhi kataṃ. Vimokkhantikametaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ bodhiyā mūle saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ete buddhaṃ upāgacchunti** ete buddhaṃ upāgamimṣu upasaṅkamimṣu payirupāsimsu paripucchimṣu paripañhimsūti – ete buddhaṃ upāgacchuṃ.

Sampannacaraṇaṃ isinti caraṇaṃ vuccati sīlācāranibbatti. Sīlasaṃvaropi caraṇaṃ, indriyasaṃvaropi caraṇaṃ, bhojane mattaññūtāpi caraṇaṃ, jāgariyānuyogopi caraṇaṃ, sattapi saddhammā caraṇaṃ, cattāripi jhānāni caraṇaṃ. **Sampannacaraṇanti** sampannacaraṇaṃ seṭṭhacaraṇaṃ viseṭṭhacaraṇaṃ [visiṭṭhacaraṇaṃ (ka.)] pāmokkhacaraṇaṃ uttamacaraṇaṃ pavaracaraṇaṃ. **Isīti** isi bhagavā mahantaṃ sīlakkhandhaṃ eśi gavesī pariyesīti isi...pe... mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kahaṃ buddho, kahaṃ bhagavā, kahaṃ devadevo kahaṃ narāsabho”ti – isīti – sampannacaraṇaṃ isiṃ.

Pucchantā nipuṇe pañheti. Pucchantāti pucchantā yācantā ajjhesantā pasādentā. **Nipuṇe pañheti** gambhīre duddase duranubodhe sante pañite atakkāvācare nipuṇe paṇḍitavedaniye pañheti – pucchantā nipuṇe pañhe.

Buddhaseṭṭhaṃ upāgamuntī. Buddhoti yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Seṭṭhanti** aggamaṃ seṭṭhaṃ viṣeṭṭhaṃ pāmoḁkkaṃ uttamaṃ pavamaṃ buddhaṃ upāgamuṃ upāgamimṣu upasaṅkamimṣu payirupāsimsu paripucchimṣu paripañhimsūti – buddhaseṭṭhaṃ upāgamuṃ. Tenetaṃ vuccati –

“Ete buddhaṃ upāgacchum, sampannacaraṇaṃ isim;
Pucchantaṃ nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭhaṃ upāgamu”nti.

**98. Tesam buddho pabyākāsī, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;
Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.**

Tesam buddho pabyākāsīti. Tesanti soḁasānaṃ pārāyaniyānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Pabyākāsīti** tesam buddho pabyākāsī ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīakāsī pakāsesīti – tesam buddho pabyākāsī.

Pañhaṃ puṭṭho yathātathanti. Pañhaṃ puṭṭhoti pañhaṃ puṭṭho pucchito yācito ajjhesito pasādito. **Yathātathanti** yathā ācikkhitabbaṃ tathā ācikkhi, yathā desitabbaṃ tathā desesi, yathā paññapetabbaṃ tathā paññapesi, yathā paṭṭhapetabbaṃ tathā paṭṭhapesi, yathā vivaritabbaṃ tathā vivari, yathā vibhajitabbaṃ tathā vibhaji, yathā uttānīkātābbaṃ tathā uttānīakāsī, yathā pakāsitabbaṃ tathā pakāsesīti – pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ.

Pañhānaṃ veyyākaraṇenāti pañhānaṃ veyyākaraṇena ācikkhanena desanena paññapanena paṭṭhapanena vivaraṇena vibhajanena uttānīkammaṇaṃ pakāsanenāti – pañhānaṃ veyyākaraṇena.

Tosesi brāhmaṇe munīti. Tosesīti tosesi vitosesi pasādesi ārādhesi attamaṇe akāsī. **Brāhmaṇeti** soḁasa pārāyaniye brāhmaṇe. **Munīti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so munīti – tosesi brāhmaṇe muni. Tenetaṃ vuccati –

“Tesam buddho pabyākāsī, pañhaṃ puṭṭho yathātathaṃ;
Pañhānaṃ veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni”nti.

**99. Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacarimṣu, varapaññassa santike.**

Te tositā cakkhumatāti. Teti soḁasa pārāyaniyā brāhmaṇā. **Tositāti** tositā vitositā pasādītā ārādhitā attamaṇā katāti – te tositā. **Cakkhumatāti** bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – maṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā. Kathaṃ bhagavā maṃsacakkhunāpi cakkhumā...pe... evaṃ bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – te tositā cakkhumatā.

Buddhenādiccabandhunāti. Buddhoti yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Ādiccabandhunāti** ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottāñātako gottabandhu. Tasmā buddho ādiccabandhūti – buddhenādiccabandhunā.

Brahmacariyamacarimṣūti brahmacariyaṃ vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī viramaṇaṃ akiriyaṃ akaraṇaṃ anajjhāpatti velāanatikkamo setughāto. Api ca, nippariyāyavasena brahmacariyaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsamādhi. **Brahmacariyamacarimṣūti** brahmacariyaṃ carimṣu acarimṣu samādāya vattimṣūti – brahmacariyamacarimṣu.

Varapaññassa santiketi varapaññassa aggapaññassa seṭṭhapaññassa viṣeṭṭhapaññassa pāmokkhapaññassa uttamapaññassa pavarapaññassa. **Santiketi** santike sāmanta āsanne avidūre upakaṭṭheti – varapaññassa santike. Tenetaṃ vuccati –

“Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacarimsu, varapaññassa santike”’ti.

**100. Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato.**

Ekamekassa pañhassāti ekamekassa ajitapañhassa, ekamekassa tissametteyyapañhassa...pe... ekamekassa piṅgiyapañhassāti – ekamekassa pañhassa.

Yathā buddhena desitanti. Buddhoti yo so bhagavā sayambhū...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti. **Yathā buddhena desitanti** yathā buddhena ācikkhitam desitam paññapitam paṭṭhapitam vivaritam vibhajitam [**vibhattam (syā.)**] uttānīkatam pakāsitanti – yathā buddhena desitam.

Tathā yo paṭipajjeyyāti sammāpaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ apaccanīkapaṭipadaṃ anvatthapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipajjeyyāti – tathā yo paṭipajjeyya.

Gacche pāraṃ apāratoti pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ; apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. **Gacche pāraṃ apāratoti** apārato pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – gacche pāraṃ apārato. Tenetaṃ vuccati –

“Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitaṃ;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāraṃ apārato”’ti.

**101. Apārā pāraṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;
Maggo so pāraṃ gamanāya, tasmā pārāyanaṃ iti.**

Apārā pāraṃ gaccheyyāti apāraṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca; pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ...pe... taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Apārā pāraṃ gaccheyyāti** apārā pāraṃ gaccheyya, pāraṃ adhigaccheyya, pāraṃ phasseyya, pāraṃ sacchikareyyāti – apārā pāraṃ gaccheyya.

Bhāvento maggamuttamanti maggamuttamaṃ vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhī. **Maggamuttamanti** maggaṃ aggaṃ seṭṭhaṃ viṣeṭṭhaṃ pāmokkhaṃ uttamaṃ pavaraṃ. **Bhāventoti** bhāvento āsevanto bahulīkarontoti – bhāvento maggamuttamaṃ.

Maggo so pāraṃ gamanāyāti –

Maggo pantho patho pajjo [**addho (ka.)**], añjasam vaṭumāyanaṃ;
Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo [**saṅgamo (syā. ka.) passa-dhātumālāyaṃ
maggadhātuvannaṇāyaṃ**].

Pāraṃ gamanāyāti pāraṃ gamanāya pāraṃ sampāpanāya pāraṃ samanupāpanāya jarāmarāṇassa taraṇāyāti – maggo so pāraṃ gamanāya.

Tasmā pārāyanaṃ itīti. Tasmāti tasmā taṃkāraṇā taṃhetu tappaccayā taṃnidānā. Pāraṃ vuccati

amataṃ nibbānaṃ...pe... nirodho nibbānaṃ. Ayaṇaṃ vuccati maggo. **Iti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam itī – tasmā pārāyaṇaṃ itī. Tenetaṃ vuccati –

“Apārā pārāṃ gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṃ;
Maggo so pārāṃ gamanāya, tasmā pārāyaṇaṃ itī”ti.

Pārāyanatthutīgāthāniddeṣo sattarasamo.

18. Pārāyanānugītīgāthāniddeṣo

102. Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo] Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso; Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

Pārāyanamanugāyissanti gītamanugāyissaṃ kathitamanukathayissaṃ [kathitamanugāyissaṃ (syā.) evaṃ sabbapadesu anugāyissanti āgataṃ] bhaṇitamanubhaṇissaṃ lapitamanulapissaṃ bhāsītamanubhāsissanti – pārāyanamanugāyissaṃ. **Iccāyasmā piṅgiyoti**. **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanaṃ garuvacanaṃ sagāravasappatissādhivacanametaṃ – āyasmāti. **Piṅgiyoti** tassa therassa nāmaṃ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ nāmakammaṃ nāmadheyyaṃ nirutti byañjanaṃ abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Yathāddakkhi tathākkhāsiti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesi – yathāddakkhi tathākkhāsi.

Vimalo bhūrimedhasoti. **Vimaloti** rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, kodho... upanāho... pe... sabbākusalābhisaṅkhārā malā. Te malā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Amalo buddho vimalo nimmalo malāpagato malavippahīno malavimutto sabbamalavītivatto. **Bhūri** vuccati pathavī. Bhagavā tāya [bhagavā imāya (syā.)] pathavisamāya paññāya vipulāya vitthātāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – vimalo bhūrimedhaso.

Nikkāmo nibbano nāgoti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā kilesakāmā pahīnā vatthukāmānaṃ pariññātattā kilesakāmānaṃ pahīnattā. Bhagavā na kāme kāmēti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Ye kāme kāmēti kāmē icchanti kāmē patthenti kāmē pihenti kāmē abhijappanti te kāmakāmīno rāgarāgīno saññasaññīno. Bhagavā na kāme kāmēti na kāme icchati na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattaṅgāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṇinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattaṅgāmo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṇinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītībhūto sukhappaṭisaṃvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – nikkāmo.

Nibbanoti rāgo vanaṃ, doso vanaṃ, moho vanaṃ, kodho vanaṃ, upanāho vanaṃ...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā vanā. Te vanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatiṃ anuppādadhammā. Tasmā buddho avano vivano nibbano vanāpagato vanavippahīno vanavimutto sabbavanavītivattoti – nibbano. **Nāgoti** nāgo; bhagavā āgum na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo...pe... evaṃ bhagavā na āgacchatīti nāgoti – nikkāmo

nibbano nāgo.

Kissa hetu musā bhaṇeti. Kissa hetūti kissa hetu kiṃhetu kiṃkāraṇā kiṃnidānā kiṃpaccayāti – kissa hetu. **Musā bhaṇeti** musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyya; **musā bhaṇeti** mosavajjaṃ bhaṇeyya, musāvādaṃ bhaṇeyya, anariyavādaṃ bhaṇeyya. Idhekacco sabhāgato [sabhaggato (syā.)] vā parisāgato [parisaggato (syā.)] vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhinīto sakkhipuṭṭho – “ehambho [ehi bho (syā.) passa ma. ni. 3.112] purisa, yaṃ jānāsi taṃ vadehī”ti, so ajānaṃ vā āha – “jānāmī”ti, jānaṃ vā āha – “na jānāmī”ti, apassaṃ vā āha – “passāmī”ti, passaṃ vā āha – “na passāmī”ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkahetu vā sampajānamusā bhāsati, idaṃ vuccati mosavajjaṃ.

Api ca, tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti – imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca, catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ – imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api ca, pañcahākārehi...pe... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya saññaṃ, vinidhāya bhāvaṃ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti mosavajjaṃ. Kissa hetu musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyyāti – kissa hetu musā bhaṇe. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pārāyanamanugāyissaṃ, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathāddakhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe”ti.

103. Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino; Handāhaṃ kittayissāmi, giraṃ vaṇṇūpasamhitam.

Pahīnamalamohassāti. Malanti rāgo malaṃ, doso malaṃ, moho malaṃ, māno malaṃ, diṭṭhi malaṃ, kilesa malaṃ, sabbaduccaritaṃ malaṃ, sabbabhavagāmikammaṃ malaṃ.

Mohoti yaṃ dukkhe aññaṃ...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Ayaṃ vuccati moho. Malañca moho ca buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho pahīnamalamohoti – pahīnamalamohassa.

Mānamakkhappahāyinoṭi. Mānoti ekavidhena māno – yā cittaṃ unnati [uṇṇati (syā. ka.)]. Duvidhena māno – attukkaṃsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – seyyohamasmīti māno, sadiso hamasmīti māno, hīnohamasmīti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti. Pañcavidhena māno – lābhimhi manāpikānaṃ rūpānanti mānaṃ janeti, lābhimhi manāpikānaṃ saddānaṃ...pe... gandhānaṃ... rasānaṃ... phoṭṭhabbānanti mānaṃ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṃ janeti, sotasampadāya...pe... ghānasampadāya... jivhāsampadāya... kāyasampadāya... manosampadāya mānaṃ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātimāno, omāno, avamāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṃ janeti, alābhena omānaṃ janeti, yasena mānaṃ janeti, ayasena omānaṃ janeti, pasaṃsāya mānaṃ janeti, nindāya omānaṃ janeti, sukhena mānaṃ janeti, dukkhena omānaṃ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmīti māno, seyyassa sadiso hamasmīti māno, seyyassa hīnohamasmīti māno, sadisassa seyyohamasmīti māno, sadisassa sadiso hamasmīti māno, sadisassa hīnohamasmīti māno, hīnassa seyyohamasmīti māno, hīnassa sadiso hamasmīti māno, hīnassa hīnohamasmīti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṃ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vaṇṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhenena vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena [vijjāṭṭhānena (ka.)] vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā

vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattaṃ unnati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayaṃ vuccati māno.

Makkhoti yo makkho makkhāyanā makkhāyitattaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ [nitṭhuriyakammaṃ (ka.) passa vibha. 892] – ayaṃ vuccati makkho. Buddhassa bhagavato māno ca makkho ca pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadharmā. Tasmā buddho mānamakkhappahāyīti – mānamakkhappahāyino.

Handāhaṃ kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitanti. Handāhanti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasilittatā padānupubbatāpetam – handāhanti. **Kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitanti** vaṇṇena upetaṃ samupetaṃ upāgataṃ samupāgataṃ upapannaṃ samupapannaṃ samannāgataṃ vācam giram byappathaṃ udīraṇam [odīraṇam (syā.)] kittayissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – handāhaṃ kittayissāmi giram vaṇṇūpasamhitam. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
Handāhaṃ kittayissāmi, giram vaṇṇūpasamhita” nti.

104. Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto; Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.

Tamonudo buddho samantacakkhūti. Tamonudoti rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccharitatamaṃ andhakaraṇam aññānakaraṇam paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānasamvattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃ gamesi. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti; yadidaṃ buddhoti. **Samantacakkhu** vuccati sabbaññūtaññaṃ...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – tamonudo buddho samantacakkhu.

Lokantagū sabbabhavātivattoti. Lokoti eko loko – bhavaloko. Dve lokā – bhavaloko ca sambhavaloko ca; sampattibhavaloko ca sampattisambhavaloko ca; vipattibhavaloko ca vipattisambhavaloko ca [dve lokā sampatti ca bhavaloko vipatti ca bhavaloko (syā.)]. Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – sattaviññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadharmā. Nava lokā – nava sattāvāsā. Dasa lokā – dasa āyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Lokantagūti** bhagavā lokassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto... nibbānagato nibbānappatto. So vutthavāso ciṅṇacaraṇo... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti – lokantagū.

Sabbabhavātivattoti. Bhavāti dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayaṃ kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇam – ayaṃ paṭisandhiko punabbhavo. Bhagavā kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavaṃ ativatto [upātivatto (ka.)] atikkanto vītivattoti – lokantagū sabbabhavātivatto.

Anāsavo sabbadukkhappahīnoti. Anāsavoti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadharmā. Tasmā buddho anāsavo. **Sabbadukkhappahīnoti** sabbaṃ tassa paṭisandhikaṃ jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham ...pe... diṭṭhibyasanadukkham pahīnam samucchinnam vūpasantaṃ paṭippassaddham abhabbuppattikaṃ ñāṇagginā daḍḍham. Tasmā buddho sabbadukkhappahīnoti – anāsavo sabbadukkhappahīno.

Saccavhayo brahme upāsito meti. Saccavhayoti saccavhayo sadisanāmo sadisavhayo

saccasadisavhayo. Vipassī bhagavā, sikhī bhagavā, vessabhū bhagavā, kakusandho bhagavā, koṇāgamano bhagavā, kassapo bhagavā. Te buddhā bhagavanto sadisanāmā sadisavhayā. Bhagavāpi sakyamuni tesam buddhānam bhagavantānam sadisanāmo sadisavhayoti – tasmā buddho saccavhayo.

Brahme upāsito meti so mayā bhagavā āsito upāsito payirupāsito paripucchito paripañhitoti – saccavhayo brahme upāsito me. Tenāha thero piṅgiyo –

“Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;
Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me”ti.

**105. Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;
Evamaḥaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto [ajja patto (ka.)].**

Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyyāti. Dijo vuccati pakkhī. Kimkāraṇā dijo vuccati pakkhī? Dvikkhattuṃ jāyatīti dijo, mātukucchimhā ca aṇḍakosamhā ca. Taṃkāraṇā dijo vuccati pakkhīti – dijo. **Yathā kubbanakaṃ pahāyāti** yathā dijo kubbanakaṃ parittavanakaṃ appaphalaṃ appabhakkhaṃ appodakaṃ pahāya jahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā aññaṃ bahupphalaṃ bahubhakkhaṃ bahūdakaṃ [bahurukkhaṃ (syā.)] mahantaṃ kānanam vanasaṇḍaṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, tasmīṃca vanasaṇḍe vāsaṃ kappeyyāti – dijo yathā kubbanakaṃ pahāya bahupphalaṃ kānanam āvaseyya.

Evamaḥaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapattoti. Evanti opammasampaṭipādanaṃ. **Appadasse pahāyāti** yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā buddhaṃ bhagavantaṃ upādāya appadassā parittadassā thokadassā omakadassā lāmakadassā chatukkadassā [jatukkadassā (syā.), jatukadassā (sī. aṭṭha.)] vā. Te appadasse parittadasse thokadasse omakadasse lāmakadasse chatukkadasse pahāya pajahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītivattetvā buddhaṃ bhagavantaṃ appamānadassaṃ aggadassaṃ seṭṭhadassaṃ viseṭṭhadassaṃ pāmokkhadassaṃ uttamadassaṃ pavaradassaṃ asamaṃ asamasamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭipuggalaṃ devātidevaṃ narāsabhaṃ purisasīhaṃ purisanāgaṃ purisājāññaṃ purisanisabhaṃ purisadhoraṃ dasabaladhāriṃ [dasabalaṃ tādīṃ (syā.)] adhigacchiṃ vindiṃ paṭilabhiṃ. Yathā ca haṃso mahantaṃ mānasakaṃ [mānusakataṃ (syā.)] vā saraṃ anotattaṃ vā dahaṃ mahāsamuddaṃ vā akkhobhaṃ amitodakaṃ jalarāsīṃ adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, evameva buddhaṃ bhagavantaṃ akkhobhaṃ amitatejaṃ pabhinnaññaṃ vivaṭacakkhuṃ paññāpabhedakusalaṃ adhigatapaṭisambhidaṃ catuvesārajappattaṃ suddhādhiṃmuttaṃ setapaccattaṃ advayabhāniṃ tādīṃ tathāpaṭiññaṃ aparittaṃ mahantaṃ gambhīraṃ appameyyaṃ duppariyogāhaṃ pahūtaratanaṃ sāgarasamaṃ chaḷaṅgupekkhāya samannāgataṃ atulaṃ vipulaṃ appameyyaṃ, taṃ tādīsaṃ pavadataṃ maggavādiṇaṃ [pavaramaggavādiṇaṃ (ka.)] merumiva nagānaṃ garuḷamiva dijānaṃ sīhamiva migānaṃ udadhimiva aṇṇavānaṃ adhigacchiṃ, taṃ satthāraṃ jinapavaraṃ mahesinti – evamaḥaṃ appadasse pahāya mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto. Tenāha thero piṅgiyo –

“Dijo yathā kubbanakaṃ pahāya, bahupphalaṃ kānanamāvaseyya;
Evamaḥaṃ appadasse pahāya, mahodadhiṃ haṃsoriva ajjhapatto”ti.

**106. Ye me pubbe viyākaṃsu,
Huraṃ gotamasāsanā ‘iccāsi iti bhavissati’;
Sabbam taṃ itihītihaṃ, sabbam taṃ takkavaḍḍhanaṃ.**

Ye me pubbe viyākaṃsūti. Yeti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakaṃ diṭṭhiṃ sakaṃ khantiṃ sakaṃ ruciṃ sakaṃ laddhiṃ sakaṃ ajjhāsayaṃ sakaṃ adhippāyaṃ byākaṃsu ācikkhiṃsu desayiṃsu paññaṃsu paṭṭhapiṃsu vivariṃsu vibhajiṃsu uttānīkaṃsu pakāsesunti – ye me pubbe viyākaṃsu.

Huraṃ gotamasāsanāti huraṃ gotamasāsanā, paraṃ gotamasāsanā, pure gotamasāsanā, paṭhamataraṃ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā [[tathāgatasāsanā devasāsanā \(syā. ka.\)](#)] arahantasāsanāti – huraṃ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evaṃ kira āsi, evaṃ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbaṃ taṃ itihītihanti sabbaṃ taṃ itihītihaṃ itikirāya paramparāya piṭakasampadāya takkaheṭṭu nayahetu ākāraparivitakkena diṭṭhijjhānakkhantiyā na sāmaṃ sayamabhiññātaṃ na attapaccakkhaṃ dhammaṃ yaṃ kathayimsūti – sabbaṃ taṃ itihītihaṃ.

Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanati sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ vitakkavaḍḍhanaṃ saṅkappaḍḍhanaṃ kāmavitakkavaḍḍhanaṃ byāpādavittakkaḍḍhanaṃ vihiṃsāvittakkaḍḍhanaṃ ñātivittakkaḍḍhanaṃ janapadavitakkavaḍḍhanaṃ amarāvittakkaḍḍhanaṃ parānudaḍḍhāpaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ lābhasakkārasilokapaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhanaṃ anavaññattipaṭisaṃyuttavitakkavaḍḍhananti – sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhanaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Ye me pubbe viyākaṃsu, huraṃ gotamasāsanā;
‘Iccāsi iti bhavissa’ti;
Sabbaṃ taṃ itihītihaṃ, sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhana’nti.

107. Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro; Gotamo bhūripaṅṅāṇo, gotamo bhūrimedhaso.

Eko tamonudāsīnoti. Ekoti bhagavā pabbajjasāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ bhagavā pabbajjasāṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno susu kāḷakeso bhadrena yobbanena samannāgato paṭhamena vayasā akāmakānaṃ mātāpitūnaṃ assumukhānaṃ rodantānaṃ vilapantānaṃ ñātisaṅghaṃ sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā pabbajjasāṅkhātena eko.

Kathaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko? Evaṃ pabbajito samāno eko araṅṅāvanapatthāni pantāni senāsānāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni [[manussarāhasseyyakāni \(syā. ka.\)](#)] paṭisallānasāruppāni [[paṭisallānasāruppāni \(ka.\)](#)]. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ bhagavā adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tīre bodhirukkhamūle mahāpadhānaṃ padahanto māraṃ sasenaṃ kaṅhaṃ namuciṃ pamattabandhuṃ vidhamitvā taṇhājāliniṃ [[taṇhaṃ jāliniṃ \(syā.\)](#)] viṣaṭaṃ [[saritaṃ \(syā.\) mahāni. 191](#)] visattikaṃ pajahi vinodesi byantiākāsi anabhāvaṃ gamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Etamādīnavaṃ [[evamādīnavaṃ \(ka.\) passa itivu. 15](#)] ñatvā, taṇhaṃ [[taṇhā \(syā. ka.\) mahāni. 191](#)] dukkhassa sambhavaṃ;

Vītataṅho anādāno, sato bhikkhu paribbaje’’ti.

Evam bhagavā taṅhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṃ bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

‘‘Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tariṃsu [atarīṃsu (ka.) passa saṃ. ni. 5.409; mahāni. 191] pubbe, tarissanti ye
ca taranti ogha’’nti.

Evam bhagavā ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko. Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena ‘‘sabbe saṅkhārā aniccā’’ti bujji, ‘‘sabbe saṅkhārā dukkhā’’ti bujji, ‘‘sabbe dhammā anattā’’ti bujji...pe... ‘‘yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma’’nti bujji. Atha vā, yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ sabbaṃ taṃ tena bodhiñāṇena bujji anubujji paṭibujji sambujji adhigacchi phassesī sacchākāsi. Evam bhagavā eko anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Tamonudoti bhagavā rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ duccharitamaṃ andhakarānaṃ acakkhakarānaṃ aññānakarānaṃ paññānirodhikaṃ vighātapakkhikaṃ anibbānaṃvattanikaṃ nudi panudi pajahi vinodesī byantīakāsi anabhāvaṃ gamesī. **Āsīnoti** nisīno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno [āsīno (ka.)].

Nagassa passe āsīnaṃ, munīṃ dukkhassa pāraguṃ;
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyīnoti.

Evampi bhagavā āsīno...pe... atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āsīno so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro natthi tassa punabbhavoti, evampi bhagavā āsīnoti – eko tamonudāsīno.

Jutimā so pabhaṅkaroti. **Jutimāti** jutimā matimā paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Pabhaṅkaroti** pabhaṅkaro ālokakaro obhāsakaro dīpaṅkaro padīpakaro ujjotakaro pajjotakaroti – jutimā so pabhaṅkaro.

Gotamo bhūripaññānoti gotamo bhūripaññāno ñāṇapaññāno paññādhajo paññāketu paññādhipeyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipeyyo.

Dhajo rathassa paññānaṃ, dhūmo [dhumo (syā.)] paññānamaggino;
Rājā raṭṭhassa paññānaṃ, bhattā paññānamitthiyāti.

Evameva gotamo bhūripaññāno ñāṇapaññāno paññādhajo paññāketu paññādhipeyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavihārī taccarito

tabbahulo taggaruko tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipeyyoti – gotamo bhūripaññaṇo.

Gotamo bhūrimedhasoti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati pañña. Yā pañña pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti [**bhūrimedhasoti (syā.) evamuparipi**] – gotamo bhūrimedhaso. Tenāha thero piṅgiyo –

“Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaṅkaro;
Gotamo bhūripaññaṇo, gotamo bhūrimedhaso”’ti.

**108. Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.**

Yo me dhammadesesīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṃ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasībhāvaṃ. **Dhammadesesīti.** **Dhammanti** ādikalyāṇaṃ majhekalyāṇaṃ pariyośanakalyāṇaṃ sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ, cattāro satipaṭṭhāne...pe... ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ nibbānaṃca nibbānagāminiṃca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsī pakāsesīti – yo me dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattaṃ veditabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikam. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikam. **Akālikanti** yathā manussā kālikam dhanam datvā anantarā na labhanti kālam āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikam.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amatam nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassāti** nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”’ti.

**109. Kiṃ nu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññaṇā, gotamā bhūrimedhasā.**

Kiṃ nu tamhā vippavasīti kiṃ nu buddhamhā vippavasi apesi apagacchi [**apagacchasi (syā. ka.)**] vinā hosīti – kiṃ nu tamhā vippavasi.

Muhuttamapi piṅgiyāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti – muhuttamapi. **Piṅgiyāti** bāvarī tam nattāraṃ nāmena ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā ñāṇapaññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipeyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṃnu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā”’ti.

110. Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam; Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo te dhammadesesīti yo so bhagavā...pe... tattha ca sabbaññutaṃ patto balesu ca vasibhāvaṃ. **Dhammadesesīti dhammanti** ādikalyāṇaṃ majjhakalyāṇaṃ...pe... nibbānaṅca nibbānagāminiṅca paṭipadaṃ ācikkhi desesi paññāpesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsī pakāsesīti – yo te dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattaṃ vedītabbaṃ viññūhīti – evaṃ sandiṭṭhikam. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikam maggaṃ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vīdati paṭilabhatīti – evampi sandiṭṭhikam. **Akālikanti** yathā manussā kālikam dhanam datvā anantarā na labhanti, kālam āgamenti, nevāyaṃ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyaṃ aṭṭhaṅgikam maggaṃ bhāveti; tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṃ vīdati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṃ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikam.

Taṇhakkhayamanītikanti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Ītippahānaṃ ītivūpasamaṃ ītipaṭinissaggaṃ ītipaṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yo te dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”’ti.

111. Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa; Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Nāhaṃ tamhā vippavasāmīti nāhaṃ buddhamhā vippavasāmi apemi apagacchāmi vinā homīti – nāhaṃ tamhā vippavasāmi.

Muhuttamapi brāhmaṇāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti muhuttamapi. **Brāhmaṇāti** gāravena mātulaṃ ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā ñāṇapaññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipeyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccharitā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthātāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha thero piṅgiyo –

“Nāhaṃ tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā”ti.

112. Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam; Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadesesīti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmam saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutam patto balesu ca vasībhavaṃ. **Dhammadesesīti.** **Dhammanti** ādikalyāṇam majjhekalyāṇam pariyosānakalyāṇam sāttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsī pakāsesīti – yo me dhammadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattam veditabham viññūhīti, evam sandiṭṭhikam. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikam. **Akālikanti** yathā manussā kālikam dhanam datvā anantarā na labhanti, kālam āgamenti, nevāyam dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evam akālikanti – sandiṭṭhikamakālikam.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam saṃsārakkhayam vaṭṭakkhayam. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. Ītippahānam īti vūpasamam ītipaṭippassaddhiṃ amatam nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassāti** nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi na atthi na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

“Yo me dhammadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvacī”ti.

113. Passāmi nam manasā cakkhunāva, rattindivam brāhmaṇa appamatto; Namassamāno vivasemi [namassamānova vasemi (sī. aṭṭha.) ... vivasāmi (syā.)] rattim, teneva maññāmi avippavāsam.

Passāmi nam manasā cakkhunāvāti yathā cakkhumā puriso āloke rūpagatāni passeyya

dakkheyya olokeyya nijjhāyeyya upaparikkheyya, evamevāhaṃ buddhaṃ bhagavantaṃ manasā passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmi naṃ manasā cakkhunāva.

Rattindivaṃ brāhmaṇa appamattoti rattiṇca divā ca buddhānussatiṃ manasā bhāvento appamattoti – rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattinti. Namassamānoti kāyena vā namassamāno, vācāya vā namassamāno, cittena vā namassamāno, anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno, dhammānuddhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkāramāno garukāramāno mānayaṃ māno pūjayaṃ māno rattindivaṃ vivasemi atināmeme atikkamemīti – namassamāno vivasemi rattim.

Teneva maññāmi avippavāsanti tāya buddhānussatiyā bhāvento avippavāsoti taṃ maññāmi, avippavuṭṭhoti taṃ maññāmi jānāmi. Evaṃ jānāmi evaṃ ājānāmi evaṃ vijānāmi evaṃ paṭivijānāmi evaṃ paṭivijjhāmīti – teneva maññāmi avippavāsaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Passāmi naṃ manasā cakkhunāva, rattindivaṃ brāhmaṇa appamatto; Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsa”nti.

114. Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā; Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.

Saddhā ca pīti ca mano sati cāti. Saddhāti yā ca bhagavantaṃ ārabba saddhā saddahanā [saddahanā (ka.)] okappanā abhippasādo saddhā saddhindriyaṃ saddhābalaṃ. **Pīti**ti yā bhagavantaṃ ārabba pīti pāmojjaṃ [pāmujjaṃ (syā.)] modanā āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyaṃ attamanatā cītassa. **Manoti** yañca bhagavantaṃ ārabba cittaṃ mano mānasaṃ hadayaṃ paṇḍaraṃ mano manāyatanaṃ manindriyaṃ viññāṇaṃ viññāṇakkhandho tajaṃ manoviññāṇadhātu. **Satī**ti yā bhagavantaṃ ārabba sati anussati sammāsati – saddhā ca pīti ca mano sati ca.

Nāpentime gotamasāsanamhāti ime cattāro dhammā gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanā nāpenti na gacchanti na vijahanti na vināsenti – nāpentime gotamasāsanamhā.

Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripaññoti. Yaṃ yaṃ disanti puratthimaṃ vā disaṃ pacchimaṃ vā disaṃ dakkhiṇaṃ vā disaṃ uttaraṃ vā disaṃ vajati gacchati kamati abhikkamati. **Bhūripaññoti** bhūripañño mahāpañño tikkhapañño puthupañño hāsapañño javanapañño nibbedhikapañño. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño.

Sa tena teneva natohamasmīti so yena buddho tena teneva nato tanninno tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – sa tena teneva natohamasmi. Tenāha thero piṅgiyo –

“Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;
Yaṃ yaṃ disaṃ vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmī”ti.

115. Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha; Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.

Jiṇṇassa me dubbalathāmakassāti jiṇṇassa vuḍḍhassa mahallakassa addhagatassa vayoanuppattassa. **Dubbalathāmakassāti** dubbalathāmakassa appathāmakassa parittathāmakassāti – jiṇṇassa me dubbalathāmakassa.

Teneva kāyo na paleti tatthāti kāyo yena buddho tena na paleti na vajati na gacchati nātikkamatīti – teneva kāyo na paleti tattha.

Saṅkappayantāya vajāmi niccanti saṅkappagamanena vitakkagamanena ñāṇagamanena paññāagamanena buddhigagamanena vajāmi gacchāmi atikkamāmīti – saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ.

Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti. Manoti yaṃ cittaṃ mano mānasaṃ...pe... tajiā manoviññādhātu. **Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti** mano yena buddho tena yutto payutto saṃyuttoti – mano hi me brāhmaṇa tena yutto. Tenāha thero piṅgiyo –

‘‘Jiṅṅassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;
Saṅkappayantāya vajāmi niccaṃ, mano hi me brāhmaṇa tena yutto’’ti.

116. Paṅke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ; Athaddasāsiṃ sambuddhaṃ, oghatiṅṅamanāsavaṃ.

Paṅke sayāno pariphandamānoti. Paṅke sayānoti kāmapaṅke kāmakaddame kāmakilese kāmabaḷise kāmaparilāhe kāmāpalibodhe semāno sayamāno vasamāno āvasamāno parivasamāno [avasamāno parisemāno (syā.)] ti – paṅke sayāno. **Pariphandamānoti** taṅhāphandanāya phandamāno, diṭṭhiphandanāya phandamāno, kilesaphandanāya phandamāno, payogaphandanāya phandamāno, vipākaphandanāya phandamāno, manoduccaritaphandanāya phandamāno, ratto rāgena phandamāno, duṭṭho dosena phandamāno, mūḷho mohena phandamāno, vinibandho mānena phandamāno, parāmatṭho diṭṭhiyā phandamāno, vikkhepagato uddhaccena phandamāno, aniṭṭhaṅgato vicikicchāya phandamāno, thāmagato anusayehi phandamāno, lābhena phandamāno, alābhena phandamāno, yasena phandamāno, ayasena phandamāno, pasamsāya phandamāno, nindāya phandamāno, sukkena phandamāno, dukkhena phandamāno, jātiyā phandamāno, jarāya phandamāno, byādhinā phandamāno, maraṇena phandamāno, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamāno, nerayikena dukkhena phandamāno, tiracchānayanikena dukkhena phandamāno, pettivisayikena dukkhena phandamāno, mānusikena dukkhena...pe... gabbhokkantimūlakena dukkhena... gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena... gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena... jātassūpanibandhakena dukkhena... jātassa parādheyyakena dukkhena... attūpakkamena dukkhena... parūpakkamena dukkhena... saṅkhāradukkhena... vipariṇāmadukkhena... cakkhurogena dukkhena... sotarogena dukkhena... ghānarogena dukkhena... jivhārogena dukkhena... kāyarogena dukkhena... sīsarogena dukkhena... kaṅṅarogena dukkhena... mukharogena dukkhena... dantarogena dukkhena... oṭṭharogena dukkhena... kāsena... sāsena... pināsena... ḍāhena [dāhena (ka.) mahāni. 11] ... jarena... kucchirogena... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya... visūcikāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsena... sosena... apamārena ... dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchikāya... lohitapittena [lohitena. pittena (syā. ka.)] ... madhumehena... aṃsāya... piḷakāya... bhagandalena [bhagandalāya (syā.)] ... pittasamuṭṭhānena ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena... sannipātikena ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparihārajena ābādhena... opakamikena ābādhena... kammavipākajena ābādhena... sītena... uṇhena... jighacchāya ... pipāsāya... uccārena... passāvena... ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena... mātumaraṇena dukkhena... pitumaraṇena dukkhena... puttumaraṇena dukkhena... dhītumaraṇena dukkhena... ñātibyasanena dukkhena... bhogabyasanena dukkhena... rogabyasanena dukkhena... silabyasanena dukkhena... diṭṭhibyasanena dukkhena phandamāno pariphandamāno pavedhamāno sampavedhamānoti – paṅke sayāno pariphandamāno.

Dīpā dīpaṃ upallavinti satthārato satthāraṃ dhammakkhānato dhammakkhānaṃ gaṇato gaṇaṃ diṭṭhiyā diṭṭhiṃ paṭipadāya paṭipadaṃ maggato maggaṃ pallaviṃ upallaviṃ sampallavinti – dīpā dīpaṃ upallaviṃ.

Athaddasāsīm sambuddhanti. Athāti padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – athāti. **Addasāsinti** addasaṃ addakkhiṃ apassiṃ paṭivijjhiṃ. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – athaddasāsīm sambuddhaṃ.

Oghatiṇṇamanāsavanti. Oghatiṇṇanti bhagavā kāmoghaṃ tiṇṇo, bhavoghaṃ tiṇṇo, diṭṭhogaṃ tiṇṇo, avijjogaṃ tiṇṇo, sabbasaṃsārapathaṃ tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivatto, so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasaṃsāro, natthi tassa punabbhavoti – oghatiṇṇaṃ. **Anāsavanti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnaṃ tālāvattukataṃ anabhāvaṃ katā āyatim anuppādadhama. Tasmā buddho anāsavāti – oghatiṇṇamanāsavaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pañke sayāno pariphandaṃ māno, dīpā dīpaṃ upallaviṃ;
Athaddasāsīm sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsava’nti.

**117. Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāraṃ.**

Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo cāti yathā vakkalitto [\[vakkali \(syā.\)\]](#) saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipeyyo arahattappatto, yathā bhadrāvudho thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipeyyo arahattappatto, yathā ālavigotamo thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbaṅgamo saddhādhimutto saddhādhipeyyo arahattappatto – yathā ahū vakkali muttasaddho bhadrāvudho ālavigotamo ca.

Evameva tvampi pamuñcassu saddhanti evameva tvaṃ saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti saddhaṃ muñcassu pamuñcassu, sampamuñcassu adhimuñcassu okappehī – evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ.

Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāraṃti maccudheyayaṃ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Maccudheyassa pāraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ, yo so sabbasāṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhaya virāgo nirodho nibbānaṃ. **Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāraṃti** tvaṃ pāraṃ gamissasi, pāraṃ adhigamissasi, pāraṃ phassissasi, pāraṃ sacchikarissasīti – gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāraṃ. Tenāha bhagavā –

“Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ,
Gamissasi tvaṃ piṅgiya maccudheyassa pāra’nti.

**118. Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭacchado [vivaṭacchadano (ka.) saddanītipadamālā oloketabbā] sambuddho, akhilo paṭibhānavā [paṭibhānavā (syā.)].**

Esa bhiyyo pasīdāmīti esa bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “sabbe dhammā anattā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmīti – esa bhiyyo pasīdāmi.

Sutvāna munino vacoti. Munīti monaṃ vuccati ñāṇaṃ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sutvāna munino vacoti** tuyhaṃ vacanaṃ byappathaṃ desanaṃ anusāsanāṃ anusitṭhaṃ sutvāna uggahetvāna upadhārayitvāna upalakkhayitvānāti – sutvāna munino vaco.

Vivaṭacchado sambuddhoti. Chadananti pañca chadanāni – taṇhāchadanaṃ, diṭṭhichadanaṃ, kilesachadanaṃ, duccharitachadanaṃ, avijjāchadanaṃ. Tāni chadanāni buddhassa bhagavato vivaṭāni viddhaṃsitāni samugghāṭitāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhappattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā buddho vivaṭacchado. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṃ buddhoti – vivaṭacchado sambuddho.

Akhilo paṭibhānavāti. Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Te khilā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho akhilo.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyatti paṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanaṃ [pakatiyā (ka.)] pariyāputaṃ [pariyāpuṭaṃ (syā. ka.)] hoti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthā udānaṃ itivuttakaṃ jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti [paṭibhāyati (ka.)] – ayaṃ pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayaṃ paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri sāmāññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha abhiññāyo. Tassa attho ñāto, dhammo ñāto, nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tisu ñānesu ñāṇaṃ paṭibhānapaṭisambhidā. Bhagavā imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi, adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – akhilo paṭibhānavā. Tenāha thero piṅgiyo –

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā”ti.

119. Adhideve [atideve (ka.)] abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ [parovaraṃ (sī. aṭṭha.)] ; Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānataṃ.

Adhideve abhiññāyāti. Devāti tayo devā – sammutidevā [sammabhidevā (syā.)], upapattidevā, visuddhidevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno [katame sammatidevā rājāno (syā.)] evamuparipi] ca rājakumāro ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatimsā devā...pe... brahmakāyikā devā, ye ca devā taduttari. Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhidevā? Visuddhidevā vuccanti tathāgatā tathāgatasāvakaṃ arahanta khīṇāsavā, ye ca paccekasambuddhā. Ime vuccanti visuddhidevā. Bhagavā sammutideve adhidevāti abhiññāya upapattideve adhidevāti abhiññāya, visuddhideve adhidevāti abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – adhideve abhiññāya.

Sabbaṃ vedi paroparanti bhagavā attano ca paresaṅca adhidevakare dhamme vedi aññāsi aphaṣsi paṭivijjhi. Katame attano adhidevakarā dhammā? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhōjane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti attano adhidevakarā dhammā.

Katame paresaṃ adhidevakaṛā dhammā? Sammāpaṭipadā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti paresaṃ adhidevakaṛā dhammā. Evaṃ bhagavā attano ca paresaṃca adhidevakare dhamme vedi aññāsi aphaṃsi paṭivijjhīti – sabbaṃ vedi paroparaṃ.

Pañhānantakaro satthāti bhagavā pārāyanikapañhānaṃ antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sabhiyapañhānaṃ [parisapañhānaṃ (syā.), piṅgiyapañhānaṃ (ka.)] antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaro; sakkapañhānaṃ...pe... suyāmapañhānaṃ... bhikkhupañhānaṃ... bhikkhunīpañhānaṃ... upāsakapañhānaṃ... upāsikāpañhānaṃ... rājapañhānaṃ... khattiyapañhānaṃ... brāhmaṇapañhānaṃ... vessapañhānaṃ... suddapañhānaṃ... devapañhānaṃ... brahmapañhānaṃ antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivaṭumakaroti – pañhānantakaro. **Satthāti** bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satthe kantāraṃ tāreti, corakantāraṃ tāreti, vāḷakantāraṃ tāreti, dubbhikkhakantāraṃ tāreti, nirudakakantāraṃ tāreti uttāreti nitthāreti [nittāreti (syā. ka.)] patāreti, khemantabhūmiṃ sampāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāraṃ tāreti, jātikantāraṃ tāreti, jarākantāraṃ...pe... byādhikantāraṃ... maraṇakantāraṃ... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāraṃ tāreti, rāgakantāraṃ tāreti, dosakantāraṃ... mohakantāraṃ... mānakantāraṃ... diṭṭhikantāraṃ... kilesakantāraṃ... duccharitakantāraṃ tāreti, rāgagahaṇaṃ tāreti, dosagahaṇaṃ tāreti, mohagahaṇaṃ... diṭṭhigahaṇaṃ... kilesagahaṇaṃ... duccharitagahaṇaṃ tāreti uttāreti nitthāreti patāreti; khemantaṃ amataṃ nibbānaṃ sampāpetīti – evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā, bhagavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhatā pasādetāti, evaṃ bhagavā satthavāho. Atha vā, bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asaṅgātassa maggassa saṅjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovidū maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti, evampi bhagavā satthavāhoti – pañhānantakaro satthā.

Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti sakaṅkhā āgantvā nikkāṅkhā sampajjanti, sallekhā āgantvā nillekhā sampajjanti, sadveḷḷhakā āgantvā nidveḷḷhakā sampajjanti, savicikicchā āgantvā nibbikicchā sampajjanti, sarāgā āgantvā vītarāgā sampajjanti, sadosā āgantvā vītadosā sampajjanti, samohā āgantvā vītamohā sampajjanti, sakilesā āgantvā nikkilesā sampajjanti – kaṅkhīnaṃ paṭijānantaṃ. Tenāha thero piṅgiyo –

“Adhideve abhiññāya, sabbaṃ vedi paroparaṃ;
Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnaṃ paṭijānata”nti.

120. Asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ, yassa natthi upamā kvaci;

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittaṃ.

Asaṃhīraṃ asaṃkuppanti asaṃhīraṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhāyo virāgo nirodho nibbānaṃ. **Asaṃhīranti** rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paḷāsenā issāya macchariyena māyāya sāṭṭheyena thambhena sārāmbhena mānena atimānena madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccharitehi sabbapariḷāhehi sabbāsavehi sabbadarathehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi asaṃhāriyaṃ nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ.

Asaṃkuppanti asaṃkupaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho...pe... nirodho nibbānaṃ. Nibbānassa [yassa (syā.)] na uppādo paññāyati, vayo natthi, na tassa aññāhattaṃ [tassa aññādatthu (syā.)] paññāyati. Nibbānaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ avipariṇāmadhammanti – asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṃ natthi, paṭibhāgo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci

ajjhattaṃ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci.

Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhāti. **Addhāti** ekaṃsavacanaṃ nissamsayavacanaṃ nikkāṅkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apanṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmettaṃ – addhāti. **Gamissāmīti** gamissāmi adhigamissāmi phassissāmi sacchikarissāmīti – addhā gamissāmi. **Na mettha kaṅkhāti.** **Etthāti** nibbāne kaṅkhā natthi, vicikicchā natthi, dveḷhakaṃ natthi, saṃsayo natthi, na sati na saṃvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭippassaddho abhabbuppattiko ñāṇagginā daḍḍhoti – addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā.

Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. **Evaṃ maṃ dhārehīti** evaṃ maṃ upalakkhehi. **Adhimuttacittanti** nibbānaninnaṃ nibbānapoṇaṃ nibbānapabbhāraṃ nibbānādhimuttanti – evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti. Tenāha thero piṅgiyo –

‘‘Asaṃhīraṃ asaṃkupaṃ, yassa natthi upamā kvaci;
Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta’’nti.

Pārāyanānugūṭigāthāniddeṣo aṭṭhārasamo.

Pārāyanavaggo samatto.

Khaggavisāṇasutto

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Paṭhamavaggo

121. Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam;

Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti. **Sabbesūti** sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ asesam nissesaṃ pariyādiyanavacanaṃmettaṃ – sabbesūti. **Bhūtesūti** bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. **Tasāti** yesaṃ tasitatanhā appahīnā, yesaṃca bhayabheravā appahīnā. Kimkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāsanti santāsaṃ āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarāti** yesaṃ tasitatanhā pahīnā, yesaṃca bhayabheravā pahīnā. Kimkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsaṃ āpajjanti, taṃkāraṇā vuccanti thāvarā. **Daṇḍanti** tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo vacīdaṇḍo manodaṇḍo. Tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyadaṇḍo, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīdaṇḍo, tividhaṃ manoduccaritaṃ manodaṇḍo. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** sabbesu bhūtesu daṇḍaṃ nidhāya nidahitvā.

Aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesanti ekamekampi sattaṃ paṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā [aruyā (syā.), adduyā (ka.)] vā rajjuyā vā aviheṭṭhayaṃto, sabbepi satte paṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭṭhayaṃtoti – aviheṭṭhayaṃ aññatarampi tesam.

Na puttamiccheyya kuto sahāyanti. **Nāti** paṭikkhepo; **puttāti** cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Sahāyanti** sahāyā vuccanti yehi saha āgamaṃ phāsu, gamaṃ phāsu, gamanāgamaṃ phāsu, thānaṃ phāsu, nisajjanaṃ phāsu, sayanaṃ [nipajjanaṃ (syā.)] phāsu, ālapanāṃ phāsu, sallapanāṃ phāsu, ullapanāṃ phāsu, samullapanāṃ phāsu. **Na puttamiccheyya kuto sahāyanti** puttampi na iccheyya na sādīyeyya na patthayeyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandiṭṭhaṃ vā sambhattaṃ vā sahāyaṃ vā iccheyya [icchissati (syā.) evamīdisesu padesu anāgatavihāyati] sādīyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyyāti – na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena [taṇhāpahānaṭṭhena (syā.) mahāni. 191] eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṃ gatoti eko, eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko? So paccekasambuddho sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evaṃ so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evaṃ pabbajito samāno eko araṇṇavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appaniggḥosāni vijjanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārūppāni. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdati, eko caṅkamam adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – evaṃ so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evaṃ eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānaṃ padahanto mārāṃ sasenakaṃ namuciṃ kaṇhaṃ pamattabandhuṃ vidhametvā ca taṇhājāliniṃ visaritaṃ visattikaṃ pajahi vinodesi byantīakāsi anabhāvaṃgemesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaraṃ;
Itthabhāvaññathābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattati.

“Etamādīnavaṃ ñatvā, taṇhaṃ dukkhassa sambhavaṃ;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evaṃ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṃ pahīnattā ekantanikkilesoti eko. Evaṃ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanaṃ jātikhayantadassī, maggaṃ pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evaṃ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṃ gatoti eko.

Kathaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṃ. Paññā paññindriyaṃ paññābalaṃ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṃsā vipassanā sammādiṭṭhi. So paccekasambuddho maggapaccekasambuddho ñāṇapaccekasambuddho “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti bujjhi, “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saḷāyatana”nti bujjhi, “saḷāyatanapaccayā phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi, “taṇhāpaccayā upādāna”nti bujjhi, “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi, “bhavapaccayā jāti”ti bujjhi, “jātipaccayā

jarāmarāṇa”nti bujjhi; “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti bujjhi, “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti bujjhi, “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho”ti bujjhi, “nāmarūpanirodhā saḷāyatanirodho”ti bujjhi, “saḷāyatanirodhā phassanirodho”ti bujjhi, “phassanirodhā vedanānirodho”ti bujjhi, “vedanānirodhā taṇhānirodho”ti bujjhi, “taṇhānirodhā upādānirodho”ti bujjhi, “upādānirodhā bhavanirodho”ti bujjhi, “bhavanirodhā jātinirodho”ti bujjhi, “jātinirodhā jarāmarāṇanirodho”ti bujjhi; “idaṃ dukkha”nti bujjhi, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodho”ti bujjhi, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime āsavā”ti bujjhi, “ayaṃ āsavaṃsamudayo”ti bujjhi...pe... “ayaṃ āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime dhammā abhiññeyyā”ti bujjhi, “ime dhammā pahātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā sacchikātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā bhāvetabbā”ti bujjhi; channaṃ phassāyatanānaṃ samudayaṅca atthaṅgamaṅca assādaṅca ādīnavaṅca nissaraṅca bujjhi, pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ samudayaṅca...pe... nissaraṅca bujjhi, catunnaṃ mahābhūtānaṃ samudayaṅca atthaṅgamaṅca assādaṅca ādīnavaṅca nissaraṅca bujjhi, “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti bujjhi.

Atha vā, yaṃ bujjhitabbaṃ anubujjhitabbaṃ paṭibujjhitabbaṃ sambujjhitabbaṃ adhigantabbaṃ phassitabbaṃ sacchikātabbaṃ, sabbaṃ taṃ tena paccekabodhiññāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsīti evaṃ so paccekasambuddho eko anuttaraṃ paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti – eko.

Careti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Patticariyāti catūsu sāmāññaphalesu. Lokatthacariyāti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca pañidhisampannānaṃ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṃ, saticariyā ca appamādavihārīnaṃ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṃ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṃ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṃ, patticariyā ca adhiगतaphalānaṃ, lokatthacariyā ca tathāgatānaṃ arahantānaṃ sammāsambuddhānaṃ padesato paccekabuddhānaṃ padesato sāvakanānaṃ. Imā aṭṭha cariyāyo. Aparāpi aṭṭha cariyāyo – adhimuccanto saddhāya carati, paggaṅhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṃ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati. Evaṃ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti – āyatanacariyāya carati. Evaṃ paṭipanno visesamadhigacchatīti – visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo – dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsankappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāājīvassa, paggaṅhacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekaṃ hoti adutiyaṃ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇaṃ vuccati loṇakappo, atitittakaṃ vuccati tittakappo, atimadhuraṃ vuccati madhurakappo, atiunhaṃ vuccati aggikappo, atisītaṃ vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti; evameva so paccekasambuddho tattha takkappo tassadiso tappaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loka carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ, avihethayaṃ aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

122. Samsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;

Ādīnavam snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti. Saṃsaggāti dve saṃsaggā – dassanasaṃsaggo ca savanasaṃsaggo ca. Katamo dassanasaṃsaggo? Idhekacco passati itthiṃ vā kumāriṃ vā abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikāṃ paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. Disvā passitvā anubyañjanaso nimittaṃ gaṇhāti – kesā vā sobhanā [sobhaṇā (syā.)] mukhaṃ vā sobhanaṃ akkhī vā sobhanā kaṇṇā vā sobhanā nāsā vā sobhanā oṭṭhā vā sobhanā dantā vā sobhanā mukhaṃ vā sobhanaṃ gīvā vā sobhanā thanā vā sobhanā uraṃ vā sobhanaṃ udaraṃ vā sobhanaṃ kaṭi vā sobhanā ūrū vā sobhanā jaṅghā vā sobhanā hatthā vā sobhanā pādā vā sobhanā aṅguliyo vā sobhanā nakhā vā sobhanāti. Disvā passitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti [anussarati (ka.)] anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ dassanasaṃsaggo.

Katamo savanasaṃsaggo? Idhekacco suṇāti – “asukasmīṃ nāma gāme vā nigame vā itthī vā kumārī vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā”ti. Sutvā suṇitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayaṃ savanasaṃsaggo.

Snehāti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca. Katamo taṇhāsneho? Yāvataṃ taṇhāsāṅkhātena sīmakataṃ [sīmakataṃ mariyādikataṃ (syā.)] odhikataṃ pariyaṅkataṃ pariggahitaṃ mamāyitaṃ – “idaṃ mama, etaṃ mama, ettakaṃ mama, ettāvataṃ mama”. Rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsīdāsā ajeḷakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaḷavā khettaṃ vatthu hiraññaṃ suvaṇṇaṃ gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathaviṃ taṇhāvasena mamāyati, yāvataṃ aṭṭhasatataṇhāvīcaritaṃ – ayaṃ taṇhāsneho.

Katamo diṭṭhisneho? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhiganaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsukāyikaṃ diṭṭhivipphandaṃ diṭṭhisamyojanaṃ gāho paṭiggāho [paṭiṭṭhāho (ka.)] abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanāṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakaṃsmīṃ yāthāvakanti gāho, yāvataṃ dvāsattī diṭṭhigatāni – ayaṃ diṭṭhisneho.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti dassanasaṃsaggapaccayā ca savanasaṃsaggapaccayā ca taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavanti – saṃsaggajātassa bhavanti snehā.

Snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahotīti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayaṃ taṇhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. **Dukkhamidaṃ pahotīti** idhekacco kāyena duccharitaṃ carati, vācāya duccharitaṃ carati, manasā duccharitaṃ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpī chindati, nillopampi [vilopampi (syā.) passa mahāni. 170] harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradāraṃpi gacchati, musāpi bhaṇati. Tameṇaṃ gahetvā rañño dassenti – “ayaṃ, deva, coro āgucārī. Imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehī”ti. Tameṇaṃ rājā taṃ paribhāsati. So paribhāsapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ [dukkhadomanassaṃ (syā.)] paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tameṇaṃ rājā bandhāpeti – andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmaṃbandhanena vā nigamaṃbandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā, antamaso savacanīyampi karoti – “na te labbhā ito pakkamitu”nti. So bandhanapaccayāpi dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tameṇaṃ rājā tasseva [tassa (syā.)] dhanaṃ āharāpeti – satam vā

sahassam vā satasahassam vā. So dhanajānīpaccayāpi dukkham domanassam paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandīpaccayā ca rāgapaccayā ca nandīrāgapaccayā ca jātaṃ.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā vividhā kammakāraṇā [vividhāni kammakāraṇāni (ka.)] kārapeti – kasāhipi tāleti, vethepi tāleti, aḍḍhadāḍḍhepi tāleti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakavattikampi [erakavaṭṭikampi (syā. ka.) passa ma. ni. 1.169] karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baḷisamaṃsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi [khārāpaṭicchikampi (ka.)] karoti, palighaparivattikampi karoti, palālapīṭhikampi karoti, tattenapi telena osiṅcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsam chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkham domanassam paṭisaṃvedeti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandīpaccayā ca rāgapaccayā ca nandīrāgapaccayā ca jātaṃ. Rājā imesaṃ catunnam daṇḍānaṃ issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjati. Tamenam nirayapālā pañcavidhabandhanam nāma kammakāraṇam karonti [kārenti (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] – tattaṃ ayokhilaṃ hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye hatthe gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ dutiye pāde gamenti, tattaṃ ayokhilaṃ majjhe urasmiṃ gamenti. So tatta dukkhā tibbā [tippā (syā.)] kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālam karoti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandīpaccayā ca rāgapaccayā ca nandīrāgapaccayā ca jātaṃ.

Tamenam nirayapālā saṃvesetvā [saṃvesitvā (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] kuṭhārīhi [kudhārīhi (syā. ka.)] tacchanti...pe... tamenam nirayapālā uddhampādam adhosiraṃ gahetvā vāsīhi tacchanti. Tamenam nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya [sañjotibhūtāya (syā.)] sārentipi paccāsārentipi. Tamenam nirayapālā mahantaṃ aṅgārapabbataṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ āropentipi oropentipi. Tamenam nirayapālā uddhampādam adhosiraṃ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tatta pheṇuddehakaṃ paccati. So tatta pheṇuddehakaṃ paccamāno sakimpi uddham gacchati, sakimpi adho gacchati, sakimpi tiriyaṃ gacchati. So tatta dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālaṅkaroti yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti. Etaṃ bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātaṃ? Tassa snehapaccayā ca nandīpaccayā ca rāgapaccayā ca nandīrāgapaccayā ca jātaṃ.

Tamenam nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo –

Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgasō mito;
Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;
Samantā yojanasataṃ, pharivā tiṭṭhati sabbadā.

Kadariyātanā [kadariyā tāpanā (ka.) mahāni. 170] ghorā, accimanto durāsadā;
Lomaṃsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

Purattimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, purimāya paṭihaññati.

Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, chadanasmim paṭihaññati.

Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, bhūmiyaṃ paṭihaññati.

Ayokapālamādittam, santattam jalitam yathā;
Evam avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;
Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare [mīyare (ka.)].

Jāavedasamo kāyo, tesam nirayavāsinaṃ;
Passa kammānaṃ daḷhattam, na bhasmā hoti napi masi.

Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimam;
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇam.

Yaṃ yaṃ disaṃ padhāvanti, taṃ taṃ dvāraṃ pidhīyati;
Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

Na te tato nikkhamituṃ, labhanti kammaṃpaccayā;
Tesaṅca pāpakammantaṃ, avipakkaṃ kataṃ bahunti.

Etam bhayaṃ dukkhaṃ domanassaṃ kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayanonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni, tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti.

Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamānoti. Snehoti dve snehā – taṅhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe...
ayaṃ taṅhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. **Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamānoti** taṅhāsneho ca
diṭṭhisneho ca ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno
upaparikkhamānoti – ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so
paccekasambuddho –

“Samsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti;
Ādīnavaṃ snehajaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**123. Mitte suhaje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto [paṭibandhacitto (ka.)];
Etam bhayaṃ santhave [sandhave (ka.)] pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto. Mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto [[pabbajitamitto \(ka.\) evamuparipi](#)] ca. Katamo agārikamitto? Idhekacco duddadaṃ dadāti, duccajaṃ cajāti, dukkaraṃ karoti, dukkhamāṃ khamati, guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati [[pariguyhati \(syā. ka.\)](#)], āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattaṃ hoti, khīṇe nātimaññati – ayaṃ agārikamitto.

Katamo anāgārikamitto? Idha bhikkhu piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīraṇca kathaṃ kattā, no ca aṭṭhāne niyojeti adhisīle samādapeti, catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyoge samādapeti, catunnaṃ sammappadhānānaṃ...pe... catunnaṃ iddhipādānaṃ... pañcannaṃ indriyānaṃ... pañcannaṃ balānaṃ... sattannaṃ bojjaṅgānaṃ... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyoge samādapeti – ayaṃ anāgārikamitto.

Suhajjā vuccanti yehi saha āgamaṇaṃ phāsu gamaṇaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ [[nisajjā \(ka.\)](#)] phāsu sayanaṃ phāsu ālapanāṃ phāsu sallapanāṃ phāsu ullapanāṃ phāsu samullapanāṃ phāsu. **Mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthanti** mitte ca suhajje ca sandiṭṭhe ca sambhatte ca sahāye ca anukampamāno anupekkhamāno anugaṇhamāno attatthampi paratthampi ubhayatthampi hāpeti, diṭṭhadhammikampi atthaṃ hāpeti, samparāyikampi atthaṃ hāpeti, paramatthampi hāpeti pahāpeti pariḥāpeti paridhamseti parivajjeti [[parisajjeti \(syā.\)](#)] antaradhāpetīti – mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthaṃ.

Paṭibaddhacitto dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvaraṇiṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi [[yepi \(ka.\) evaṃ cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddesa 151](#)] me aññe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti tumhe nissāya tumhe sampassantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ, tampi me antarahitaṃ. Tumhehi ahaṃ ñāyāmi – asukassa kulupako, asukāya kulupakoti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā, dhammaṃ saraṇaṃ gatā, saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā; ahaṃ tumhākaṃ uddesaṃ demi, paripucchaṃ demi, uposathaṃ ācikkhāmi, navakammaṃ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe maṃ ujjhivā [[pariccajivā \(syā.\)](#)] aññe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethāti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hotīti – mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto.

Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādashayaṃ parānuvādashayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ [[suṃsumārabhayaṃ \(syā.\)](#)] ājīvīkabhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārajjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Santhaveti dve santhavā – taṇhāsanthavo ca diṭṭhisanthavo ca...pe... ayaṃ taṇhāsanthavo...pe... ayaṃ diṭṭhisanthavo. **Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamānoti** etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho –**

“Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti atthaṃ paṭibaddhacitto;
Etaṃ bhayaṃ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

124. Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;

Vaṃsakkaḷīrova [vaṃse kaḷīrova (ka.)] asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Vaṃso visālova yathā visattoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ porāṇakā vaṃsā sattā [veḷugumbasmiṃ kaṇṭakā jaṭitā saṃsibbitā (syā.)] visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā, evameva visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānaṃ gedho paligedho saṅgo paṅko eja māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttamā visaṭā āyūhanī dutiyā paṇidhi bhavanetti vanaṃ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsānā āsāsittattam rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattam loluppaṃ loluppāyanā loluppāyittattam pucchañjikatā sādhuṅkamyatā adhammārāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammataṇhā ogho yogo gantho upādānaṃ āvaraṇaṃ nīvaraṇaṃ chadanaṃ bandhanaṃ upakkilesa anusayo pariyuṭṭhānaṃ latā vevicchaṃ dukkhamūlaṃ dukkhanidānaṃ dukkhappabhavo mārāpāso mārābaḷisaṃ māraṇisaṃ māraṇivāso mārabandhanaṃ taṇhānadī taṇhājālaṃ taṇhāgaddulaṃ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlaṃ.

Visattikāti kenatṭhena visattikā? Visālāti visattikā visaṭāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkaṭṭi visattikā, viṣaṃharatṭi visattikā, viṣaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā. Visālā vā pana taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasamsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmādhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhava rūpabhava arūpabhava saññābhava asaññābhava nevasaññānāsaññābhava ekavokārabhave catuvokārabhave pañcavokārabhave atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthātāti – visattikāti – vaṃso visālova yathā visatto.

Puttesu dāresu ca yā apekkhāti. Puttāti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. Dārā vuccanti bhariyāyo. Apekkhā vuccanti taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlantī – puttesu dāresu ca yā apekkhā.

Vaṃsakkaḷīrova asajjamānoti vaṃso vuccati veḷugumbo. Yathā veḷugumbasmiṃ taruṇakā kaḷīrakā [taruṇakaḷīrā (syā.)] asattā alaggā agadhītā [apalivetṭhitā (syā.)] apalibuddhā nikkhantā nissaṭā vip̐pamuttā evameva. **Sajjāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayaṃ taṇhāsajjanā... pe... ayaṃ diṭṭhisajjanā. Tassa paccekasambuddhassa taṇhāsajjanā pahīnā, diṭṭhisajjanā paṭinissaṭṭhā. Taṇhāsajjanāya pahīnattā diṭṭhisajjanāya paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati rase na sajjati phoṭṭhabbe na sajjati kule...pe... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasamsāya... sukhe... cīvare... piṇḍapāte... senāsane... gilānapaccayabhesajjaparikkhāre... kāmādhātuyā... rūpadhātuyā... arūpadhātuyā... kāmabhava... rūpabhava... arūpabhava... saññābhava... asaññābhava... nevasaññānāsaññābhava... ekavokārabhave... catuvokārabhave... pañcavokārabhave... atīte... anāgate... paccuppanne... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati na mucchati; nikkhanto nissaṭo vip̐pamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatṭi – vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vaṃsakkaḷīrova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

125. Migo araṇṇamhi yathā abaddho [abandho (syā. ka.)], yenicchakaṃ gacchati gocarāya; Viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Migo araṇṇamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāyāti. Migoti dve migā – eṇimigo ca pasadamigo ca. Yathā āraṇṇiko [āraṇṇako (syā. ka.)] migo araṇṇe pavane caramāno [araṇṇe

vasamāno (syā.)] vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajāṃ pītisukhaṃ paṭhamāṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ [param (ka.) ma. ni. 1.271] vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānaṃ vūpasamā ajjhattaṃ sampasādanaṃ cetaso ekodibhāvaṃ avitakkaṃ avicāraṃ samādhijāṃ pītisukhaṃ dutiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṃvedeti, yaṃ taṃ ariyā ācikkhanti ‘upekkhako satimā sukhavihārī’ ti tatiyaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā ‘ananto ākāso’ ti ākāsaññānaṃ upasampajja viharati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsaññānaṃ samatikkamma ‘anantaṃ viññāna’nti viññānaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso viññānaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññānaṃ samatikkamma nevasaññānāsaññānaṃ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparaṃ, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññānaṃ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṃ upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māraṃ, apadaṃ vadhitvā māracakkhuṃ adassanaṃ gato pāpimato’, tiṇṇo loke visattikaṃ. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyaṃ kappeti. Taṃ kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, pāpimato’ ti – migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya.

Viññū naro seritaṃ pekkhamānoti. Viññūti paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Naroti** satto māṇavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcendriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Viññū naro seritaṃ pekkhamānoti** viññū naro seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno, dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno

upaparikkhamānoti – viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakaṃ gacchati gocarāya;
Viññū naro seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**126. Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti sahāyā vuccanti yehi saha āgamaṇaṃ phāsu gamaṇaṃ phāsu gamaṇāgamaṇaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanāṃ phāsu sallapanāṃ phāsu ullapanāṃ phāsu samullapanāṃ phāsu. **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti** sahāyamajjhe vāsepi ṭhānepi gamaṇepi cārikāyapi attatthamantanā paratthamantanā ubhayatthamantanā diṭṭhadhammikattamantanā samparāyikatthamantanā paramatthamantanā [ubhayatthamantanā (ka.)] ti – āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya.

Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamānoti anabhijjhitaṃ etaṃ vatthu bālānaṃ asappurisānaṃ tittiyānaṃ tittiyasāvakaṇaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavattavasanaṭā. Abhijjhitaṃ etaṃ vatthu paṇḍitānaṃ sappurisānaṃ buddhasāvakaṇaṃ paccekabuddhānaṃ, yadidaṃ – bhaṇḍukāsāyavattavasanaṭā. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā ...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayaṃ dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamānoti** seritaṃ dhammaṃ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṃ seritaṃ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**127. Khiḍḍā [khiṭṭā (ka.)] ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ;
Piyavippayogaṃ [vippayogampi (ka.)] vijigucchamaṇo, eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti. **Khiḍḍāti** dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīḷanti, assehipi kīḷanti, rathehipi kīḷanti, dhanūhipi kīḷanti, tharūhipi kīḷanti, aṭṭhapadehipi kīḷanti, dasapadehipi kīḷanti, ākāsepi kīḷanti, parihārapathepi kīḷanti, santikāyapi kīḷanti, khalikāyapi kīḷanti, ghaṭikāyapi kīḷanti, salākahatthenapi kīḷanti, akkhenapi kīḷanti, paṅgacīrenapi kīḷanti, vaṅkakenapi kīḷanti, mokkhacikāyapi kīḷanti, ciṅgulakenapi kīḷanti, pattāḷhakenapi kīḷanti, rathakenapi kīḷanti, dhanukenapi kīḷanti, akkharikāyapi kīḷanti, manesikāyapi kīḷanti, yathāvajjenapi kīḷanti. Ayaṃ kāyikā khiḍḍā.

Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikaṃ mukhālabaramaṃ mukhaḍḍimakaṃ [mukhadēḍimakaṃ (syā.), mukhadindimakaṃ (ka.)] mukhacalimakaṃ mukhakerakaṃ [mukhabherukaṃ (syā.)] mukhadaddarikaṃ nāṭakaṃ lāsaṃ gītaṃ davakammaṃ. Ayaṃ vācasikā khiḍḍā.

Ratīti anukkaṇṭhitādhivacanametamaṃ ratīti. Sahāyā vuccanti yehi saha āgamaṇaṃ phāsu gamaṇaṃ phāsu gamaṇāgamaṇaṃ phāsu ṭhānaṃ phāsu nisajjanaṃ phāsu sayanaṃ phāsu ālapanāṃ phāsu sallapanāṃ phāsu ullapanāṃ phāsu samullapanāṃ phāsu. **Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti** khiḍḍā ca rati ca sahāyamajjhe hotīti – khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe.

Puttesu ca vipulaṃ hoti pemanti. **Puttāti** cattāro puttā – atrajo putto, khettajo putto, dinnako putto, antevāsiko putto. **Puttesu ca vipulaṃ hoti pemanti** puttesu ca adhimattaṃ hoti pemanti –

puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ.

Piyavippayogaṃ vijigucchamānoti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ñātī vā sālohitā vā, ime sattā piyā.

Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, ime saṅkhārā piyā. **Piyavippayogaṃ vijigucchamānoti** piyānaṃ vippayogaṃ vijigucchamāno aṭṭiyamāno harāyamānoti – piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Khidḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulaṃ hoti pemaṃ;
Piyavippayogaṃ vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

128. Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena; Parissayānaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hotīti. Cātuddisoti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ, tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena [abyāpajjhena (syā.) passa dī. ni. 3.308] pharivā viharati. Karuṇāsahagatena...pe... muditāsahagatena...pe... upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati, tathā dutiyaṃ, tathā tatiyaṃ...pe... abyāpajjena pharivā viharati. **Cātuddiso appaṭigho ca hotīti** mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā [appaṭikulā (bahūsu)] honti, ye dakkhiṇāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye puratthimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye heṭṭhimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uparimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā honti; karuṇāya bhāvitattā muditāya bhāvitattā upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti...pe... ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā hontīti – cātuddiso appaṭigho ca hoti.

Santussamāno itarītarenāti so paccekasambuddho santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena, itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṃ appatirūpaṃ [appaṭirūpaṃ (syā.)] āpajjati. Aladdhā ca cīvaraṃ na paritassati, laddhā ca cīvaraṃ agadhito amucchito anajjhāpasanno [anajjhopanno (syā.)] ādīnavadassāvī nissaraṇapaṇṇo paribhuṅgati. Tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkamaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaṇṇe ariyavaṃse ṭhito. Santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena...pe...

Santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena...pe... santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati. Aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṇaṃ na paritassati. Laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ agadhito amucchito anajjhāpasanno ādīnavadassāvī nissaraṇapaṇṇo paribhuṅgati. Tāya ca itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkamaṃseti na paraṃ vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayaṃ vuccati paccekasambuddho porāṇe aggaṇṇe ariyavaṃse ṭhitoti – santussamāno itarītarena.

Parissayānaṃ sahitā achambhīti. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahiṃsā

[gomahisā (syā.) mahāni. 5] hatthī ahī vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṇarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḍāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭhaṃ gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitaṭṭhaṃ madhumeho aṃsā piḷakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā. Ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritaṃ vacīduccaritaṃ manoduccaritaṃ kāmaccchandaniṅvaraṇaṃ byāpādanīvaraṇaṃ thinamidghanīvaraṇaṃ uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ vicikicchānīvaraṇaṃ rāgo doso moho kodho upanāho makkho paḷāso issā macchariyaṃ māyā sāttheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccharitā sabbe darathā sabbe pariḷāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā. Ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenatthēna parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya saṃvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Kathaṃ parisahantīti parissayā? Te parissayā taṃ puggalaṃ saḥanti parisahanti abhibhavanti ajjhottharanti pariyādiyanti maddanti. Evaṃ parisahantīti – parissayā.

Kathaṃ parihānāya saṃvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Katamesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkaṭipadāya anvattapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajāññassa catunnaṃ satipaṭṭhānānaṃ bhāvanānuyogassa, catunnaṃ sammappadhānānaṃ... catunnaṃ iddhipādānaṃ... pañcannaṃ indriyānaṃ... pañcannaṃ balānaṃ... sattannaṃ bojjaṅgānaṃ... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ antarāyāya parihānāya saṃvattanti. Evaṃ parihānāya saṃvattantīti – parissayā.

Kathaṃ tatrāsayāti parissayā? Tatthete [tatra te (ka.)] pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā [udake udakāsayā (syā.)] pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati. Kathaṅca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā, sarasaṅkappā saṃññojanīyā [saññojanikā (ka.)], tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsiko vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyitvā... pe... jivhāya rasaṃ sāyitvā...pe... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saṃyojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Tena samudācarena samudācaranti naṃ pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkhaṃ na phāsu viharati”ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāmittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo [antarāmalā (syā. ka.) passa itivu. 88] antarāmitta antarāsapatta antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalo antarāmitta antarāsapatta antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho,

bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”ti.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;
Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ.

Anatthajanano doso, doso cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Duṭṭho atthaṃ na jānāti, duṭṭho dhammaṃ na passati;
Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ doso sahate naraṃ.

Anatthajanano moho, moho cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Mūlho atthaṃ na jānāti, mūlho dhammaṃ na passati;
Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ moho sahate naranti.

Evampi, tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Vuttañhettaṃ bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattaṃ uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattaṃ uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṃ pāpacetasam;
Hiṃsanti attasambhūtā, tacaśāraṃva samphala”nti [saphalanti (ka.) passa itivu. 50].

Evampi, tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Vuttañhettaṃ bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṃso itojā;
Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti [caṅkamivossajantīti (syā. ka.)
passa su. ni. 273-274].

Evampi, tatrāsayaṭi – parissayaṭi.

Parissayaṇaṃ sahitāti parissaye sahitā ārādhitā ajjhottharītā pariyādītā paṭinissatāti – parissayaṇaṃ sahitā. **Achambhīti** so paccekasambuddho abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaṃheravo vigatalomahaṃso viharatīti – parissayaṇaṃ sahitā acchambhī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Cātuddiso appaṭiḅho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayaṇaṃ sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**129. Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Apossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Dussaṅgahā pabbajitāpi eketi pabbajitāpi idhekacce nissayepi diyyamāne uddesepi diyyamāne paripucchāyapi [paripucchehi (ka.)] diyyamāne cīvarepi diyyamāne pattepi diyyamāne lohathālakepi diyyamāne dhammakaraṇepi [dhammakarakepi (syā.)] diyyamāne parissāvanepi diyyamāne thavikepi diyyamāne upāhanepi diyyamāne kāyabandhanepi diyyamāne na suṇanti na sotaṃ odahanti na aññācittaṃ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṃ karontīti – dussaṅgahā pabbajitāpi eke.

Atho gahaṭṭhā gharamāvasantāti gahaṭṭhāpi idhekacce hatthimhipi diyyamāne...pe... rathepi khettepi vatthumhipi hiraññepi suvaṇṇepi diyyamāne gāmepe...pe... nigamepi nagarepi... raṭṭhepi... janapadepi diyyamāne na suṇanti na sotaṃ odahanti na aññācittaṃ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṃ karontīti – atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.

Apossukko paraputtesu hutvāti attānaṃ ṭhapetvā sabbe imasmiṃ atthe paraputtā. Tesu paraputtesu appossukko hutvā abyāvaṭo hutvā anapekkho hutvāti – appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Apossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**130. Oropayitvā [voropayitvā (syā.)] ghibyañjanāni, sañchinnapatto [saṃsīnapatto (sī. aṭṭha.)]
yathā koviḷāro;
Chetvāna vīro ghibbandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.**

Oropayitvā ghibyañjanānīti ghibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca mālā ca gandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ [nahāpanaṃ (syā.)] sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāgandhavilepanaṃ mukhacuṇṇaṃ mukhalepanaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍaṃ nāḷikaṃ [nāḷikaṃ (ka.) passa dī. ni. 1.16] khaggaṃ chattaṃ citrupāhanaṃ uṇhīsaṃ maṇiṃ vāḷabijaniṃ odātāni vatthāni dīghadasāni [dīgharassāni (syā.)] iti vā. **Oropayitvā ghibyañjanānīti** ghibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭipassambhayitvāti – oropayitvā ghibyañjanāni.

Sañchinnapatto yathā koviḷāroti yathā koviḷārassa pattāni chinnāni sañchinnāni patitāni paripatitāni, evameva tassa paccekasambuddhassa ghibyañjanāni chinnāni sañchinnāni patitānīti – sañchinnapatto yathā koviḷāro.

Chetvāna vīro ghibbandhanānīti. Vīroti vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravoti vīro, vigatalomahaṃsoti vīro.

Virato idha [ārato idheva (syā.) passa su. ni. 536] sabbapākehi, nirayadukkhaṃ aticca vīriyavā so;

So vīriyavā padhānavā, dhīro [vīro (syā. ka.) passa su. ni. 536] tādi pavuccate tathattā.

Ghibbandhanāni vuccanti puttā ca bhariyā ca dāsā ca dāsī ca ajeḷakā ca kukkuṭasūkarā ca hatthigavāssavaḷavā ca khettañca vatthu ca hiraññañca suvaṇṇañca gāmanigamarājadhāniyo ca raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṃ kiñci rajanīyavatthu.

Chetvāna vīro ghibbandhanānīti so paccekasambuddho vīro ghibbandhanāni chinditvā

samucchinditvā jahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvaṃ gametvāti – chetvāna vīro ghibbandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Oropayitvā ghibhyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviḷāro,
Chetvāna vīro ghibbandhanāni;
Eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

Paṭhamo vaggo.

Dutiyavaggo

131. Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ; Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā.

Sace labhetha nipakaṃ sahāyanti sace nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – sace labhetha nipakaṃ saṃhāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīranti. Saddhiṃ caranti ekato caraṃ. **Sādhuviḥārinti** paṭhamenapi jhānena sādhuviḥāriṃ, dutiyenapi jhānena... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena sādhuviḥāriṃ, mettāyapi cetovimuttīyā sādhuviḥāriṃ, karuṇāyapi...pe... muditāyapi... upekkhāyapi cetovimuttīyā sādhuviḥāriṃ, ākāsañācāyatanaśāntīyāpi sādhuviḥāriṃ, viññāṇaṇca āyatanaśāntīyāpi...pe... ākiñcaññāyatanaśāntīyāpi...pe... nevasaññānāśāntīyāyatanaśāntīyāpi sādhuviḥāriṃ, nirodhasamāpattīyāpi sādhuviḥāriṃ, phalasaṃpattīyāpi sādhuviḥāriṃ. **Dhīranti** dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ.

Abhibhuyya sabbāni parissayānī. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... ime vuccanti pākaṭaparissayā...pe... ime vuccanti paṭicchannaparissayā...pe... evampi, tatrāsayāti – parissayā. **Abhibhuyya sabbāni parissayānī** sabbe parissaye abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyitvā madditvāti – abhibhuyya sabbāni parissayāni.

Careyya tenattamano satīmāti so paccekasambuddho tena nipakena paṇḍitena paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāvinā medhāvinā sahāyena saddhiṃ attamano tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano udaggamano muditamano careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – careyya tenattamano. **Satīmāti** so paccekasambuddho satīmā hoti paramena satinepakkena samannāgato, cirakatampi cirabhāsītampi saritā anussarītāti – careyya tenattamano satīmā. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ;
Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā”’ti.

132. No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ; Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo.

No ce labhetha nipakaṃ sahāyanti no ce nipakaṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāviṃ sahāyaṃ labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – no ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ.

Saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīranti. Saddhiṃ caranti ekato caraṃ. **Sādhuviḥārinti**

paṭhamenapi jhānena sādhuviḥāriṃ...pe... nirodhasamāpattiyāpi sādhuviḥāriṃ, phalasangāhāyāpi sādhuviḥāriṃ. **Dhīranti** dhīraṃ paṇḍitaṃ paññavantaṃ buddhimantaṃ ñāṇiṃ vibhāviṃ medhāvinti – saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ.

Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyāti rājā khattiyo muddhābhisitto vijitasangāmo nihatapaccāmitto laddhādhippāyo paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro raṭṭhañca janapadañca kosañca koṭṭhāgārañca pahūtahiraññasuvaṇṇaṃ nagarañca pariccajivā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajivā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evaṃ paccekasambuddhopi sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadārapalibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajivā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti – rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃ caraṃ sādhuviḥāri dhīraṃ;
Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

133. **Addhā pasamsāma sahāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā; Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo.**

Addhā pasamsāma sahāyasampadanti. Addhāti ekaṃsavacanaṃ nissamsayavacanaṃ nikkañkhavacanaṃ advejjhavacanaṃ adveḷhakavacanaṃ niyogavacanaṃ apaṇṇakavacanaṃ aviraddhavacanaṃ avatthāpanavacanaṃmetam – addhāti. **Sahāyasampadanti** sahāyasampadā vuccati yo so sahāyo asekkhena sīlakkhandhena samannāgato hoti, asekkhena samādhikkhandhena... asekkhena paññākkhandhena ... asekkhena vimuttikkhandhena... asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgato hoti. **Addhā pasamsāma sahāyasampadanti** sahāyasampadaṃ pasamsāma thomema kitema vaṇṇemāti – addhā pasamsāma sahāyasampadaṃ.

Seṭṭhā samā sevitabbā sahāyāti seṭṭhā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena; samā sadisā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena. Seṭṭhā vā sahāyā sadisā vā sahāyā sevitabbā bhajitabbā payirupāsitabbā paripucchitabbā paripañhitabbāti – seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā.

Ete aladdhā anavajjabhojīti atthi puggalo sāvajjabhojī atthi puggalo anavajjabhojīti. Katamo ca puggalo sāvajjabhojī? Idhekacco puggalo kuhanāya lapanāya nemittikatāya nippesikatāya lābhena lābhaṃ nijigīsanaṭāya [nijigīsanaṭāya (syā.)] dārudānena veḷudānena pattadānena pupphadānena phaladānena sinānadānena cuṇṇadānena mattikādānena dantakaṭṭhadānena mukhodakadānena cāṭukamyatāya [pātukamyatāya (syā.) mahāni. 159] muggasūpyatāya [muggasūpatāya (syā.)] pāribhaṭyatāya pīṭhamaddikatāya vatthuvijjāya tiracchānavijjāya āṅgavijjāya nakkhattavijjāya dūtagamanena paṇṇagamanena jaṅghapesaniyena vejjakammena navakammena [dūtakammena (syā. ka.) mahāni. 159] piṇḍapaṭipiṇḍakena dānānuppadānena, adhammena visamena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam [jīvitam (ka.)] kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo sāvajjabhojī.

Katamo ca puggalo anavajjabhojī? Idhekacco puggalo na kuhanāya na lapanāya na nemittikatāya na nippesikatāya na lābhena lābhaṃ nijigīsanaṭāya na dārudānena na veḷudānena na pattadānena na pupphadānena na phaladānena na sinānadānena na cuṇṇadānena na mattikādānena na dantakaṭṭhadānena na mukhodakadānena na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhaṭyatāya na pīṭhamaddikatāya na vatthuvijjāya na tiracchānavijjāya na āṅgavijjāya na nakkhattavijjāya na dūtagamanena na paṇṇagamanena na jaṅghapesaniyena na vejjakammena na navakammena na piṇḍapaṭipiṇḍakena na dānānuppadānena, dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam kappeti. Ayaṃ vuccati puggalo anavajjabhojī.

Ete aladdhā anavajjabhojī ete anavajjabhojī aladdhā alabhitvā anadhigantvā avinditvā appaṭilabhitvāti – ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Addhā pasamsāma sahāyasampadaṃ, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;
Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**134. Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtana suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭṭayantāni [saṅghaṭṭamānāni (su. ni. 48)] duve bhujasmim, eko care
khaggavisāṇakappo.**

Disvā suvaṇṇassa pabhassarāniti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā. **Suvaṇṇassāti** jātarūpassa. **Pabhassarāni**ti parisuddhāni pariyaḍātāni – disvā suvaṇṇassa pabhassarāni.

Kammāraputtana suniṭṭhitāniti kammāraputto vuccati suvaṇṇakāro. **Kammāraputtana suniṭṭhitāni**ti kammāraputtana suniṭṭhitāni sukatāni suparikammakatāni – kammāraputtana suniṭṭhitāni.

Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasminti bhujo vuccati hattho. Yathā ekasmim hatthe dve nūpurāni [dhuvarāni (syā.)] ghaṭṭenti [ghaṭṭenti (syā.)]; evameva sattā taṇhāvasena diṭṭhivasena niraye ghaṭṭenti, tīracchānāyoniyaṃ ghaṭṭenti, peṭṭivisaṃ ghaṭṭenti, manussaloke ghaṭṭenti, devaloke ghaṭṭenti, gatiyā gatiṃ upapattiyā upapattiṃ paṭisandhiyā paṭisandhiṃ bhavena bhavaṃ saṃsārena saṃsāraṃ vaṭṭena vaṭṭaṃ ghaṭṭenti saṅghaṭṭenti saṅghaṭṭentā caranti viharanti iriyanti vattenti pārenti yapenti yāpentīti – saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmim, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtana suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭṭayantāni duve bhujasmim, eko care khaggavisāṇakappo”’.

**135. Evaṃ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etaṃ bhayaṃ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Evaṃ dutīyena sahā mamassāti taṇhādutiyo vā hoti puggaladutiyo vā. Kathaṃ taṇhādutiyo hoti? Taṇhāti rūpaṇhā...pe... dhammaṇhā. Yassesā taṇhā appahīnā, so vuccati taṇhādutiyo.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsāraṃ;
Itthabhāvaññāthābhāvaṃ, saṃsāraṃ nātivattatīti.

Evaṃ taṇhādutiyo vā hoti.

Kathaṃ puggaladutiyo hoti? Idhekacco na atthahetu [attahetu (syā.)] na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto ekassa vā dutiyo hoti, dvinnāṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇāṃ vā catuttho hoti. Tattha bahum samphappalāpaṃ palapati; seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ mahāmatthakathaṃ senākathaṃ bhayakathaṃ yuddhakathaṃ annakathaṃ pānakathaṃ vatthakathaṃ sayanakathaṃ mālākathaṃ gandhakathaṃ ñātikathaṃ yānakathaṃ gāmakathaṃ nigamakathaṃ nagarakathaṃ janapadakathaṃ itthikathaṃ [itthikathaṃ purisakathaṃ (syā. ka.) dī. ni. 1.17, 201; sam. ni. 5.1080 passitabbam] sūrakathaṃ visikhākathaṃ kumbhaṭṭhānakathaṃ pubbapetakathaṃ nānattakathaṃ lokakkhāyikaṃ samuddakkhāyikaṃ itibhavābhavakathaṃ katheti. Evaṃ puggaladutiyo hotīti – evaṃ dutīyena sahā mamassa.

Vācābhilāpo abhisajjanā vāti vācābhilāpo vuccati bāttiṃsa tīracchānakathā, seyyathidaṃ – rājakathaṃ...pe... itibhavābhavakathaṃ. **Abhisajjanā vāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā

ca...pe... ayam taṇhāsajjanā...pe... ayam diṭṭhisajjanāti – vācābhilāpo abhisajjanā vā.

Etam bhayaṃ āyatim pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṃ jarābhayaṃ byādhibhayaṃ maraṇabhayaṃ rājabhayaṃ corabhayaṃ aggibhayaṃ udakabhayaṃ attānuvādabhayaṃ parānuvādabhayaṃ daṇḍabhayaṃ duggatibhayaṃ ūmibhayaṃ kumbhilabhayaṃ āvaṭṭabhayaṃ susumārabhayaṃ ājīvābhayaṃ asilokabhayaṃ parisasārājjabhayaṃ madanabhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso ubbego utrāso. **Etam bhayaṃ āyatim pekkhamānoti** etam bhayaṃ āyatim pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayaṃ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Evaṃ dutiyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etam bhayaṃ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”.

136. **Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ; Ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Kāmā hi citrā madhurā manoramāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Citrāti** nānāvaṇṇā rūpā nānāvaṇṇā saddā nānāvaṇṇā gandhā nānāvaṇṇā rasā nānāvaṇṇā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. **Madhurāti** vuttañhetam bhagavatā [ma. ni. 1.167 passitabbam] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ miḥasukhaṃ [mīḥasukham (passa ma. ni. 3.328)] puthujjanasukhaṃ anariyasukhaṃ, na sevittabbam na bhāvetabbam na bahulikātabbam, ‘bhāyitabbam etassa sukhasā’ ti vadāmī” ti – kāmā hi citrā madhurā **manoramāti. Manoti** yaṃ cittaṃ...pe... tajjā manoviññāṇadhātu. Mano ramenti thomenti tosentī pahāsentīti – kāmā hi citrā madhurā manoramā.

Virūparūpena mathenti cittaṃ nānāvaṇṇehi rūpehi...pe... nānāvaṇṇehi phoṭṭhabbehi cittaṃ mathenti tosentī pahāsentīti – virūparūpena mathenti cittaṃ.

Ādīnavam kāmaguṇesu disvāti. Vuttañhetam bhagavatā – “ko ca, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo? Idha, bhikkhave, kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāya yadi saṅkhānena yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena yadi issatthena [issatthena (syā.), issattena (ka.) passa ma. ni. 1.167] yadi rājaporisena yadi sippaññatarena, sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassehi samphassamāno [rissamāno (ma. ni. 1.167)] khuppipāsāya mīyamāno; ayam, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmānidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā nābhiniṭṭhijjanti, so socati kilamati paridevati urattāḷim kandati, sammohaṃ āpajjati – ‘moghaṃ vata me uṭṭhānaṃ, aphalo vata me vāyāmo’ ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmānidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evaṃ uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā abhinipphajjanti, so tesam bhogānaṃ ārakkhādhikaraṇaṃ dukkhaṃ domanassaṃ [dukkhadomanassaṃ (syā. ka.)] paṭisaṃvedeti – ‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyuṃ, na corā hareyyuṃ, na aggi ḍaheyya, na udakaṃ vaheyya, na appiyā dāyādā hareyyu’nti. Tassa evaṃ ārakkhato gopayato te bhoge rājāno vā haranti corā vā haranti aggi vā ḍahati udakaṃ vā vahati appiyā vā dāyādā haranti. So socati...pe... sammohaṃ āpajjati – ‘yampi me ahosi tampi no natthī’ ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnavo sandiṭṭhiko

dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttana vivadati, puttapi mātārā vivadati, pitāpi puttana vivadati, puttapi pitarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātārā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tatha kalahaviggahavivādāpannā aññamaññaṃ pāṇīhipi upakkamanti leḍḍūhipi upakkamanti daṇḍehipi upakkamanti satthehipi upakkamanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā ubhatobyūlhaṃ [ubhatoviyūlhaṃ (syā.) passa ma. ni. 1.168] saṅgāmaṃ pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsipi khippamānāsu asīsipi vijjotalantesu. Te tatha usūhipi vijjhanti sattīhipi [sattiyāpi (ma. ni. 1.167, 178)] vijjhanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu asicammaṃ gahetvā dhanukalāpaṃ sannayhitvā addhāvālepanā [addhāvālepanā (syā.)] upakāriyo pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsipi khippamānāsu, asīsipi vijjotalantesu. Te tatha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti chakaṇakāyapi [chakaṇaṭṭiyāpi (syā.), pakkaṭṭhiyā (sī. aṭṭha.) passa ma. ni. 1.168] osiṅcanti abhivaggenapi omaddanti asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu sandhimpī chindanti nillopampi haranti ekāgārikampi karonti paripanthepi tiṭṭhanti paradārampi gacchanti. Tameṇaṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tāḷenti, vetthehipi tāḷenti, aḍḍhadāṇḍakehipi tāḷenti, hatthampi chindanti...pe... asināpi sīsaṃ chindanti. Te tatha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkhaṃ. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu.

“Puna caparaṃ, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu kāyena duccharitaṃ caranti vācāya duccharitaṃ caranti manasā duccharitaṃ caranti. Te kāyena duccharitaṃ caritvā vācāya duccharitaṃ caritvā manasā duccharitaṃ caritvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjanti. Ayampi, bhikkhave, kāmānaṃ ādīnava samparāyiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu”.

Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvāti kāmagaṇesu ādīnavaṃ disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho –

“Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṃ;
Ādīnavaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

137. Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metam;
Etam bhayaṃ kāmagaṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallaṅca bhayaṅca metanti vuttañhetam bhagavatā –
“bhayanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhivacanaṃ. Dukkhandi, bhikkhave, kāmānametaṃ

adhivacanam. Rogoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Gaṇḍoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Sallanti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Saṅgoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Paṅkoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Gabbhoti, bhikkhave, kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, bhayanti kāmānametaṃ adhvācānaṃ? Yasmā ca kāmārāgarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho [chandarāgavinibandho (syā. ka.) passa a. ni. 8.56] diṭṭhadhammikāpi bhayā na parimuccati, samparāyikāpi bhayā na parimuccati, tasmā bhayanti kāmānametaṃ adhvācānaṃ. Kasmā ca, bhikkhave, dukkhanti...pe... rogoti... gaṇḍoti... sallanti... saṅgoti... paṅkoti... gabbhoti kāmānametaṃ adhvācānaṃ? Yasmā ca kāmārāgarattāyaṃ, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi gabbhā na parimuccati, samparāyikāpi gabbhā na parimuccati, tasmā gabbhoti kāmānametaṃ adhvācānaṃ”nti.

Bhayaṃ dukkhañca rogo ca, gaṇḍo sallañca saṅgo ca;
Paṅko gabbho ca ubhayaṃ, ete kāmā pavuccanti;
Yattha satto puthujjano.

Otiṇṇo sātārūpena, puna gabbhāya gacchati;
Yato ca bhikkhu ātāpī, sampajaññaṃ na riccati [na riñcati (syā. ka.) sam. ni. 4.251].

So imaṃ palipathaṃ duggaṃ, atikkamma tathāvidho;
Pajaṃ jātijarūpetam, phandamānaṃ avekkhatīti.

Īti ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ.

Etam bhayaṃ kāmāguṇesu disvāti etaṃ bhayaṃ kāmāguṇesu disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – etaṃ bhayaṃ kāmāguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Īti ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metaṃ;
Etam bhayaṃ kāmāguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**138. Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsarīsape [ḍaṃsasiriṃsape (syā.), ḍaṃsamakasasarīsape (ka.)] ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsanti. Sītanti dvīhi kāraṇehi sītaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā sītaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā sītaṃ hoti. **Uṇhanti** dvīhi kāraṇehi uṇhaṃ hoti – abhantaradhātuppakopavasena vā uṇhaṃ hoti bahiddhā utuvasena vā uṇhaṃ hoti. Khudā [khuddā (syā. ka.)] vuccati chātako. Pipāsā vuccati udakapipāsāti – sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ.

Vātātape ḍaṃsarīsape cāti. Vātāti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā [tālavaṇḍavātā (ka.) cūḷani. upasīvamāṇavapucchāniddeśa 43] vidhūpanavātā. Ātapo vuccati sūriyasantāpo. Ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikā. Sarīsapā vuccanti ahīti – vātātape ḍaṃsarīsape ca.

Sabbānipetāni abhisambhavitvāti abhibhavitvā ajjhottharivā pariyādiyitvā madditvāti – sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sītañca uṇhañca khudaṃ pipāsaṃ, vātātape ḍaṃsarīsape ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**139. Nāgoṃ yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;
Yathābhirantaṃ vihare [vīharaṃ (su. ni. 53)] araññe, eko care khaggavisāṇakappo.**

Nāgoṃ yūthāni vivajjayitvāti nāgo vuccati hatthināgo. Paccekasambuddhopi nāgo. Kimkāraṇā paccekasambuddho nāgo? Āguṃ na karotīti nāgo; na gacchatīti nāgo; na āgacchatīti nāgo. Kathaṃ so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Āguṃ na karoti kiñci loke, sabbasaṃyoge visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattā.

Evam so paccekasambuddho āguṃ na karotīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo? So paccekasambuddho na chandāgatim gacchati, na dosāgatim gacchati, na mohāgatim gacchati, na bhayāgatim gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi kappehi yāyati nīyati [niyyati (syā. ka.)] vuyhati saṃhariyati. Evam so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo.

Kathaṃ so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evam so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo.

Nāgoṃ yūthāni vivajjayitvāti yathā so hatthināgo yūthāni vivajjetvā parivajjetvā abhinivajjetvā ekova araññavanamajjhogāhetvā [araññe vanamajjhassa ajjhogāhetvā (syā.)] carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi gaṇaṃ vivajjetvā parivajjetvā abhivajjetvā eko [eko care khaggavisāṇakappo (syā.)] araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appaniggghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – nāgoṃ yūthāni vivajjayitvā.

Sañjātakhandho padumī ulāroti yathā so hatthināgo sañjātakhandho sattaratano vā hoti aṭṭharatano vā, paccekasambuddhopi sañjātakhandho asekkhena sīlakkhandhena asekkhena samādhikkhandhena asekkhena paññākkhandhena asekkhena vimuttikkhandhena asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena. Yathā so hatthināgo padumī, paccekasambuddhopi sattahi bojjaṅgapupphehi padumī, satisambojjhaṅgapupphena dhammavicayasambojjhaṅgapupphena vīriyasambojjhaṅgapupphena pītisambojjhaṅgapupphena, pītisambojjhaṅgapupphena passaddhisambojjhaṅgapupphena samādhisambojjhaṅgapupphena upekkhāsambojjhaṅgapupphena. Yathā so hatthināgo ulāro thāmena balena javena sūrena, paccekasambuddhopi ulāro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanenāti – sañjātakhandho padumī ulāro.

Yathābhirantaṃ vihare araññeti yathā so hatthināgo yathābhirantaṃ araññe viharati, paccekasambuddhopi yathābhirantaṃ araññe viharati. Paṭhamenapi jhānena yathābhirantaṃ araññe viharati, dutiyenapi jhānena...pe... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena yathābhirantaṃ araññe viharati; mettāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araññe viharati, karuṇāyapi cetovimuttiyā... muditāyapi cetovimuttiyā... upekkhāyapi cetovimuttiyā yathābhirantaṃ araññe viharati; ākāsaṇāñcāyatanaṃ samāpattiyāpi yathābhirantaṃ araññe viharati, viññāṇāñcāyatanaṃ samāpattiyāpi... ākiñcaññāyatanaṃ samāpattiyāpi... nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiyāpi... nirodhasamāpattiyāpi... phalasaṃpattiyāpi yathābhirantaṃ araññe viharatīti – yathābhirantaṃ vihare araññe, eko care

khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nāgo va yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;
Yathābhirantaṃ vihare araṇṇe, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**140. Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye [phussaye (syā. ka.)] sāmāyikaṃ
[āsāmāyikaṃ (ka.)] vimuttiṃ;
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo.**

Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttinti vuttañhetā bhagavatā –
“yāvātānanda [so vatānanda (ma. ni. 3.186)], bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikārato saṅgaṇikārāmatāṃ
anuyutto, gaṇārāmo gaṇārato gaṇasammudito (gaṇārāmatāṃ anuyutto) [() natthi ma. ni. 3.186], yaṃ
taṃ nekkhammasukhaṃ pavivekasukhaṃ upasamasukhaṃ sambodhisukhaṃ, tassa sukhasa
nikāmalābhī bhavissati akicchālābhī akasiralābhīti – netāṃ ṭhānaṃ vijjati. Yo ca kho so, ānanda,
bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetāṃ bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ. Yaṃ taṃ
nekkhammasukhaṃ pavivekasukhaṃ upasamasukhaṃ sambodhisukhaṃ, tassa sukhasa nikāmalābhī
bhavissati akicchālābhī akasiralābhīti – ṭhānametaṃ vijjati. Yāvātānanda, bhikkhu saṅgaṇikārāmo
saṅgaṇikārato saṅgaṇikārāmatāṃ anuyutto, gaṇārāmo gaṇārato gaṇasammudito (gaṇārāmatāṃ
anuyutto,) sāmāyikaṃ [sāmāyikaṃ (syā. ka.)] vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja viharissati,
asāmāyikaṃ vā akuppanti – netāṃ ṭhānaṃ vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā
vūpakaṭṭho viharati, tassetāṃ bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ sāmāyikaṃ vā kantaṃ cetovimuttiṃ upasampajja
viharissati, asāmāyikaṃ vā akuppanti, ṭhānametaṃ vijjati”’ti – aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ
phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ.

Ādiccabandhussa vaco nisammāti ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena.

Paccekasambuddhopi gotamo gottena. So paccekasambuddho sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā
paccekasambuddho ādiccabandhu. **Ādiccabandhussa vaco nisammāti** ādiccabandhussa vacanaṃ
byappathaṃ desanaṃ anusāsanaṃ anusiṭṭhaṃ sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti –
ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Aṭṭhānataṃ saṅgaṇikāratassa, yaṃ phassaye sāmāyikaṃ vimuttiṃ;
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

Dutiyo vago.

Tatiyavago

**141. Diṭṭhivīsūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;
Uppannañānomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo.**

Diṭṭhivīsūkāni upātivattoti diṭṭhivīsūkāni vuccanti vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī. Idha assutavā
puthujjano ariyānaṃ adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānaṃ adassāvī
sappurisdhammassa akovido sappurisdhamme avinīto rūpaṃ attato samanupassati rūpavantaṃ vā
attānaṃ attani vā rūpaṃ rūpasmim vā attānaṃ, vedanaṃ...pe... saññaṃ... saṅkhāre... viññānaṃ attato
samanupassati viññānavantaṃ vā attānaṃ attani vā viññānaṃ viññānasmim vā attānaṃ. Yā evarūpā
diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhiganaṃ diṭṭhikantāro diṭṭhivīsūkāyikaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ
gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattaṃ titthāyatanam
vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakaṃsmim yāthāvakanti gāho, yāvata
dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – imāni diṭṭhivīsūkāni. **Diṭṭhivīsūkāni upātivattoti** diṭṭhivīsūkāni upātivatto
atikkanto samatikkanto vītivattoti – diṭṭhivīsūkāni upātivatto.

Patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggoti niyāmā vuccanti cattāro maggā; ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṃ – sammādiṭṭhi sammāsankappo sammāvācā sammākammanto sammāājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhī. Catūhi ariyamaggehi samannāgato niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikatoti – patto niyāmaṃ. **Paṭiladdhamaggoti** laddhamaggo paṭiladdhamaggo adhigatamaggo phassitamaggo sacchikatamaggoti – patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo.

Uppannañāṇomhi anaññaneyyoti tassa paccekasambuddhassa ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtaṃ, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti ñāṇaṃ uppannaṃ samuppannaṃ nibbattaṃ abhinibbattaṃ pātubhūtanti – uppannañāṇomhi. **Anaññaneyyoti** so paccekasambuddho na paraneyyo

Na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ [taṃ (ka.)] jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtaṃ jānāti passati asammūḷho sampajāno paṭissatoti – uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Diṭṭhivīsūkāni upātivatto, patto niyāmaṃ paṭiladdhamaggo;
Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

142. Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;
Nirāsaso [nirāsayo (sī. aṭṭha.) su. ni. 56] sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāsoti loluppaṃ vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatīṃ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nillolupo.

Nikkuhoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthu, sāmantaṃjappanasāṅkhātāṃ kuhanavatthu.

Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhuṃ [bhikkhū (ka.) mahāni. 87] nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi, so pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ bhīyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanāṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha – “kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghāṭikāṃ karitvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikāṃ kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttana vā haritakīkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyā”ti. Tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati lūkhaṃ senāsanāṃ paṭisevati lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tamaṇaṃ gahapatikā evaṃ jānanti – “ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṛiyo dhutavādo”ti. Bhīyyo bhīyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – “tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Tumhākañcevāyaṃ

saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacehaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puñña paribāhirā bhavissatha [bhavissanti (mahāni. 87)]. Na mayhaṃ iminā attho. Api ca, tumhākaṃyeva anukampāya paṭiggaṇhāmi’ ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanāṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ – idaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavattu.

Katamaṃ iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavattu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evaṃ maṃ jano sambhāvessatī” ti gamaṇaṃ saṅghapeti ṭhānaṃ saṅghapeti nisajjaṃ [nisajjanaṃ (ka.)] saṅghapeti sayanaṃ saṅghapeti, paṇidhāya gacchati paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisīdati paṇidhāya seyyaṃ kappeti samāhito viya gacchati samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisīdati samāhito viya seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva [āpāthakajjhāyī ca (ka.)] hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭhapanā ṭhapanā saṅghapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ [kuhāyitattaṃ (syā. ka.), visuddhimaggaṭṭhakathā oloketabbā] – idaṃ iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavattu.

Katamaṃ sāmantaṃjappanasāṅkhātāṃ kuhanavattu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evaṃ maṃ jano sambhāvessatī” ti ariyadhamme sannissitavācaṃ bhāsati. “Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti so samaṇo mahesakkho” ti bhaṇati; yo evarūpaṃ pattaṃ dhāreti...pe... lohathālakāṃ dhāreti... dhammakaraṇaṃ dhāreti... parissāvanaṃ dhāreti... kuñcikaṃ dhāreti... upāhanaṃ dhāreti... kāyabandhanaṃ dhāreti... āyogaṃ [āyogabandhanaṃ (syā. ka.) mahāni. 87] dhāreti so samaṇo mahesakkho” ti bhaṇati; “yassa evarūpā upajjhāyo so samaṇo mahesakkho” ti bhaṇati; yassa evarūpo ācariyo ...pe... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā... mittā... sandiṭṭhā... sambhattā... sahāyā so samaṇo mahesakkhoti bhaṇati; yo evarūpe vihāre vasati... aḍḍhayoge vasati... pāsāde vasati... hammiye vasati... guhāyaṃ vasati... leṇe vasati... kuṭiyaṃ vasati... kūṭāgāre vasati... aṭṭe vasati... māḷe vasati... uddaṇḍe [uṭṭaṇḍe (ka.)] vasati... upaṭṭhānasālāyaṃ vasati... maṇḍape vasati... rukkhamūle vasati so samaṇo mahesakkho” ti bhaṇati.

Atha vā, korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko “ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī” ti tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaññuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ sāmantaṃjappanasāṅkhātāṃ kuhanavattu. Tassa paccekasambuddhassa imāni tīṇi kuhanavattūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni nāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā so paccekasambuddho nikkuho.

Nippipāsoti pipāsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. Sā pipāsā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavattukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nippipāsoti – nillolupo nikkuho nippipāso.

Nimmakkho niddhantakasāvamohoti. Makkhoti yo makkho makkhāyanā [makkhiyanā (ka.) passa vibha. 892] makkhāyitattaṃ niṭṭhuriyaṃ niṭṭhuriyakammaṃ. **Kasāvoti** rāgo kasāvo, doso kasāvo, moho kasāvo, kodho...pe... upanāho... makkho... paḷāso... sabbākusalābhisaṅkhārā kasāvā. **Mohoti** dukkhe aññānaṃ, dukkhasamudaye aññānaṃ, dukkhanirodhe aññānaṃ, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññānaṃ, pubbante aññānaṃ, aparante aññānaṃ, pubbantāparante aññānaṃ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññānaṃ. Yaṃ evarūpaṃ aññānaṃ adassanaṃ anabhisamayo ananubodho appaṭivedho asaṃgāhanā aperiyoḡāhanā asamapekkhanā apaccavekkhanā apaccakkhakammaṃ dummejhaṃ bālyaṃ asampajaññaṃ moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānaṃ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. Tassa paccekasambuddhassa makkho ca kasāvo ca moho ca vantā saṃvantā niddhantā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti. So paccekasambuddho nimmakkho niddhantakasāvamoho.

Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanaloke. **Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti** sabbaloke nirāsaso bhavitvā nittaṇho bhavitvā nippipāso bhavitvāti – nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;
Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

143. Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha, anatthadassim visame nivittḥaṃ; Sayam na seve pasutaṃ pamattaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayethāti. Pāpasahāyo vuccati yo so saḥāyo dasavatthukāya micchādittḥiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham, natthi hutam, natthi sukata dukkaṭānam kammānam phalam vipāko, natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imaṇca lokaṃ paraṇca lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. Ayam pāpasahāyo. Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayethāti. Pāpaṃ saḥāyaṃ vajjeyya parivajjeyyāti – pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha.

Anatthadassim visame nivittḥanti anatthadassī vuccati yo so saḥāyo dasavatthukāya micchādittḥiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham...pe... ye imaṇca lokaṃ paraṇca lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. **Visame nivittḥanti** visame kāyakamme nivittḥam, visame vacīkamme nivittḥam, visame manokamme nivittḥam, visame pāṇātipāte nivittḥam, visame adinnādāne nivittḥam, visame kāmesumicchācāre nivittḥam, visame musāvāde nivittḥam, visamāya piṣuṇāya vācāya [piṣuṇavācāya (ka.)] nivittḥam, visamāya pharusāya vācāya [pharusavācāya (ka.)] nivittḥam, visame samphappalāpe nivittḥam, visamāya abhijjhāya nivittḥam, visame byāpāde nivittḥam, visamāya micchādittḥiyā nivittḥam, visamesu saṅkhāresu nivittḥam visamesu pañcasu kāmaguṇesu nivittḥam, visamesu pañcasu nīvaraṇesu nivittḥam vinivittḥam sattaṃ allīnaṃ upagataṃ ajjhositam adhimuttanti – anatthadassim visame nivittḥam.

Sayam na seve pasutaṃ pamattanti. **Pasutanti** yopi kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhāti, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhāti taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yathā kalahakārako kalahappasuto, kammakārako kammappasuto, gocare caranto gocarappasuto, jhāyī jhānappasuto; evameva yo kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhāti...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappono tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. **Pamattanti.** Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asāttaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhattacchandatā nikkhattadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṃ anadhiṭṭhānaṃ ananuyogo, yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṃ – ayam vuccati pamādo.

Sayam na seve pasutaṃ pamattanti pasutaṃ na seveyya pamattaṇca sayam na seveyya sāmam na seveyya na niseveyya na saṃseveyya na paṇisaṃseveyya na ācareyya na saṃācareyya na samādāya

vatteyyāti – sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho –

“Pāpaṃ saḥāyaṃ parivajjayetha, anattadassiṃ visame nivittṭhaṃ;
Sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo.

**144. Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam ulāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo.**

Bahussutam dhammadharam bhajethāti bahussuto hoti mitto sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhekalyāṇā pariyosānakalyāṇā sāttham sabyañjanam [satthā sabyañjanā (syā.) passa ma. ni. 3.82] kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā [dhatā (syā.)] vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā.

Dhammadharanti dhammam dharentam [dhāreti (ka.)] – suttam geyyam veyyākaraṇam gātham udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam. **Bahussutam dhammadharam bhajethā**ti bahussutañca dhammadharañca mittam bhajeyya saṃbhajeyya seveyya niseveyya saṃseveyya paṭiseveyyāti – bahussutam dhammadharam bhajetha.

Mittam ulāram paṭibhānavantanti ulāro hoti mitto sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassena. **Paṭibhānavantanti** tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanam pariyāputam [pariyāputam (syā. ka.) passa dī. ni. 3.282] hoti suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti – ayam pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitopi hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭṭhāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayam paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo [chalabhiññāyo (syā.)]. Tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñānam paṭibhānapaṭisambhidā. So paccakasambuddho imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā paccakasambuddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi paripucchā natthi adhigamo natthi, kiṃ tassa paṭibhāyissatīti – mittam ulāram paṭibhānavantam.

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhanti attattham aññāya parattham aññāya ubhayattham aññāya diṭṭhadhammikattam aññāya samparāyikattham aññāya paramattham aññāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā kaṅkham vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantīkareyya anabhāvam gameyyāti – aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho –

“Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam ulāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**145. Khiddam ratim [ratī (syā.)] kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;
Vibhūsaṭṭhānā [vibhūsaṇaṭṭhānā (syā. ka.), vibhūsaṇaṭṭhānā (sī. aṭṭha.)] virato saccavādī,
eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiddam ratim kāmasukhañca loketi. **Khiddāti** dve khiddā – kāyikā khiddā ca vācasikā khiddā

ca...pe... ayam kāyikā khiḍḍā...pe... ayam vācasikā khiḍḍā. **Ratīti** anukkaṇṭhitādhivacanametam – ratīti. **Kāmasukhanti** vuttañhetam bhagavatā [passa ma. ni. 2.280] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukham”. **Loketi** manussaloketi – khiḍḍam ratim kāmasukhañca loke.

Analaṅkaritvā anapekkhamānoti khiḍḍaṅca ratiṅca kāmasukhañca loke analaṅkaritvā anapekkho hutvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – analaṅkaritvā anapekkhamāno.

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti. Vibhūsāti dve vibhūsā – atthi agārikavibhūsā [agārikassa vibhūsā (ka.) evamuparipi] atthi anāgārikavibhūsā. Katamā agārikavibhūsā? Kesā ca massū ca mālāgandhañca vilepanaṅca ābharaṅgañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca [pasādhañca (syā.), sayanāsanañca (ka.) cūḷani. khaggavisāṇasuttaniddeśa 130 natthi pāṭhanānattam] vethanañca ucchādanaṃ parimaddanaṃ nhāpanaṃ sambāhanaṃ ādāsaṃ añjanaṃ mālāgandhavilepanaṃ mukhacuṇṇaṃ mukhalepanaṃ hatthabandhaṃ sikhābandhaṃ daṇḍaṃ nālikaṃ khaggaṃ chattaṃ citrupāhanaṃ uñhisaṃ maṇiṃ vālabījanaṃ odātāni vatthāni dīghadasāni itī vā – ayam agārikavibhūsā.

Katamā anāgārikavibhūsā? Cīvamaṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ maṇḍanā vibhūsanā keḷanā parikeḷanā gaddhikatā gaddhikattaṃ [gedhikatā gedhikattaṃ (syā.) passa vibha. 854] capalatā [capalanā (syā.)] cāpalyaṃ – ayam anāgārikavibhūsā.

Saccavādīti so paccekasambuddho saccavādī saccasandho theto paccayiko avisaṃvādako lokassa, vibhūsaṭṭhānā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho

“Khiḍḍam ratim kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;
Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

146. Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni; Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ. Puttāti cattāro puttā – atrajo putto, khettajo [khetrajo (syā. ka.)] putto, dinnako putto, antevāsiko putto. Dārā vuccanti bhariyāyo. **Pitāti** yo so janako. **Mātāti** yā sā janikāti – puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ.

Dhanāni dhaññāni ca bandhavānīti dhanāni vuccanti hiraññaṃ suvaṇṇaṃ muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātarūpaṃ lohitaṅgo [lohitako (?)] masāragallaṃ. Dhaññāni vuccanti pubbaṇṇaṃ aparāṇṇaṃ. Pubbaṇṇaṃ nāma sālī vīhi yavo godhumo kaṅgu varako kudrūsako [kudrusako (syā.)]. Aparāṇṇaṃ nāma sūpeyyaṃ. **Bandhavānīti** cattāro bandhavā – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mittabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhūti – dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.

Hitvāna kāmāni yathodhikānīti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Hitvāna kāmānīti** vatthukāme pariḷānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā. **Hitvāna kāmāni yathodhikānīti** sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceci na paccāgacchati; sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā...pe... anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā... arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceci na paccāgacchati – hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care

khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Puttañca dāraṃ pitarañca mātaraṃ, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**147. Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaḷo eso iti ñatvā matimā [mutimā (su. ni. 61)], eko care khaggavisāṇakappo.**

Saṅgo eso parittamettha sokhyanti saṅgoti vā baḷisanti vā āmisanti vā laggananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanaṃ. **Parittamettha sokhyanti** vuttañhettaṃ bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhaviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā...pe... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajanīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṃ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, idaṃ vuccati kāmasukhaṃ. Appakaṃ etaṃ sukhaṃ, parittakaṃ etaṃ sukhaṃ, thokakaṃ etaṃ sukhaṃ, omakaṃ etaṃ sukhaṃ, lāmakkaṃ etaṃ sukhaṃ, chatukkaṃ etaṃ sukha”’nti – saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ.

Appassādo dukkhamettha bhiyyoti appassādā kāmā vuttā bhagavatā [passa ma. ni. 1.237] bahudukkhā bahupāyāsā [bahupāyāsā (syā.)]; ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikaṅkalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, maṃsapesūpamā kāmā vuttā bhagavatā, tiṅgukūpamā kāmā vuttā bhagavatā, aṅgārakāsūpamā kāmā vuttā bhagavatā, supinakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, yācītakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, rukkhaphalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, asisūnūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sattisūlūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sappasirūpamā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti – appassādo dukkhamettha bhiyyo.

Gaḷo eso iti ñatvā matimāti gaḷoti vā baḷisanti vā āmisanti vā laggananti vā bandhananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanaṃ. **Itti** padasandhi padasaṃsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbataṭetaṃ itīti. **Matimāti** paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Gaḷo eso iti ñatvā matimāti** matimā gaḷoti ñatvā baḷisanti ñatvā āmisanti ti ñatvā laggananti ñatvā bandhananti ñatvā palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvāti – gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Saṅgo eso parittamettha sokhyaṃ, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaḷo eso iti ñatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**148. Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhetvā salilambucārī;
Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Sandālayitvāna saṃyojanāniti dasa saṃyojanāni – kāmarāgasamyojanaṃ, paṭighasamyojanaṃ, mānasamyojanaṃ, diṭṭhisamyojanaṃ, vicikicchāsamyojanaṃ, sīlabbataparāmāsasamyojanaṃ, bhavarāgasamyojanaṃ, issāsamyojanaṃ, macchariyasamyojanaṃ, avijjāsamyojanaṃ. **Sandālayitvāna saṃyojanāni**ti dasa saṃyojanāni dālayitvā sandālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Jālaṃva bhetvā salilambucārīti jālaṃ vuccati suttajālaṃ. Salilaṃ vuccati udakaṃ. Ambucārī vuccati maccho. Yathā maccho jālaṃ bhinditvā pabhinditvā dālayitvā padālayitvā sampadālayitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, evameva dve jālā – taṇhājālaṃca diṭṭhijālaṃca...pe... idaṃ taṇhājālaṃ...pe... idaṃ diṭṭhijālaṃ. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālaṃ pahīnaṃ, diṭṭhijālaṃ paṭinissaṭṭhaṃ. Taṇhājālaṃ pahīnattā diṭṭhijālaṃ paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti –

jālaṃva bhettvā salilambucārī.

Aggīva daḍḍhaṃ anivattamānoti yathā aggi tiṇakaṭṭhupādānaṃ dahanto gacchati anivattanto, evameva tassa paccakasambuddhassa sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccakasambuddho –

“Sandālayitvāna saṃyojanāni, jālaṃva bhettvā salilambucārī;
Aggīva daḍḍhaṃ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**149. Okkhittacakkhu na ca pādalo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto aparīḍayhamāno [aparīḍayhamāno (ka.)], eko care khaggavisāṇakappo.**

Okkhittacakkhu na ca pādaloti kathaṃ khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu [natthi syā. potthake mahāni. 157] cakkhulolo cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ [anavaṭṭhitacārikaṃ (syā.)] anuyutto hoti rūpadassanāya. Evaṃ khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno asaṃvuto gacchati. Hatthiṃ olokeno assaṃ olokeno rathaṃ olokeno pattiṃ olokeno kumārake olokeno kumārikāyo olokeno itthiyo olokeno purise olokeno antarāpaṇaṃ olokeno gharamukhāni olokeno uddhaṃ olokeno adho olokeno disāvidisaṃ vipekkhamāno [pekkhamāno (syā. ka.)] gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇameṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye na saṃvaraṃ āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditaṃ pekkhaṃ akkhānaṃ pāṇissaraṃ vetālaṃ kumbhathūṇaṃ sobhanakaṃ [sobhanagaraṃ (syā.), sobhanakaraṇaṃ (ka.)] caṇḍālaṃ vaṃsaṃ dhovanaṃ hatthiyuddhaṃ assayuddhaṃ mahiṃsayuddhaṃ [mahisayuddhaṃ (syā.)] usabhayuddhaṃ ajayuddhaṃ meṇḍayuddhaṃ kukkuṭayuddhaṃ vaṭṭakayuddhaṃ daṇḍayuddhaṃ muṭṭhiyuddhaṃ nibbuddhaṃ uyyodhikaṃ balaggaṃ senābyūhaṃ anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyutto hoti. Evampi khittacakkhu hoti.

Kathaṃ okkhittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ diṭṭhaṃ samatikkamitabbanti – na ārāmena ārāmaṃ na uyyānena uyyānaṃ na gāmena gāmaṃ na nigamena nigamaṃ na nagarena nagaraṃ na raṭṭhena raṭṭhaṃ na janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti rūpadassanāya. Evaṃ okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharaṃ pavitṭho vīthiṃ paṭipanno saṃvuto gacchati. Na hatthiṃ olokeno na assaṃ olokeno na rathaṃ olokeno na pattiṃ olokeno na kumārake olokeno na kumārikāyo olokeno na itthiyo olokeno na purise olokeno na antarāpaṇaṃ olokeno na gharamukhāni olokeno na uddhaṃ olokeno na adho olokeno na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇameṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā

dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaram āpajjati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjivā te evarūpaṃ visūkadassanaṃ anuyuttā viharanti, seyyathidaṃ – naccaṃ gītaṃ vāditā...pe... anīkadassanaṃ iti vā. Iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Na ca pādaloḷoti kathaṃ pādaloḷo hoti? Idhekacco bhikkhu pādaloḷo pādaloḷiyena samannāgato hoti – ārāmena ārāmaṃ uyyānena uyyānaṃ gāmena gāmaṃ nigamena nigamaṃ nagarena nagaraṃ raṭṭhena raṭṭhaṃ janapadena janapadaṃ dīghacārikaṃ anavaṭṭhitacārikaṃ anuyutto hoti. Evampi pādaloḷo hoti.

Atha vā, bhikkhu antosaṅghārāme [\[antopi saṃghārāme \(ka.\)\]](#) pādaloḷo pādaloḷiyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇaṃ gacchati, vihārato vihāraṃ gacchati, aḍḍhayogato aḍḍhayogaṃ gacchati, pāsādato pāsādaṃ gacchati, hammiyato hammiyaṃ gacchati, guhato guhaṃ gacchati, leṇato leṇaṃ gacchati, kuṭiyā kuṭiṃ gacchati, kūṭāgārato kūṭāgāraṃ gacchati, aṭṭato aṭṭaṃ gacchati, māḷato māḷaṃ gacchati, uddaṇḍato uddaṇḍaṃ gacchati [\[uddaṇḍaṃ gacchati, uddhositaṃ gacchati \(syā.\) passa mahānī. 17\]](#), upaṭṭhānasāḷato upaṭṭhānasāḷaṃ gacchati, maṇḍapato maṇḍapaṃ gacchati, rukkhamaḷato rukkhamaḷaṃ gacchati, yattha vā pana bhikkhū nisīdanti vā gacchanti vā, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnaṃ vā tatiyo hoti, tiṇṇaṃ vā catuttho hoti. Tattha bahuṃ samphappalāpaṃ palapati, seyyathidaṃ – rājakathaṃ corakathaṃ...pe... iti bhavābhavakathaṃ katheti. Evampi pādaloḷo hoti.

Na ca pādaloḷoti so paccekasambuddho pādaloḷiyā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhantaṃ cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti – okkhittacakkhu na ca pādaloḷo.

Guttindriyo rakkhitamānasānoti. Guttindriyoti so paccekasambuddho cakkhunā rūpaṃ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ cakkhundriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaram āpajjati. Sotena saddaṃ sutvā...pe... ghānena gandhaṃ ghāyivā... jivhāya rasaṃ sāyivā... kāyena phoṭṭhabbaṃ phusivā ... manasā dhammaṃ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇaṃ manindriyaṃ asaṃvutaṃ viharantaṃ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṃ, tassa saṃvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyaṃ, manindriye saṃvaram āpajjatīti – guttindriyo. **Rakkhitamānasānoti** gopitamānasānoti – guttindriyo rakkhitamānasāno.

Anavassuto pariḍayhamānoti vuttañhetā āyasmatā mahāmogallānena – “avassutapariyāyañca [\[passa saṃ. ni. 4.243\]](#) vo, āvuso, desessāmi anavassutapariyāyañca. Taṃ suṇātha, sādhukaṃ manasikarotha; bhāsissāmi”ti. “Evamāvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato mahāmogallānassa paccassosum. Āyasmā mahāmogallāno [\[mahāmogallāno \(ka.\)\]](#) etadavoca –

“Kathaṃ cāvuso, avassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe adhimuccati, appiyarūpe rūpe byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati [\[anupaṭṭhitakāyasati \(syā. ka.\)\]](#) ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappaṇānāti, yatthassa [\[tattha ye \(ka.\) passa saṃ. ni. 4.243\]](#) te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme adhimuccati, appiyarūpe dhamme byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ nappaṇānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu avassuto cakkhuvīññeyyesu rūpesu...pe... avassuto manovīññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ

cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva [[labhateva \(syā. ka.\) evamuparipi](#)] māro otāraṃ labhetha [[labhati \(syā. ka.\) evamuparipi](#)] māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Seyyathāpi, āvuso, naḷāgāraṃ vā tiṇāgāraṃ vā sukkhaṃ koḷāpaṃ [[kolāpaṃ \(syā.\) saṃ. ni. 4.243](#)] terovassikaṃ. Puratthimāya cepi naṃ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya...pe... uttarāya cepi naṃ disāya... dakkhiṇāya cepi naṃ disāya... heṭṭhimato [[pacchato \(syā.\), heṭṭhimāya \(ka.\)](#)] cepi naṃ disāya... uparimato [[uparito \(syā.\), uparimāya \(ka.\)](#)] cepi naṃ disāya... yato kutoci cepi naṃ puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāraṃ labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ, sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāraṃ labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ rūpā adhibhaṃsu [[abhibhaviṃsu \(syā.\), abhibhaṃsu \(ka.\) evamuparipi](#)], na bhikkhu rūpe adhibhosi; saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu sadde adhibhosi; gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu gandhe adhibhosi; rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu rase adhibhosi; phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu phoṭṭhabbe adhibhosi; dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu, na bhikkhu dhamme adhibhosi. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhūto saddādhibhūto gandhādhibhūto rasādhibhūto phoṭṭhabbādhibhūto dhammādhibhūto adhibhū anadhibhūto adhibhaṃsu naṃ pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaṇiyā. Evaṃ kho, āvuso, avassuto hoti.

“Kathaṃ cāvuso, anavassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā piyarūpe rūpe nādhimuccati, appiyarūpe rūpe na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti; sotena saddaṃ sutvā...pe... manasā dhammaṃ viññāya piyarūpe dhamme nādhimuccati, appiyarūpe dhamme na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ yathābhūtaṃ pajānāti, yatthassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu anavassuto cakkhuvīññeyyesu rūpesu...pe... anavassuto manovīññeyyesu dhammesu. Evaṃvihāriṃ cāvuso, bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ, na labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Seyyathāpi, āvuso, kūṭāgārā vā kūṭāgārasālā [[santhāgārasālā \(syā.\) passa saṃ. ni. 4.243](#)] vā bahalamattikā addāvalepanā [[allāvalepanā \(syā.\)](#)] puratthimāya cepi naṃ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ, na labhetha aggi ārammaṇaṃ; pacchimāya cepi naṃ disāya... uttarāya cepi naṃ disāya... dakkhiṇāya cepi naṃ disāya... heṭṭhimato cepi naṃ disāya... uparimato cepi naṃ disāya... yato kutoci cepi naṃ puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāraṃ na labhetha aggi ārammaṇaṃ. Evameva kho, āvuso, evaṃvihāriṃ bhikkhuṃ cakkhuto cepi naṃ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ; sotato cepi naṃ...pe... manato cepi naṃ māro upasaṅkamati neva labhetha māro otāraṃ na labhetha māro ārammaṇaṃ.

“Evaṃvihārī cāvuso, bhikkhu rūpe adhibhosi [[abhibhaviṃsu \(syā.\), abhibhosi \(ka.\) passa saṃ. ni. 4.243](#)], na rūpā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; sadde bhikkhu adhibhosi, na saddā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; gandhe bhikkhu adhibhosi, na gandhā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; rase bhikkhu adhibhosi, na rasā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; phoṭṭhabbe bhikkhu adhibhosi, na phoṭṭhabbā bhikkhuṃ adhibhaṃsu; dhamme bhikkhu adhibhosi, na dhammā bhikkhuṃ adhibhaṃsu. Ayaṃ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhū saddādhibhū gandhādhibhū rasādhibhū phoṭṭhabbādhibhū dhammādhibhū adhibhū anadhibhūto [[anabhibhūto kehi ci kilesehi \(ka.\) passa saṃ. ni. 4.243](#)]. Adhibhosi te pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike

sadare dukkhavipāke āyatim jātijarāmarāṇiye. Evaṃ kho, āvuso, anavassuto hotī’’ti – anavassuto.

Apariḍayhamānoti rāgajena pariḷāhena apariḍayhamāno, dosajena pariḷāhena apariḍayhamāno, mohajena pariḷāhena apariḍayhamānoti – anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘‘Okkhittacakkhu na ca pādalo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto apariḍayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

**150. Ohārayitvā ghibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārīchattako;
Kāsāyavatto abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Ohārayitvā ghibyañjanāniti ghibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca...pe... dīghadasāni iti vā. **Ohārayitvā ghibyañjanāni**ti ghibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikkhipitvā paṭippassambhitvāti – ohārayitvā ghibyañjanāni.

Sañchannapatto yathā pārīchattakoti yathā so pārīchattako koviḷāro bahalapattapālāso [sākhapattapālāso (ka.)] sandacchāyo [saṇḍacchāyo (syā.), santacchāyo (ka.) passa ma. ni. 1.154], evameva so paccekasambuddho paripuṇṇapattacīvaradharoti – sañchannapatto yathā pārīchattako.

Kāsāyavatto abhinikkhamitvāti so paccekasambuddho sabbaṃ gharāvāsapalibodhaṃ chinditvā puttadāraṃ palibodhaṃ chinditvā ñātipalibodhaṃ chinditvā mittāmaccapalibodhaṃ chinditvā sannidhipalibodhaṃ chinditvā kesamassaṃ ohāretvā [ohārayitvā (syā. ka.)] kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – kāsāyavatto abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘‘Ohārayitvā ghibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārīchattako;
Kāsāyavatto abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo’’ti.

Tatiyo vaggo.

Catutthavaggo

**151. Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anaññaposī sapadānacārī;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.**

Rasesu gedhaṃ akaraṃ aloloti. Rasoti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṃ madhuraṃ tittakaṃ kaṭukaṃ loṇikaṃ khārikaṃ lambikaṃ [lambilaṃ (syā. ka.) passa āyatanavibhaṅge] kasāvo sādu asādu sītaṃ uṇhaṃ. Santeke samaṇabrāhmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti. Te ambilaṃ labhitvā anambilaṃ pariyesanti, anambilaṃ labhitvā ambilaṃ pariyesanti; madhuraṃ labhitvā amadhuraṃ pariyesanti, amadhuraṃ labhitvā madhuraṃ pariyesanti; tittakaṃ labhitvā atittakaṃ pariyesanti, atittakaṃ labhitvā tittakaṃ pariyesanti; kaṭukaṃ labhitvā akuṭakaṃ pariyesanti, akuṭakaṃ labhitvā kaṭukaṃ pariyesanti; loṇikaṃ labhitvā aloṇikaṃ pariyesanti, aloṇikaṃ labhitvā loṇikaṃ pariyesanti; khārikaṃ labhitvā akhārikaṃ pariyesanti, akhārikaṃ labhitvā khārikaṃ pariyesanti; kasāvaṃ labhitvā akasāvaṃ pariyesanti, akasāvaṃ labhitvā kasāvaṃ pariyesanti; lambikaṃ labhitvā alambikaṃ pariyesanti, alambikaṃ labhitvā lambikaṃ pariyesanti; sādumaṃ labhitvā asādumaṃ pariyesanti, asādumaṃ labhitvā sādumaṃ pariyesanti; sītaṃ labhitvā uṇhaṃ pariyesanti, uṇhaṃ labhitvā sītaṃ pariyesanti. Te yaṃ yaṃ labhanti tena tena na tussanti, aparāparaṃ pariyesanti. Manāpikesu rasesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Sā rasataṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvattthukatā

anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjātā ca phāsuvihāro cā”ti.

Yathā vaṇaṃ ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya [ropanatthāya (syā.)], yathā vā akkhaṃ abbañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā puttamaṃsaṃ āhāraṃ āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi, navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjātā ca phāsuvihāro cā”ti. Rasataṅhāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – rasesu gedhaṃ akaraṃ.

Aloloti loluppaṃ vuccati taṅhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhiṅghā lobho akusalamūlaṃ. Sā loluppā taṅhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālavatthukatā anabhāvaṃkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho aloloti – rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo.

Anañṇaposī sapadānacārīti anañṇaposīti so paccekasambuddho attānañṇeva poseti, na paranti.

Anañṇaposimaññātaṃ, dantaṃ sāre patiṭṭhitaṃ [sāresu supatiṭṭhitaṃ (syā. ka.) passa udā. 6]; Khīṇāsavaṃ vantadosaṃ, tamaḥaṃ brūmi brāhmaṇanti.

Anañṇaposī sapadānacārīti so paccekasambuddho pubbaṅhasamayaṃ [pubbaṅhasamayaṃ (ka.)] nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteveva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhiteva cittena upaṭṭhitāya satiyā saṃvutehi indriyehi. Okkhittacakkhu iriyāpathasampanno kulā kulaṃ anatikkamanto piṇḍāya caratīti – anañṇaposī sapadānacārī.

Kule kule appaṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānaṃ vā nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānaṃ vā uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Kathaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Tumhe me bahūpakārā, ahaṃ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ. Yampi me añṇe dātuṃ vā kātuṃ vā maññanti tumhe nissāya tumhe passantā. Yampi me porāṇaṃ mātāpettikaṃ nāmagottaṃ tampi me antarahitaṃ tumhehi ahaṃ ñāyāmi – ‘asukassa kulupako, asukāya kulupako’”ti. Evaṃ attānaṃ nīcaṃ ṭhapento paraṃ uccaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kathaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Ahaṃ tumhākaṃ bahūpakāro, tumhe maṃ āgamma buddhaṃ saraṇaṃ gatā dhammaṃ saraṇaṃ gatā saṅghaṃ saraṇaṃ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā, tumhākaṃ ahaṃ uddesaṃ demi paripucchāṃ demi uposathaṃ ācikkhāmi navakammaṃ adhiṭṭhāmi; atha ca pana tumhe maṃ ujjhitvā añṇe sakkarotha garuṃ karotha mānetha pūjethā”ti. Evaṃ attānaṃ uccaṃ ṭhapento paraṃ nīcaṃ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kule kule appaṭibaddhacittoti so paccekasambuddho kulapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gaṇapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, āvāsapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, cīvarapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, piṇḍapātapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, senāsanapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena appaṭibaddhacitto hotīti – kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rasesu gedhaṃ akaraṃ alolo, anañṇaposī sapadānacārī;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**152. Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chetva [chetvā (syā. ka.)] sinehadosaṃ [snehadosaṃ (syā. ka.)], eko care
khaggavisāṇakappo.**

Pahāya pañcāvaraṇāni cetasoti so paccekasambuddho kāmacchandanivaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā, byāpādanīvaraṇaṃ... thinamiddhanīvaraṇaṃ... uddhaccakukkuccanīvaraṇaṃ... vicikicchānīvaraṇaṃ pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamāṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – pahāya pañcāvaraṇāni cetaso.

Upakkilese byapanujja sabbeti rāgo cittassa upakkilesa, doso cittassa upakkilesa, moho cittassa upakkilesa, kodho... upanāho...pe... sabbākusalābhisāṅkhārā cittassa upakkilesā. **Upakkilese byapanujja sabbeti** sabbe cittassa upakkilese byapanujja panuditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – upakkilese byapanujja sabbe.

Anissito chetva sinehadosanti. Anissitoti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayaṃ taṇhānissayo...pe... ayaṃ diṭṭhinissayo. **Sinehoti** dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayaṃ taṇhāsneho...pe... ayaṃ diṭṭhisneho. **Dosoti** yo cittassa āghāto paṭighāto paṭighaṃ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhanā kujjhitattaṃ doso dussanā dussitattaṃ byāpatti byāpajjanā byāpajjitattaṃ caṇḍikkaṃ asuro po anattamanatā cittassa. **Anissito chetva sinehadosanti** so paccekasambuddho taṇhāsnehaṅca diṭṭhisnehaṅca dosaṅca chetvā ucchinditvā samucchinditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvā cakkhuṃ anissito, sotaṃ anissito...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhositto anadhimutto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chetva sinehadosaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**153. Vipitṭhikatvāna sukhaṃ dukhaṅca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;
Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo.**

Vipitṭhikatvāna sukhaṃ dukhaṅca, pubbeva ca somanassadomanassanti so paccekasambuddho sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharatīti – vipitṭhikatvāna sukhaṃ dukhaṅca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ.

Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhanti. Upekkhāti yā catutthajjhāne upekkhā upekkhanā ajjupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā [cittavisaṭṭatā (ka.) passa mahāni. 207] majjhattatā cittassa. **Samathoti** yā cittassa ṭhiti saṅghiti avatṭhiti avisāhāro [avisamhāro (ka.) passa dha. sa. 11, 15] avikkhepo avisāhaṭamānasatā [avisamhaṭamānasatā (ka.)] samatho samādhindriyaṃ samādhibalaṃ sammāsamādhī; catutthajjhāne upekkhā ca samatho ca suddhā honti visuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigaṭūpakkilesā mudubhūtā kammaniyaṃ ṭhita āneñjappattā. **Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhanti** catutthajjhānaṃ upekkhaṅca samathaṅca laddhā labhitvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vipitṭhikatvāna sukhaṃ dukhaṅca, pubbeva ca somanassadomanassaṃ;
Laddhānupekkhaṃ samathaṃ visuddhaṃ, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**154. Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Āraddhavīriyo paramatthapattiyāti paramatthaṃ vuccati amataṃ nibbānaṃ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṃ. Paramatthassa pattiyā lābhāya paṭilābhāya adhigamāya phassaṇāya sacchikiriyāya āraddhavīriyo viharati akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya kusalānaṃ dhammānaṃ sampadāya thāmaṃvā [thāmasā (ka.)] daḷhaparakkamo anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti – āraddhavīriyo paramatthapattiyā.

Alīnacitto akusītavuttīti so paccekasambuddho anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janeti vāyamaṭi vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahati, uppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya...pe... anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya...pe... uppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ thitīyā asammosāya bhīyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā [bhāvanāpāripūriyā (syā.)] chandaṃ janeti vāyamaṭi vīriyaṃ ārabhati cittaṃ paggaṇhāti padahatīti – evaṃ alīnacitto akusītavuttī.

Atha vā, “kāmaṃ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu [avasussatu (syā.) ma. ni. 2.184; sam. ni. 2.22 passitabbam], sarīre upasussatu maṃsalohitaṃ, yaṃ taṃ purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbaṃ na taṃ apāpuṇitvā vīriyassa saṅghānaṃ [vīriyassa thānaṃ (syā.)] bhavissati”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

Nāsissaṃ na pivissāmi, viharato na nikkhame;
Napi passaṃ nipātesaṃ, taṇhāsalle anūhateti.

Cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

“Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissati”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

“Na tāvāhaṃ imamahā āsanā vuṭṭhahissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissati”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

“Na tāvāhaṃ imamahā caṅkamā orohissāmi...pe... viharā nikkhamissāmi... aḍḍhayogā nikkhamissāmi... pāsādā nikkhamissāmi... hammiyā nikkhamissāmi... guhāya nikkhamissāmi... leṇā nikkhamissāmi... kuṭiyā nikkhamissāmi... kūṭāgārā nikkhamissāmi... aṭṭā nikkhamissāmi... māḷā nikkhamissāmi... uddaṇḍā nikkhamissāmi ... upaṭṭhānasālāya nikkhamissāmi... maṇḍapā nikkhamissāmi... rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissati”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

“Imasmiṃyeva pubbaṇhasamaye [pubbaṇhasamayaṃ (ka.) mahāni. 17] ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmi”ti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī. Imasmiṃyeva majjhanhikasamaye...pe... sāyanhasamaye ...pe... purebhattaṃ... pacchābhattaṃ... purimayāmaṃ... majjhimayāmaṃ... pacchimayāmaṃ... kāḷe... juṇhe... vasse... hemante ... gimhe... purime vayokhandhe... majjhime vayokhandhe... pacchime vayokhandhe ariyadhammaṃ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmiti cittaṃ paggaṇhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavuttī.

Daḷhanikkamo thāmabalūpapannoti so paccekasambuddho daḷhasamādāno ahoṣi kusalesu dhammesu avatṭhitasamādāno kāyasucarite vacīsucarite manosucarite dānasamvibhāge sīlasamādāne uposathupavāse matteyyatāya [metteyyatāya (syā. ka.) moggallānabyākaraṇe 4.39 suttaṃ oloketabbam] petteyyatāya sāmāññatāya brahmaññatāya kulejettāpacāyitāya aññataraññataresu adhikusalesu dhammesūti – daḷhanikkamo. **Thāmabalūpapannoti** so paccekasambuddho thāmena ca balena ca vīriyena ca parakkamena ca paññāya ca upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgatoti – daḷhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha

so paccekasambuddho –

“Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Daḷhanikkamo thāmbalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**155. Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;
Ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.**

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamānoti so paccekasambuddho paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhataṃ cetosamathanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāraṃ jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarakoti paṭisallānaṃ. **Jhānamariñcamānoti** so paccekasambuddho dvīhi kāraṇehi jhānaṃ na riñcati – anuppanassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyutto, anuppanassa vā dutiyassa jhānassa...pe... anuppanassa vā tatiyassa jhānassa... anuppanassa vā catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto saṃyutto āyutto samāyuttoti – evampi jhānaṃ na riñcati.

Atha vā, uppannaṃ vā paṭhamāṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannaṃ vā dutiyaṃ jhānaṃ...pe... uppannaṃ vā tatiyaṃ jhānaṃ... uppannaṃ vā catutthaṃ jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Evampi jhānaṃ na riñcatīti – paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno.

Dhammesu niccaṃ anudhammacārīti dhammā vuccanti cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Katame anudhammā? Sammāpaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññaṃ – ime vuccanti anudhammā. **Dhammesu niccaṃ anudhammacārīti** dhammesu niccakālaṃ dhuvakālaṃ satataṃ samitaṃ avokiṇṇaṃ poṅkhānupoṅkhaṃ udakūmikajātaṃ [udakummijātaṃ (syā.), udakummikajātaṃ (ka.)]

Avīcisantatisahitaṃ phassitaṃ purebhattaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ majjhimayāmaṃ pacchamayāmaṃ kāḷe juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – dhammesu niccaṃ anudhammacārī.

Ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti “sabbe saṅkhārā aniccā”ti ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhamma”nti ādīnavaṃ sammasitā bhavesūti – ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammacārī;
Ādīnavaṃ sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**156. Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo [anelamūgo (syā. ka.)] sutavā satīmā;
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Taṇhakkhayaṃ patthayamappamattoti. **Taṇhāti** rūpaṇhā...pe... dhammaṇhā. **Taṇhakkhayaṃ** rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ gatikkhayaṃ upapattikkhayaṃ paṭisandhikkhayaṃ bhavakkhayaṃ saṃsārakkhayaṃ vaṭṭakkhayaṃ patthayanto icchanto sādīyanto pihayanto abhijappantoti – taṇhakkhayaṃ patthayaṃ. **Appamattoti** so paccekasambuddho sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto.

Aneḷamūgo sutavā satīmāti. **Aneḷamūgoti** so paccekasambuddho paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sutavāti** so paccekasambuddho bahussuto hoti sutadharo sutasanniccayo. Ye te

dhammā ādikalyāṇā majjhekalyāṇā pariyosānakalyāṇā sātthaṃ sabyañjanaṃ kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Satīmā**ti so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgatattā cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – aneḷamūgo sutavā satīmā.

Saṅkhātadhammo niyato padhānavāti saṅkhātadhammo vuccati ñāṇaṃ. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhātadhammoti** so paccekasambuddho saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo “sabbe saṅkhārā aniccā”ti saṅkhātadhammo...pe... “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirohadhamma”nti saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo. Atha vā, tassa paccekasambuddhassa ca khandhā saṃkhittā dhātuyo saṃkhittā āyatanāni saṃkhittāni gatiyo saṃkhittā upapattiyo saṃkhittā paṭisandhiyo saṃkhittā bhavā saṃkhittā saṃsārā saṃkhittā vaṭṭā saṃkhittā. Atha vā, so paccekasambuddho khandhapariyante ṭhito dhātupariyante ṭhito āyatanapariyante ṭhito gatipariyante ṭhito upapattipariyante ṭhito paṭisandhipariyante ṭhito bhavapariyante ṭhito saṃsārapariyante ṭhito vaṭṭapariyante ṭhito saṅkhārapariyante ṭhito antimabhavae [antime bhavae (ka.) cūḷani. mettagūmaṇavapucchāniddesa 28] ṭhito antimasamussaye ṭhito antimadehadharo paccekasambuddho.

Tassāyaṃ pacchimako bhavo, carimoyaṃ samussayo;
Jātimaraṇasaṃsāro [jātijarāmarāṇasaṃsāro (syā.) evamīdisesu ṭhānesu], natthi tassa punabbhavoti.

Taṃkāraṇā paccekasambuddho saṅkhātadhammo. **Niyatoti** niyāmā vuccanti cattāro ariyamaggā. Catūhi ariyamaggehi samannāgatoti niyato. Niyāmaṃ patto sampatto adhigato phassito sacchikato patto niyāmaṃ. **Padhānavāti** padhānaṃ vuccati vīriyaṃ. So cetaso vīriyārambho nikkamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussolhī thāmo dhiti asithilaparakkamo anikkhattacchandatā anikkhattadhuratā dhurasampaggāho vīriyaṃ vīriyindriyaṃ vīriyabalaṃ sammāvāyāmo. So paccekasambuddho iminā padhānena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā so paccekasambuddho padhānavāti – saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Taṇhakkhayaṃ patthayamappamatto, aneḷamūgo sutavā satīmā;
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

157. Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno; Padumaṃva toyena alimpamāno [alippamāno, su. ni. 71], eko care khaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasantoti yathā sīho migarājā saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussāṅkī [anussukī (syā.)] anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī, paccekasambuddhopi saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussāṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayaṃ abheravo vīgatalomaḥsaṃso viharatīti – sīhova saddesu asantasanto.

Vātova jālamhi asajjamānoti. **Vātoti** puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā paritā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā [pakkhivātā (syā.) cūḷani. upasīvamāṇavapucchāniddesa 43, khaggavisāṇasuttaniddesa 138 natthi pāṭhanānattam] supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Jālaṃ vuccati suttajālaṃ. Yathā vāto jālamhi na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, evameva dve jālā – taṇhājālaṇca diṭṭhijālaṇca...pe... idaṃ taṇhājālaṃ...pe... idaṃ diṭṭhijālaṃ. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālaṃ pahīnaṃ diṭṭhijālaṃ paṭinissaṭṭhaṃ, taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na

palibajjhata nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vātova jālamhi asajjamāno.

Padumaṃva toyena alimpamānoti padumaṃ vuccati padumapupphaṃ. Toyaṃ vuccati udakaṃ. Yathā padumapupphaṃ toyena na limpata na palimpata na upalimpata, alittaṃ apalittaṃ anupalittaṃ, evameva dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayaṃ taṇhālepo...pe... ayaṃ diṭṭhilepo. Tassa paccekasambuddhassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho. Taṇhālepassa pahīnattā diṭṭhilepassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na limpata sadde na limpata...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na limpata na palimpata na upalimpata, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;
Padumaṃva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**158. Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.**

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārīti yathā sīho migarājā dāṭhabalī dāṭhāvudho sabbe tiracchānagate pāṇe abhibhuyya abhibhavivā ajjhottharivā pariyādiyivā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi paññābalī paññāvudho sabbapāṇabhūte puggale paññāya abhibhuyya abhibhavivā ajjhottharivā pariyādiyivā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī.

Sevetha pantāni senāsanāniti yathā sīho migarājā araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasārūppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyaṃ kappeti eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṅkamaṃ adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānaṃ abhibhuyya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**159. Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāleti so paccekasambuddho mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ, iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharivā viharati; karuṇāsahagatena cetasā...pe... muditāsahagatena cetasā...pe... upekkhāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharivā viharatīti – mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle.

Sabbena lokena avirujjhamānoti mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā hontī, ye pacchimāya disāya sattā...pe... ye uttarāya disāya sattā... ye dakkhiṇāya disāya sattā... ye puratthimāya anudisāya sattā... ye pacchimāya anudisāya sattā... ye uttarāya anudisāya sattā... ye dakkhiṇāya anudisāya sattā... ye heṭṭhimāya [adhogamāya (syā.)] disāya sattā... ye uparimāya disāya sattā... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā hontī. Karuṇāya bhāvitattā... muditāya bhāvitattā... upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā...pe... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā hontī.

Sabbena lokena avirujjhamānoti sabbena lokena avirujjhamāno, appaṭivirujjhamāno anāghātiyamāno [aghāṭṭiyamāno (syā.)] appaṭihaññamānoti – sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Mettaṃ upekkhaṃ karuṇaṃ vimuttiṃ, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**160. Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna saṃyojanāni [saṃyojanāni (ka.)] ;
Asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.**

Rāgañca dosañca pahāya mohanti. Rāgoti yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlaṃ. **Dosoti** yo cittassa āghāto...pe... caṇḍikkaṃ asuro po anattamanatā cittassa. **Mohoti** dukkhe aññānaṃ...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlaṃ. **Rāgañca dosañca pahāya mohanti** so paccekasambuddho rāgañca dosañca mohañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – rāgañca dosañca pahāya moham.

Sandālayitvāna saṃyojanānīti. Dasa saṃyojanāni – kāmarāgasamyojanaṃ paṭighasamyojanaṃ...pe... avijjāsamyojanaṃ. **Sandālayitvāna saṃyojanānīti** dasa saṃyojanāni sandālayitvā padālayitvā sampadālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvaṃ gametvāti – sandālayitvāna saṃyojanāni.

Asantasam jīvitasāṅkhayamhīti so paccekasambuddho jīvitapariyosāne asantāsī anutrāsī anubbiggo anussāṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṃso viharatīti – asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna saṃyojanāni;
Asantasam jīvitasāṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

**161. Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā [attaṭṭhapaññā (ka.)] asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthāti attatthakāraṇā paratthakāraṇā ubhayatthakāraṇā diṭṭhadhammikattakāraṇā samparāyikatthakāraṇā paramatthakāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevantīti – bhajanti sevanti ca kāraṇatthā.

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca...pe... ayaṃ agārikamitto...pe... ayaṃ anāgārikamitto. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti** ime dve mittā akāraṇā nikkāraṇā ahetū appaccayā dullabhā (dulladdhā sudulladdhā) [() natthi syā. potthake] ti – nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññā asucī manussāti. Attatthapaññāti attano atthāya attano hetu attano paccayā attano kāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevanti ācaranti samācaranti payirupāsanti paripucchanti paripañhantīti – attatthapaññā. **Asucī manussāti** asucinā kāyakammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā vacīkammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā manokammena samannāgatāti asucī manussā, asucinā paṇātipātena...pe... asucinā adinnādānena... asucinā kāmesumicchācārena... asucinā musāvādena... asuciyaṃ piṣuṇāya vācāya samannāgatā... asuciyaṃ pharusāya vācāya samannāgatā... asucinā samphappalāpena samannāgatā... asuciyaṃ abhijjhāya samannāgatā... asucinā byāpādena samannāgatāti asucī manussā, asuciyaṃ micchādīṭṭhiyā samannāgatāti asucī manussā, asuciyaṃ cetanāya samannāgatāti asucī manussā, asuciyaṃ patthanāya samannāgatāti asucī manussā, asucinā paṇidhinā samannāgatāti asucī manussā, asucī hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā paritīti – attatthapaññā asucī manussā.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsāṅkhātena eko...pe...
careti aṭṭha cariyāyo...pe... **khaggavisāṇakappoti** yathā khaggassa nāma visāṇaṃ ekaṃ hoti
 adutiyaṃ...pe... eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
 Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo”’ti.

Catuttho vaggo.

Khaggavisāṇasuttaniddeso niṭṭhito.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
 Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
 Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
 Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

Soḷasānaṃ [soḷasannaṃ (syā. ka.)] panetesam, brāhmaṇānaṃva sāsanaṃ;
 Pārāyanānaṃ niddesā, tattakā ca bhavanti hi [vā (ka.)].
 Khaggavisāṇasuttānaṃ, niddesāpi tatheva ca;
 Niddesā duvidhā ñeyyā, paripuṇṇā sulakkhitāti.

Cūḷaniddesapāḷi niṭṭhitā.